

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİR BARIŞ İNŞA TEKNİĞİ OLARAK
TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ARASAN

BURSA – 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİR BARIŞ İNŞA TEKNİĞİ OLARAK

TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ARASAN

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

BURSA – 2020

TEZ ONAY SAYFASI
T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701616018 numaralı Ayşe Arasan'ın hazırladığı "Bir Barış İnşa Tekniği Olarak Toplumlar Arası Diplomasi" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 13 Ocak 2020 tarihinde 11.00-12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

Üye

Prof. Dr. Tayyar Arı

Üye

Prof. Dr. Gökhan Özkan

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 11/12/2019

Tez Başlığı / Konusu: Bir Barış İnşa Tekniği Olarak Toplumlar Arası Diplomasi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin,/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

A. Arasan

Adı Soyadı: Ayşe Arasan

Öğrenci No: 701616018

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

Muzaffer Ercan Yılmaz

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bir Barış İnşa Tekniğı Olarak Toplumlar Arası Diplomasi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

13.01.2020

A. Arasan

Öğrencinin Adı: Ayşe Arasan

Öğrenci Numarası: 701616018

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Statüsü: Tezli Yüksek Lisans Programı

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ayşe Arasan

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : 90

Mezuniyet Tarihi : 13.01.2020

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

BİR BARIŞ İNŞA TEKNİĞİ OLARAK TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI

Savaşların ne kadar yıkıcı ve kaçınılmaz olabileceğine dair söylenmiş sözlerden birisi Einstein'a atfedilir. Einstein; “Üçüncü Dünya Savaşında hangi silahlar kullanılacak bilmiyorum ama Dördüncü Dünya Savaşı taş ve sopa ile yapılacak” der. Şu an adına Üçüncü Dünya Savaşı demiyor olsak bile dünyanın, kuzey-güney, doğu-batı farketmezsizin, her köşesinde bir çatışma yaşanıyor. Bu durum barışı tesis etmeyi her zamankinden daha önemli kılıyor. Barış bu kadar önemli iken barış için gösterilen her çaba elbette bu amaca hizmet eden bir kilometre taşı olacaktır. Bu çalışma çatışan toplumların, toplumsal mutabakatlarına katkı sağlanıp, ortak gelecek inşa edilebileceğini iddia eden bir yaklaşıma daırdır. Toplumlar Arası Diplomasi adı verilen bu yaklaşım ile çatışma çözümü alanında mikro seviyede bireyden makro seviyede topluma barışçıl bir dönüşüm hedeflenmektedir. Bu çalışma, Toplumlar Arası Diplomasi bu hedefi ulaşılabilir kılar mı? Barışçıl yönde toplumsal değişim diyalog yolu ile gerçekleşebilir mi? En etkin ve en verimli sonuçlara ulaşmak için Toplumlar Arası Diplomasinin kullandığı metotlarda izlenilmesi özellikle önemli olan adımlar nelerdir? gibi soruların cevapları aranmış ve ikincil kaynaklar üzerinden yapılan çalışmalarla konu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumlar Arası Diplomasi, Barış İnşası, Problem Çözümü Yaklaşımı

ABSTRACT

Name and Surname : Ayşe Arasan

University : Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : International Relations

Branch : International Relations

Degree Awarded : Master

Page Number : 90

Degree Date : 13.01.2020

Supervisor (s) : Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

SECOND TRACK DIPLOMACY AS A PEACE-BUILDING TECHNIQUE

One of the quotes on how catastrophic the wars can be is cited to Albert Einstein. Einstein mentions that “I don’t know which weapons will be used in World War Three, however, World War Four will be conducted with stones and sticks.” Even though we currently don’t call it World War Three, a conflict takes place in every corner of the world regardless of North or South, East or West. This situation requires us to facilitate the peace much more than ever. Just because of the fact that peace has been so crucial, all of the steps taken for the purpose of peace will be a milestone in this effort. This work contributes to the approach which defends that when the fighting societies are supported, their social agreement will be boosted and common future will be built. A peaceful transformation from the individual in micro level to society in macro level in the domain of conflict resolution is aimed with this approach called Second Track Diplomacy. This work has sought for the answers of these questions: “Is Second Track Diplomacy able to make this aim achievable? Can peaceful change in the society be accomplished with dialog method? What are the particularly significant steps of the methods employed in Second Track Diplomacy to reach the most efficient outcomes?” and the issue has been analyzed with the help of secondary sources.

Keywords; Second Track Diplomacy, Peace-building, Problem Solving Approach

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK BAKIŞ AÇISI

1.1 BARIŞ KAVRAMI	5
1.1.1 Barış Nedir?	5
1.1.2 Barış Hakkı	6
1.1.3 Barışın Sınıflandırılması	8
1.1.4 Barış Süreci	10
1.1.5 Barış Çalışmaları/Araştırmaları	12
1.1.5.1 Barış İnşası	14
1.2 UYUŞMAZLIK VE ÇATIŞMA KAVRAMLARI	14
1.2.1 Uyuşmazlık	15
1.2.2 Çatışma	17
1.2.2.1 Çatışma Kavramsallaştırılma Süreci: Çatışma Yönetimi/ Çatışma Çözümü/ Çatışma Dönüşümü	21
1.2.3 Toplumlar Arası Diplomasi	23
1.3 TEORİK ÇERÇEVE	26
1.3.1 Realizm	26
1.3.2 Liberalizm	28
1.3.3 Konstrüktivizm	31
1.3.4 Dünya Görüşü	33

1.3.5 Sosyal Psikoloji.....	35
1.3.6 Sosyal İletişim.....	36
1.3.7 Değişim Teorileri	36

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI

2.1 TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI	41
2.1.1 Toplumlar Arası Diplomasinin Yürütücüsü/ Üçüncü Taraf	53
2.1.1.1 Üçüncü Tarafın Özellikleri	54
2.1.1.2 Üçüncü Taraf Sürecinin İşleyişi	62
2.1.2 Problem Çözme Toplantıları	64
2.1.2.1 Problem Çözme Toplantılarının Özellikleri	66
2.1.2.2 Problem Çözme Toplantılarının Süreci Nasıl İşler	70
2.1.2.2.1 Kurallar	71
2.1.2.2.2 Katılımcıların seçimi	72
2.1.2.2.3 Toplantı mekanı seçimi	73
2.1.2.2.4 Finansman sorunu.....	74
2.1.2.2.5 Trans-Kültürel ada etkisi	74
2.1.2.3 Örnek Uygulamalar	75
2.1.3 Toplumlar Arası Diplomasinin Değerlendirilmesi/ Güçlü ve Zayıf Yönleri ..	81
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	91

GİRİŞ

Soğuk savaşın bitiş tarihi uluslararası ilişkiler uzmanları için dünya tarihinin önemli kırılma noktalarından biridir. Soğuk savaş boyunca yaşanan iki kutuplu dünya sistemi, görece bölgesel çatışmaların dondurulmasına sebep olmuş ancak soğuk savaşın bitimiyle buzlar beklenmeyen bir hızla çözülmeye başlamıştır. Dünya artık devletlerarası savaşların yaşandığı dünya değil bölgesel çatışmaların her coğrafyaya yayılabileceği bir yer haline dönüşmüştür.

Bugün bilgisayar başına geçilip bir dünya çatışma haritası açıldığında doğudan batıya kuzeyden güneye din, dil, ırk ayrımı olmaksızın tüm coğrafyaların bir biçimde ve bir şekilde çatışma içinde olabileceği fark edilir.¹ Çatışmalar ‘’ bölgenin sorunu’’ yahut çatışmanın yaşandığı ülkenin ‘’iç meselesi’’ olarak kabul edilemezler. Çünkü birincisi bu bölgesel çatışmalar ‘’uluslararasılaşabilir’’, ikincisi ‘’örnek etkisi’’ yaratarak dünyanın başka bölgelerine sıçrayabilir.² Bu farkındalık ise barış araştırmalarına kapı açar. Çünkü değişen dünyada çatışmaların nedenleri, karakterleri, aktörleri, süreleri, etki alanları, etki biçimleri değişmiş olsa da barış her zaman nihai hedeftir. Ancak nihai hedef olan barış, tarafların anlaşma metinlerine imza atmalarıyla sonlanacak bir retorikten çok inşa edilmesi gereken bir sürecin anlaşıldığı bir kimliğe bürünmüştür. Bu süreç çok katmanlı ve çok aktörlü dinamik bir süreçtir. Barış çalışmaları mutlak sonuç getiren, bir varış noktası gösteren çalışmalar olmaktan öte sürece pozitif katkı sağlamayı amaçlayan çalışmalardır.

İnsanların konuşa konuşa anlaştığı bu dünyada diplomasi, uluslararası alanda çatışmaları çözenin en medeni yoludur. Barış sürecinde, resmi diplomasi en basit biçimiyle taraflar arasında uzlaşma yolu olarak tarif edilebilir. Bu çalışmanın konusu olan toplumlar arası diplomasi ise benzer perspektiften bizi resmi diplomasiye götüren uzlaşma yoludur. Ancak toplumlararası diplomasi sadece bu kadar değildir. O aynı zamanda kamuoyunu etkileme ve hatta şekillendirme aracı olarak görülebilir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemalettin İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1.-2. Cilt*, 4. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

² Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Bursa: Dora Basım Yayım, 2015, s. 95.

Martin Luther King, “*İnsanlar anlaşmayı başaramıyor çünkü birbirlerinden korkuyorlar; birbirlerinden korkuyorlar çünkü birbirlerini tanımıyorlar; birbirlerini tanımıyorlar çünkü birbirleriyle iletişim kurmamışlar.*” der. Toplumlar arası diplomasi insanların anlaşması için iletişim kurmalarının bir yoludur

Daha ayrıntılı biçimde toplumlar arası diplomasi, çatışma çözümünde kullanılan, tarafların birbirlerini (birbirlerine hak vermeseler bile) anlayarak uzlaşmaları yoluyla sosyal barışın sağlanması amacını güden, uzun ve özenli bir süreç içeren, resmi olmayan iletişim ortamı sağlayan müzakere araçlarından birisidir.

Toplumlar arası diplomasi şimdiki zamanın ötesine bakmaktır. O taraflar arasındaki farklılıkların üstesinden gelebilmek için çeşitli yöntemlere sahiptir. Alışlagelmişin dışındaki bu yöntemlerle geleceği inşa eder.

Toplumlar arası diplomasi konusunu akademik anlamda irdellemek için iki yol seçilebilir. Bunlardan birincisi çeşitli örnek olayları incelemek ve bu olaylardan yola çıkarak bir sonuca ulaşmaktır. Ancak toplumsal olayların doğası gereği, olayların, tarafların, beklentilerin her biri o ana ait özelliklere sahiptir. Dahası müdahale biçimleri benzer olsa bile kullanılan kavramlar ve kavramlara yüklenen anlamlar, seçilen yöntemler, uygulayış biçimleri ve uygulanış sıraları benzer olmadığı için olayları seçmek de sorun yaratabilir. İkinci yol ise (ki bu çalışmada seçilen yol budur) daha esnek bir bakış açısı ile toplumlar arası diplomasi ne anlatır, hangi kavramsal çerçeve ile sınırlandırılabilir, toplumlar arası diplomasi uygulayıcıları kimlerdir, toplumlar arası diplomaside kullanılan metot nedir, toplumlar arası diplomasi uygulayıcıları güçlü-zayıf yönleri nelerdir sorularına literatür taraması, alanın uzmanları ile kişisel röportajlar ve ikincil kaynaklar üzerinden cevap aramaktır.

Bu çalışmada öncelikle bir kavramsal çerçeve çizilerek, bu çerçeve içinde barış, barış araştırmaları, çatışma, uyuşmazlık, çatışma çözümü gibi şemsiye kavramlar çalışmanın sınırlarını göstermesi açısından ifade edilmiştir. Birbirinden farklı alanlarda farklı literatürlere dolayısıyla farklı anlamlara sahip olan bu kavramlar uluslararası ilişkiler perspektifinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal ilişkilerin disiplinler arası alanların inceleme alanı olması bu çalışmanın handikaplarından birisidir. Bu durum dikkate alınarak bir sonraki başlıkta toplumlar arası diplomasinin öncelikle uluslararası ilişkiler teorileri rehberliğinde, teori yelpazesinin hangi ucuna yakın olduğu tartışılmış, ana akım teorilerden; çatışmayı açıklayan realizm, iş birliğini açıklayan liberalizm, çatışma iş birliği ayrımı yapmayan konstruktivizm seçilmiş ve tartışma bu ekseninde sürdürülmüştür. Ayrıca müzakere yaklaşımlarına etkin olan dünya görüşü yaklaşımına, sosyal psikolojik yaklaşım ile değişim teorilerine de değinilmiştir.

Bir çalışmayı anlamak ve ileriye taşımak ancak kavramlara doğru anlamları yükleyerek gerçekleşir. Bir sonraki bölüm de bu doğru anlama çabasını gerçekleştirmek amacı ile bu çalışmanın ana konusu olan toplumlar arası diplomasiye ayrılmıştır. Toplumlar arası diplomasi nedir, ne zaman ortaya çıkmıştır, hangi özelliklere sahiptir, toplumlar arası diplomasinin terminolojisi nasıldır, kronolojik olarak literatürü nasıl oluşmuştur, bu alana kimler hangi katkıları sağlamıştır sorularına bu bölümde cevaplar aranmıştır.

Toplumlar arası diplomasinin öznesi kuşkusuz çatışmaların taraflarıdır. Bununla birlikte bu tarafları bir araya getiren ve akademik literatürü oluşturan toplumlar arası diplomasi uygulayıcıları vardır. Uygulayıcılar, tarafları nesneleştirmeden kolaylaştırıcı görevi görürler. Bu uygulayıcılar farklı kaynaklarda farklı biçimlerde adlandırılmalarına karşın bu çalışmada üçüncü taraf olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında hem üçüncü tarafın özellikleri hem de üçüncü tarafın, tarafları bir araya getirme süreçleri tartışılmıştır.

Toplumlar arası diplomasinin kullandığı metot bir sonraki başlıktır. Bu bölümde toplumlar arası diplomasinin kullandığı metot olarak problem çözme toplantıları irdelenir. Problem çözme toplantıları çatışan taraflara alternatif barışçıl bir gelecek kurmaları için fikirler üretebilecekleri ortamın sağlandığı, genellikle bir hafta süren çeşitli kurallara ve özelliklere sahip toplantılardır. Problem çözme toplantılarının hedefleri, özellikleri, süreçleri sırasıyla tartışılmıştır.

Çalışmanın ardıl bölümünde ise toplumlar arası diplomasinin güçlü ve zayıf yönleri farklı akademisyenlerin gözünden değerlendirilmiştir. Sonuca ulaşmak, başarılıdır ya da başarısızdır gibi bir yargıya varmak amacı değil zayıf yönlerine rağmen tercih edilmesi gereken bir alan olduğu, eksikliklerin yeni araştırmalara ve çalışmalara olan ihtiyaca işaret ettiği gözler önüne serilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK BAKIŞ AÇISI

Bu bölümde toplumlar arası diplomasinin doğru biçimde anlaşılabilmesi için kavramsal çerçeve çizilecektir. Bu bağlamda, barış, uyuşmazlık, çatışma, diplomasi gibi oldukça aşina olduğumuz ama akademik alanyazında üzerinde uzlaşılamayan kavramlar ayrıntılı biçimde ifade edilirken uluslararası ilişkilerin ana akım teorilerinden bazılarının toplumlar arası diplomasiye bakış açıları irdelenecektir. Bunlara ek olarak sosyal psikolojik yaklaşım ve değişim teorilerine de değinilecektir. Teoriler gerçek dünyayı anlamlandırmak için bize sınırları çizer, doğru perspektifi sunar ancak teoriler sınırlı iken insan deneyimleri sınırsızdır. Bu çalışma özelinde ise toplumlararası diplomasiyi, çatışmaların ya da insanın doğası gereği sadece uluslararası ilişkiler teorileri ile anlamaya çalışmak yetersiz bir çaba olacaktır. Çünkü toplumlar arası diplomasi siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, kültürel çalışmalar, antropoloji gibi alanların kesişim kümesinde yer alır. Bu disiplinler arası yapısı ve esnekliği toplumlar arası diplomasiye duyulan ihtiyacın da bir bakıma nedenidir. Çünkü bu yapı ve esneklik her çatışmanın kendi dinamiklerini barındırdığı göz önüne alındığında operasyonel anlamda farklı ihtiyaçları karşılama kapasitesini arttırıcı bir unsurdur.

1.1 BARIŞ KAVRAMI

1.1.1 Barış Nedir?

Barış en bilindik kavramlardan birisidir. Dahası bilindik olmakla kalmayıp yüzyıllardır kullanılan barış kavramının izini Eski Yunancadan (eirene) Latinceye (pax), Arapçadan (selam) İbraniceye (şalom) kadar kadim dillerin tamamında sürmek mümkündür. Barış kültürel olarak kendine yer bulmuş ve hep var olmuş bir kavramdır.

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde barış; -Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar, -Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç, -Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam³ olarak tanımlanır.

Bir başka barış tanımı ise “*kuvvet kullanımının ilke olarak söz konusu olmadığı durum*” şeklindedir.⁴

Görüldüğü üzere barış kavramı tanımı itibariyle savaşın yokluğu üzerine kuruludur. Barış bir süreç ifade eder. Savaş, rasyonel olarak bakıldığında, arzu edilmeyen bir durumdur. Barış ise dünya tarihine baktığımızda ironik biçimde uğruna savaşılan bir haldir. Uluslararası ilişkiler alanına bakıldığında ilginç ve belki de travmatiktir ki savaş üzerine çalışmalar ile karşılaştırıldığında barış çalışmaları sayı ve kapsam bakımından oldukça azdır.⁵ Oysa savaşların, çatışmaların ya da uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması uluslararası ilişkiler disiplinindeki en önemli amaç olmalıdır.⁶ Barış çalışmaları da tıpkı barış kavramına yüklenen anlamda gördüğümüz gibi sonuç odaklı olmaktan daha çok süreç odaklıdır. John F. Kennedy’nin dediği gibi ‘*Barış günlük, haftalık, aylık bir süreçtir. Azar azar düşünceleri değiştirir, yavaşça eski engelleri eritir, sessizce yeni yapılar inşa eder ve barış çabası ne kadar çarpıcılıktan uzak olsa da çabalamaya devam edilmeli*’⁷ dir.

Bugün barış literatürüne bakıldığında çerçevenin ne kadar genişlediği gözlemlenebilir. Sivil haklardan insan haklarına, silahsızlanmadan cinsiyet eşitliğine, az gelişmişlikten çevrenin korunmasına kadar onlarca başlık barış literatürü içinde kendine yer bulur.⁸

1.1.2 Barış Hakkı

Kronolojik olarak bakıldığında huzur ve refah arayışı olarak ifade edilen barış bugün bir ‘hak’ olarak görülmekte ve üçüncü dalga kolektif haklar içerisinde yer almaktadır.⁹ Hukukun temel kavramlarından biri olan hak kavramı hukuk düzeni

³ www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac3d185947dd2.79987802
Erişim Tarihi (25.06.2019)

⁴ Hans Kelsen, *Peace Through Law*, New York: The University of North Carolina Press, 1944, s. 3.

⁵ Kabaca arama motorlarında ‘savaş çalışmaları’ taranmasında 95.900.000 sonuç bulunurken ‘barış çalışmaları’ taranmasında 46.800.000 sonuç bulunur.

⁶ Özgür Mengiler, *Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü*, Ankara: Platin Yayıncılık, 2005, s.1.

⁷ Marshall B. Rosenberg, *Çatışma Ortamında Barış Dili*, çev. Vivet Alevi, Can Balcan, 3. Baskı, İstanbul: Maya Kitap Yayınları, 2018, s. 139.

⁸ İlkay Çıkla, “Uluslararası İlişkilerde ve Devletlerarası Politikada Barış Kavramı”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 26.

⁹ Berdal Aral, *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları, 2010, s.7.

tarafından korunan özgürlükleri ifade eder. Bu yönüyle düşünüldüğünde barış hakkının da hukuk düzeni tarafından korunmasını istemek haksız bir beklenti olmayacaktır. Tüm yönleriyle ele alındığında barış hakkı mutlak ve muhataplarına sorumluluk yükleyen bir haktır. Bu hak ve yükümlülük uluslararası toplumun bütününe yöneliktir.¹⁰

Berdal Aral “*Barış hakkı devletlerin, halkların ve bireylerin birbirleriyle özdeş olmayan hak ve yükümlülüklerinin toplamıdır. Burada sözü edilen her bir öznenin, uluslararası sistem içinde tuttuğu konuma uygun olarak kendi özel sorumluluğu vardır. O halde barış hakkı, insan haklarının, halkların haklarının ve devletlerin haklarının kesişim noktasında yer alan bir haktır.*”¹¹ diyerek barış hakkının kapsamına ve muhataplarına vurgu yapar.

Bu kavramsallaştırma sürecinde farklı uluslararası hukuk metinlerinde de barış hakkı ifade edilmiştir. Örneğin Uluslararası ilişkiler disiplininde üzerinde ittifak edilen temel metinlerden birisi olan 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşmasının dört ana amacı şu şekilde sıralanır;

- Uluslararası barış ve güvenliği korumak
- Ülkeler arasında dostane ilişkiler kurmak
- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel, insani sorunların çözümünde işbirliği yapmak ve temel insan hak ve özgürlüklerine gerekli saygının gösterilmesini teşvik etmek
- Ortak çıkarların elde edilmesi hususunda milletler arasında uyumu sağlayan bir merkez olmak

Birleşmiş Milletler’in kuruluş amacı, açıkça görüldüğü üzere, dünyada barışı sağlamaktır. Dahası antlaşmanın 6. Bölüm 33. Maddesinde uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gerekliliğinin üzerinde durur;

“*Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel*

¹⁰ Aral, a.g.e., s. 124.

¹¹ a.g.e., s. 123.

kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır’¹² der.

Görüldüğü üzere barış ve barışı sağlamak/korunak uluslararası toplumların söylemsel düzlemde üzerinde uzlaştıkları bir konudur. Üstelik sadece uzlaşmakla kalmayıp Birleşmiş Milletler gibi bir çatı altında kendilerine uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümleme yükümlülüğü de getirmişlerdir.¹³

Barış hem bireysel hem kolektif bir haktır ancak her zaman hukuk yoluyla sağlanmaz.¹⁴ Bu, hukuki yolları yok saymak, görmezden gelmek ya da yetersiz bulmak demek değildir. Alternatif yollar bulmanın gerekliliğidir.

Jean Lavieille barış hakkını anlattığı bildirisinde “*Birey olarak yaşamım için belirleyici olan barışın tesisini kolaylaştıracak koşulların neler olduğunu bilmek hakkına sahip değil miyim?*” diyerek barış hakkına bambaşka bir boyut getirir.¹⁵

1.1.3 Barışın Sınıflandırılması

Barış kavramı günümüzde şiddetin yokluğu, eşitlik, adalet, refah, self-determinasyon, tanınma, kabul görme, dil-din özgürlüğü gibi birçok konu içerir.¹⁶ İçeriğinin böylesine genişlemesi ve derinleşmesi bize barışın stabil bir siyasi durum değil yaşayan dinamik bir süreç olduğunu gösterir.¹⁷ Bu dinamik süreç farklı biçimlerde sınıflandırılır. Alanyazında kabul gören sınıflandırmalardan ilki John Galtung’a aittir.

Barış çalışmaları denildiğinde akla gelen ilk isimlerden birisi şüphesiz Johan Galtung olacaktır. 1957 yılından bu yana barış çalışmalarını sürdüren Galtung 150’den fazla çatışmada arabulucuk yapması ile sahada, 156 kitabı ve 1600’ün üzerinde makale/

¹² www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf , Erişim Tarihi (25.06.2019)

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berdal Aral, *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

¹⁴ Jean Marc Lavieille, ‘Barış Hakkı’, *İnsan Hakları ve Güvenlik*, Ankara:Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2001, s. 285

¹⁵ Lavieille, a.g.m. , s. 281.

¹⁶ Bora Bayraktar, ‘’ Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail- Filistin Sorunu’’, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 254.

¹⁷ Bayraktar, a.g.m., s. 254.

kitap bölümü ile akademide kendinden sonraki barış araştırmacılarına ilham kaynağıdır.¹⁸ Johan Galtung barış kavramını iki şekilde sınıflandırır;

- Negatif Barış
- Pozitif Barış

Bu sınıflandırmada “Negatif Barış” organize olmuş şiddetin yokluğu olarak ifade edilirken “Pozitif Barış”; sadece savaşın yokluğu değil, aynı zamanda adalet, hukuk ve düzenin varlığı olarak anlaşılır.¹⁹

Galtung şiddetin kişisel ya da yapısal olabileceğini, bireysel şiddetin yokluğunu negatif barış, yapısal şiddetin yokluğunu da pozitif barış olarak adlandırır.²⁰

Alparslan Özerdem, Negatif Barışa dayalı yaklaşımların, savaşa neden olan problemleri çözme ile ilgilenmemelerini eleştirirken Pozitif Barışa dayalı yaklaşımların, toplumdaki farklı insanlar/gruplar arasında olumlu sosyal ilişkiler geliştirirken çatışan tarafların uyumlu ve iyimser değerler yaratma çabalarını vurgular.²¹

Barışla ilgili bir başka sınıflandırma ise barışın düzeyleri ile ilgilidir.

Barışın düzeyleri;

- Dondurulmuş Barış; dışardan bakıldığında sükûnet sağlanmış, şiddet eylemleri ortadan kalkmıştır. Ancak çatışmaların birincil nedenleri çözülmemiştir bu nedenle şiddetsizlik hali kırılmıştır. Her an her şey olabilir ve herkes tetiktedir.
- Soğuk Barış; çatışan taraflar birbirlerinin temel haklarını tanımaktadır, aralarında etkileşim ve kısmi iş birliği mevcuttur. Bununla birlikte çatışmalara sebep olan sorunlar hasıraltı edilmiştir. Şiddet eylemlerine dönme

¹⁸ Kıvılcım Romya Bilgin, “Johan Galtung”, *Barış Çalışmaları*, ed. Erhan Büyükakıncı, İstanbul: Adres Yayınları, 2018, s. 175-176.

¹⁹ Johan Galtung, “Peace by Peaceful Conflict Transformation – The Transcend Approach”, *Handbook of Peace and Conflict Studies*, ed. Charles Webel and Johan Galtung, New York: Routledge Press, 2017, s. 14-15.

²⁰ Kıvılcım Romya Bilgin, agm., s. 189.

²¹ Alparslan Özerdem, *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013, s. 8.

ihtimal dahilinde olsa da bu ihtimal güçlü değildir. Uzlaşma zemini oluşturulabilir ve bir üst düzeye çıkılması daha olasıdır.

- Normal Barış; çatışan taraflar arasındaki sorunların aşılmasında mesafe kat edilmiştir. İlişkiler normalleşmiştir. Bu düzeyin en önemli özelliği sivil toplumlar arasında ulus ötesi iş birliğini mümkün kılmasıdır.
- Sıcak Barış; barışın en üst düzey halidir. Bu düzeyde, aktörler arasında iş birliği, aktif sivil toplum, aktif çatışma çözümü süreçleri vardır. Toplumsal farklılıklar toplumsal güvenlik için bir tehdit olarak görülmemektedir.²²

İdealize edilen elbette tüm dünyada sıcak barışın sağlanmasıdır. Bu nedenle barış inşası kavramı önem kazanmaktadır. Galtung'un ifadesiyle barış dediğimiz şey aslında kutuplardan (kutuplaşmadan) arınma ile insanileşmenin toplamıdır²³ ve bu tüm insanların hakkıdır.

1.1.4 Barış Süreci

Çatışan taraflar arasında müzakere süreci başlatılmasından çatışma sonrası barış inşa çalışmalarına kadar barışçıl çözüm bulma çalışmalarının tamamı barış süreci ile ifade edilir.²⁴

Silahlı çatışmaları bitirmek ve bir barış anlaşmasına ulaşmak için yapılan müzakereler, arabuluculuklar ve atılan diğer adımlar bu sürecin içinde yer alan çalışmalardır.

Herbert Kelman müzmin (protracted) çatışma içerisindeki toplumların barış sürecine dair dört parametreye dikkat çeker.

- Karşılıklı kabullenme ve uzlaşma
- Çatışan taraflarda güvenlik ve saygınlık hissi
- Toplumlar arasında yapıcı etkileşim

²² Özerdem, a.g.e., s. 10-11-12.

²³ Johan Galtung, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek*, çev. Havva Kök, 2. Baskı, Ankara: Usak Yayınları, 2012, s. 108.

²⁴ Özerdem, a.g.e, s. 59.

- Dinamik problem çözme süreçlerinin kurumsallaşması²⁵

Kelman'ın vurguladığı üzere barışın sürdürülebilmesi için sadece kurulması yetmez, barış kurumsallaşma yoluyla tekrar tekrar kendini inşa etmelidir.

Barış sürecinin başarısını etkileyen faktörlere dikkat çeken Ayşe Betül Çelik üç faktör üzerinde özellikle durur;

- Mümkün olduğu kadar çok aktörün katılımı
- Silahlı grupların varlığını kabullenme
- Aynı anda birçok kanalla diyalogların sürdürülmesi²⁶.

Barış sürecinde tarafların birbirlerine karşı yaklaşım, tutum ve davranışlarında fark yaratmak ve süreci toplumların sahiplenmesi için birinci ve üçüncü madde özellikle dikkate alınmalıdır.

Barış süreçlerinin boyutları ve kapsamı genişlerken aktörleri de çeşitlenmiştir. Alanda yaşanan değişim ve dönüşümler her alanda olduğu gibi hız kazanmıştır. Bu nedenle barış sürecine dair her eylem yeni bir bakış açısına kapı aralar.

Barış bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında ancak beklenen dönüşüm yüksek verimle gerçekleştirilebilir. Bu bütüncül yaklaşıma dair Nezir Akyeşilmen toplumların barış kapasitesinden bahseder. Ona göre bir toplumun barış kapasitesini belirleyen kişi ve kurumlar vardır. Bu kişi ve kurumlar aldıkları pozisyonlara göre dönüşümü kolaylaştırır yahut zorlaştırırlar. Bunlar sırasıyla;

- Adalet Kurumu/ Mensupları, kurumun güçlü mensuplarının meslek onuruna uygun davranışları adalet mekanizmasını duyulan güveni artırır. Adaletle güven duyulan toplumların barış kapasitesi yükselir.
- Emniyet Kurumu/ Mensupları, bir önceki maddeye benzer biçimde iç güvenliğe duyulan güven toplumsal huzuru getirir. Bu durum da barış

²⁵ Reşat Bayer, "Barış ve İhtilaf Çözümü", *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, ed. Nimet Beriker, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 49.

²⁶ Ayşe Betül Çelik, "Barış Süreçlerini Anlamak ve Canlandırmak", *Dünyada ve Türkiye'de Barış Süreçleri Anlamak ve Canlandırmak*, der. Ayşe Betül Çelik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 9.

kapasitesini arttırıcı yönde etki gösterir.

- Eğitim Kurumu/ Mensupları, meslek mensuplarının formel ya da informal olarak evrensel ilkeler, değerler ile eşitlikçi yaklaşım sergilenmesi ya da sergilememesi barış kapasitesini etkiler.
- Din Görevlileri, topluma doğrudan dokunan ve bireysel teması yüksek olan din görevlilerinin kutuplaştırıcı, dışlayıcı bir anlayışa mı yoksa kapsayıcı, bütünleştirici bir yaklaşıma mı sahip oldukları yine barış kapasitesini belirler.
- Yaşlılar, yapıcı bakış açısı ile pozitif rol model olarak tecrübe aktarımı sağlayabilme kapasitesine sahip olan yaşlılar söylemsel ve eylemsel yol göstericilikleri ile barış kapasitesine katkıda bulunabilirler.
- Sanatçılar, özellikle genç kuşak üzerindeki etkileri göz önüne alındığında sanatçıların barışa ve uzlaşmaya dair kullandıkları dil barış kapasitesine etki eder.
- Medya, toplumun aynası denilebilecek olan medyanın kullandığı dil ve üslup barış kapasitesi üzerinde yine etkili olmaktadır.²⁷

1.1.5 Barış Çalışmaları/Araştırmaları

Barış çalışmaları en genel anlamda çatışma durumlarının nedenleri, aktörleri ve dinamikleri ile ilgilidir. Barış çalışmaları, çatışmalara çözüm önerileri sunulması, şiddetin ortadan kaldırılması, güvenliğin tesis edilmesi konularının da üst başlığıdır.²⁸ Barış çalışmaları başlangıç noktası olarak kendine barışa ulaşmanın yollarının arayışını seçer. Tabiatı gereği inter-disipliner/ multi-disipliner bir yapıya sahiptir. Havva Kök Aslan'ın ifadesi ile *zihniyet ve paradigma değişikliği* gerektirir.

Barış çalışmaları devletler arasındaki ilişkilere yönelik politikalar üretmek amacından daha çok ulusal, yerel ve bireysel düzeydeki şiddetin ve çatışmaların nedenlerini anlamak üzerine inşa edilmiştir.²⁹ Bu nedenlerin anlaşılması toplumsal barışı sağlamak için ilk adım olarak görülür. Barış araştırmalarının amacı çoğunlukla sürdürülebilir bir barış kültürü oluşturabilmektir.³⁰ Sözü edilen barış kültürü ise “*şiddetin*

²⁷ Nezir Akyeşilmen, Kişisel Röportaj, 18.07.2019

²⁸ Nazife Selcen Pınar Akgül, ‘Barış Çalışmaları Başlangıçtan Günümüze Değişimi’, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümü Dergisi*, Cilt 3 Sayı 1, S. 85.

²⁹ Mustafa Aydın, *Barış Çalışmaları ve Çatışmaların Çözümü*, Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları Dizisi No:10, 2001, s. 11.

³⁰ Aydın, a.g.e., s. 12.

ilkesel olarak reddedilmesini ve çatışmalara yol açan sorunların bireyler, topluluklar ve devletler arasında diyalog ve müzakere yoluyla çözümünü öngören bir tutum, davranış biçimi ve hayat tarzı'' olarak tanımlanabilir.³¹ Bu nedenle barış araştırmaları grup düzeyinden küresel düzeye bir araştırma alanına sahiptir ve sistemin bütün olarak korunmasını hedefler.³² Bu bir anlamda gelecekte barışı sağlamaya dair öngörülerde bulunmak ve bu yol ile geleceği barışçıl biçimde şekillendirmek demektir. Bu değişimi sağlayabilmek için iki ana tema tanımlanabilir;

- Barışçıl Değişim ki bu şiddeti ve şiddetin nasıl değiştirilebileceğini anlamayı içerir.
- Çatışma Çözümü ki bu çağdaş çatışmaların analizine ve bunların yapıcı karşılıklarını araştırmayı içerir.³³

Bu temaların vurguladığı en önemli durum ise çatışmanın kaçınılmazlığıdır. Çatışma toplumsallaşmanın ve sosyalleşmenin doğal sonucudur. İlişkinin ve etkileşimin olduğu her yerde çatışma vardır. Çatışmaların varlığı değil çözülememesi, barışın sağlanamaması tehdit olabilir. Önemli olan barışın anlaşılması ve mevcut çatışmaların şiddete dönüşmemesi, Mustafa Aydın'ın da ifade ettiği gibi çatışmaların '*yapıcı karşılık*'lerinin bulunabilmesidir. Yapıcı karşılığı bulunan çatışmalar medenileşmenin ve ilerlemenin anahtarı olarak görülebilir.

Nezir Akyeşilmen barış çalışmalarının yaygınlaşmasının genel olarak dünyada ama özellikle ülkemizde varoluşsal bir konu olduğunu şu sözlerle vurgular;

“Türkiye'nin toplumsal sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözme konusunda başarılı olduğunu söylemek zordur. Tam tersine her sorununu çatışmalı bir alana çekmek, çoğu zaman çözümsüzlüğü çözüm olarak dayatmak ve şiddet yoluyla çözüm aramak bir gelenek hâlini almıştır. Son yıllarda barış girişimlerinin uzun ömürlü olmayışının temelinde de, aslında bu çatışmacı siyasal kültürün yattığını söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle, çatışma yönetiminin ya da barış çalışmalarının yaygınlaşması, dünyada ve özellikle ülkemizde salt bir teorik arayıştan ziyade, pratik ihtiyacın dayattığı

³¹ Aral, a.g.e., s. 144.

³² Aydın, a.g.e., s. 12.

³³ a.g.e., s. 17.

toplumsal ve varoluşsal bir konudur.''³⁴

Barış çalışmaları alanı görüldüğü gibi toplumsal barışı sağlamak adına vazgeçilmez olması gereken çalışmalardandır.

1.1.5.1. Barış İnşası

Boutros Boutros Ghali barış inşasını, yaşanan çatışmaların tekrarlanmaması için barışın sağlamaştırıp, sürdürülebilir hale getirilmesini sağlayan çalışmalar olarak tanımlar.

Barış inşası *geçmişin yıkıcı dehlizlerinde gezinmek yerine geleceğin yapıcı umudunu taşımak*³⁵tır. Romantik bir söylem gibi görünen barış inşası, atılan her adımın kilometre taşı sayılabileceği bir süreci ifade eder.

Barış inşası, çatışma nedenlerini ortadan kaldırarak kalıcı çözümü hedefler. Barış inşası, gönüllü, anlaşmaya dayalı, sosyal bir durum kurmaktır. Hedefi bu kadar idealist olduğu içinde zaman, emek, sabır, umut isteyen uzun bir maratondur.³⁶

1.2 UYUŞMAZLIK VE ÇATIŞMA KAVRAMLARI

Kaynakların adaletsiz paylaşımı, çıkarların uzlaşmazlığı, güç ve iktidar talepleri, ideoloji farklılıkları gibi çeşitli parametreler insanlar arasında anlaşmazlığa sebep olabilir. Hatta bazı koşullarda somut sebebe gerek olmaksızın algılar üzerinden bile suni bir “ben” ve “öteki” yaratılabilir. Anlaşılabilirliği üzere insana ait tüm istek ve ihtiyaçlar anlaşmazlık sebebi olarak karşımıza çıkabilir. Aslında tüm bu anlaşmazlıklar toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak görülür. Üzerinde tartışılması gereken anlaşmazlıkların varlığı değil bunların sona ermesi için seçilen yolun ne olduğudur.

Barış araştırmalarında ise bu anlaşmazlıklar karşımıza uyuşmazlık (dispute) ve çatışma (conflict) kavramlarıyla çıkar. Birçok akademik çalışmada bu kavramlarla aynı anlamlar ifade edilir. Zaman zaman ise birbirlerinin yerine kullanılır. Bununla birlikte her

³⁴ Nezir Akyeşilmen, “Çatışma Analizi: Hak-Temelli Stratejik Barış Modeli”, Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri, der. Ertan Efegil, Esra Pakin Albayrakoğlu, Gündoğan Yayınları: 2015, s. 74.

³⁵ Galtung, a.g.e., s. 102.

³⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 121.

ne kadar anlaşmazlığa ilişkin olsalar da bu kavramlar birbirlerinden farklı anlamlar içermektedirler.

1.2.1 Uyuşmazlık

Sözlük anlamına bakıldığında uyuşmazlık; uyuşmama durumu, tartışma, münakaşa, çekişme, kavga, ihtilaf, anlaşmazlık, çoğunlukla münakaşa yoluyla tartışma anlamına gelir.

Uyuşmazlık; düşünce, çıkar vb. aykırılığından doğan anlaşmazlık veya bir ihtilaf durumudur denilebilir ve en genel anlamda şöyle tanımlanabilir;

“*Taraflardan birinin, bir olgu, bir hukuk kuralı ya da davranış biçimine ilişkin iddia veya talebinin, diğeri tarafından itiraz, karşı iddia ya da inkarla karşılandığı belirli bir anlaşmazlık durumu*”³⁷

Uyuşmazlığın bir başka tanımı ise şu şekildedir;

“*... müzakere ve hakemlik gibi geleneksel yöntemler kullanılarak çözüme kavuşturulan ve tarafların karşı karşıya geldiği durumlardır.*”³⁸

Şule Şahin Ceylan uyuşmazlıkların oluşumunda psikolojik faktörlerin öne çıktığını söyler. Ona göre iddiacı tarafın karşı tarafın itirazına karşın iddiasını sürdürmesinin sonucunda uyuşmazlık ortaya çıkar. Uyuşmazlıklarda belirleyici olan birçok unsur sayılabilir. Uyuşmazlığa konu olan şikâyetlerin sayısı ve özellikleri, tarafların sayısı ve özellikleri, uyuşmazlığın süresi bunlardan bazılarıdır.³⁹

Profesör Dr. M. Ercan Yılmaz “*Uyuşmazlık, en az iki parti arasında, algılanan çatışan amaçlar üzerinde gerçekleşen dışa vurulmuş bir mücadeledir*”⁴⁰ şeklindeki tanımıyla 3 noktaya vurgu yapar. Birincisi *taraflar*, hemen her uyuşmazlığın iki ancak

³⁷ Şule Şahin Ceylan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009, s. 75.

³⁸ Reha Yılmaz, Sezai Özçelik, “Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çatışmalarının Çözümlemesi”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 280.

³⁹ Ceylan, a.g.e., 75-76.

⁴⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, s. 7.

genellikle ikiden fazla tarafı vardır. İkincisi *algılanan çatışan amaçlar*, buradaki vurgu özellikle amaçların rasyonelliğinden ziyade tarafların algılamalarıyla ilgili olmasıdır. Üçüncüsü ise bir *dışa vurulmuş mücadeledir* ki bu somut olarak uyuşmazlıkların dillendirilmesini içerir.⁴¹

Farklı çalışmalarda uyuşmazlıklar çeşitli biçimlerde sınıflandırılmışlardır. Örneğin;

- Çıkar Uyuşmazlıkları; uyuşmazlığa neden olan amaçlar somut rekabetler üzerinden olabileceği gibi, kimlik gibi daha algısal amaçlar üzerinden de gerçekleşebilir.
- İlişki Uyuşmazlıkları; taraflar arasındaki güven eksikliği bu uyuşmazlık türünün temel sebebidir. Taraflar arasındaki düşmanlık hissi, birbirleriyle ilgili negatif imajlara sahip olma, geçmişte mağduriyet yaşayan tarafın karşı tarafa, anlamsız, mağduriyet yaşatma isteği, tarafların birbiriyle etkin iletişim kuramaması ilişki uyuşmazlığının sebeplerindedir
- İdeoloji/Değer Uyuşmazlıkları; ideolojiler ve değerler bireylerin doğuştan gelen özellikleri olmasa da bireyler tarafından tartışılmaz kesin gerçekler olarak sorgulanmadan kabullenilirler. Bu kabulleniş hali taraflar arasında farklılıkları kabul etmedikleri sürece uyuşmazlığa sebep olur.
- Bilgi Uyuşmazlıkları; taraflar arasında eksik ya da yanlış bilgilenme dolayısıyla ortaya çıkan uyuşmazlık türüdür. Bilginin yanlış yorumlanması da bu tür uyuşmazlık kapsamına dahil edilir.
- Yapısal Uyuşmazlıklar; maddi kaynakların adaletsiz dağılımı, politik sınırlamalar, kültürel şiddet gibi bireyin kontrol edebileceği yahut bir anda düzeltilmesi mümkün olmayan yapı kaynaklı uyuşmazlıklardır.
- Gerçek Dışı Uyuşmazlıklar; rasyonelliği olmayan, somut nedenlere dayanmayan uyuşmazlık türüdür.⁴²

Uyuşmazlıklar rasyonel sebeplerden algısal sebeplere çok geniş bir yelpazede ortaya

⁴¹ Yılmaz, a.g.e., s. 7-8.

⁴² Yılmaz, a.g.e., s. 9-21.

çıkabildiği bu sınıflandırma üzerinden de görülmektedir.

1.2.2 Çatışma

Çatışma ise sözlükte şöyle ifade edilir; Çatışmak işi, silahlı büyük kavga, arbede, savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin karşı tarafın keşif ve güvenlik kollarıyla arasındaki ilk silahlı vuruşma.

Niki Walker çatışmayı basitçe şöyle tanımlar;

“Çatışma nasıl ele alındığına bağlı olarak şiddetle ya da barışçıl çözümlerle sonuçlanabilen yoğun anlaşmazlıktır”⁴³.

Bir başka çatışma yorumu ise;

“... daha çok analitik yöntemler kullanılarak çözüme kavuşturulan, çıkar çatışması, değer çatışması dışında ihtiyaçlar temelindeki çatışmaların analizi ve çözümüne yoğunlaşılması gereken durumlardır. Çatışma durumunda karmaşık ve kaos ortamında çatışan tarafların görünen çatışma nedenleri dışında görünmeyen çatışma nedenlerine odaklanmak gerekir”⁴⁴şeklindedir.

Ceylan ise çatışmayı şöyle tanımlar;

“Bir anlaşmazlık ve karşılık durumu, sınırlı kaynakların nasıl bölüşüleceğine dair çekişme, iki veya daha fazla kişinin istek ve menfaatlerinin uyuşmadığının algılanmasından kaynaklanan bir eylem, tarafların statü güç ve sınırlı kaynaklara yönelik talepler veya değerler için mücadele etmesi ve sadece bunları elde etmekle yetinmeyip rakibini etkisiz hale getirmeyi, zarar vermeyi ya da ortadan kaldırmayı amaçlaması, tarafların gelecekte oluşabilecek çekişmeli bir durumun farkına oldukları ve her birinin diğerininkiyle uyumsuz isteklerinin gerçekleşmesini arzuladıkları, sınırlı değerlerin edimine dönük bir yarışma türü, kişiler ya da gruplar arasında aynı amaca yönelik

⁴³ Niki Walker, *İnsanlar Neden Savaşıyor? Çatışma, Savaş ve Barış*, çev. Şahika Tokel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 7.

⁴⁴ Yılmaz, Özçelik, a.g.m., s. 280-281.

doğrudan ve bilinçli mücadele hali''.⁴⁵

Bir başka tanımlama ise,

*“Çatışma, birbirleriyle bir şekilde bağlı olan insanların aralarında bir şeyin uygun olmadığını, denk düşmediğini algılamalarına dayalı olan bir etkileşimdir ki tarafların bu etkileşim içindeki algılamalarında da aralarında mesele olan konuda karşı tarafın denk düşmeyen bir hareketinden kaynaklandığı düşüncesi bulunmaktadır”*⁴⁶ şeklindedir.

Nezir Akyeşilmen ise çatışmayı şöyle tanımlar;

*“Çatışma, siyasi, ekonomik, kültürel, inanç ve felsefi bir hedefe ulaşmak için karşılıklı bağımlı olan örgütlü taraflarca kişi, grup, millet ve devletler gibi içsel ve çevresel potansiyel, algısal ya da gerçek tehdit ya da engellere karşı verilen yoğunluk derecesi ve şiddet düzeyi farklılık arz eden, gizli ya da açık bir mücadeleden oluşan geçici bir süreçtir.”*⁴⁷

Görüldüğü üzere çatışma; savaş, mücadele, kavga, dövüş, ihtilaf, fikir ayrılığı, durum ve hislerde uyuşmazlık anlamına gelir.

Haldun Gülalp vatandaşlık ve etnik çatışmayı irdelediği makalesinde çok temel bir noktaya dikkat çeker.

“Bir topluluğun varlığı, aynı zamanda, bir arada yaşama zorunluluğunu (ya da rastlantısını) ifade eder. Bu şekilde bir arada yaşama zorunluluğu olmasaydı, siyasal topluluğun kendi kendini yönetme sistemi olan demokrasi meselesi zaten ortaya çıkmazdı. Ortak bir dizi sorun paylaşılmasaydı, kolektif çözümler bulma ve kolektif kararlara varma

⁴⁵ Ceylan, a.g.e., s. 43-44.

⁴⁶ Joseph Folger, Marshall S. Poole, Randall K. Stutman, *Çatışma Yönetimi İnsan İlişkilerinde, Gruplarda ve Örgütlerde Çatışmayı Yönetme Stratejileri*, çev.ed. Fusun Akkoyun, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013, s.4.

⁴⁷ Nezir Akyeşilmen, ‘Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz’, *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, 2. Basım, ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2014, s. 22.

projeleri zaten söz konusu olmazdı.’’⁴⁸

Bireyin olduğu her yerde topluluk, topluluğun olduğu her yerde ortak sorunlar olması toplumsallığın doğasıdır. Bu da bizi farklılıkların kültürel çeşitlilik olduğu sonucuna götürür. *Çatışma aynı şeye bakıp farklı şeyler düşündüğümüz ve hissettiğimiz bir ortamdır.*⁴⁹Çatışma ise çoğu zaman farklılıkları tehdit gören bir bakış açısı ürünüdür.⁵⁰ Halbuki çatışma doğal bir eylem olup ne pozitif ne negatif bir olgudur.⁵¹

Unutulmaması gereken hiçbir çatışmanın tabula rasa üzerine oluşuvermediği, aksine her zaman var olan bir baskıya tepki olduğudur. Ayrıca *“her kavga bir şeyle ilgilidir. Ama bir kavga nadiren tek bir şeyle ilgilidir.”*⁵²

Birbirinden farklı anlamlar barındıran uyuşmazlık ve çatışma kavramlarının ortak noktası ise bir bakıma, nesnel olarak uzlaşmayan çıkarlara tarafların öznel olarak anlamlar yüklemesidir.⁵³

John Burton çatışmayı tanımlarken tarafların meydan okumaya hatta yok etmeye varabilecek mücadelesini anlatır. Ona göre çatışmanın içinde şiddet bir biçimde muhakkak vardır. Uyuşmazlık ise henüz şiddete dönüşmemiş konulara dairdir ve görece daha kolay çözüm yoluna ulaşılır.⁵⁴

Bununla birlikte bizim ilgilendiğimiz ise *çatışmayı uyuşmazlık anlamında nasıl kavramsallaştırabiliriz?*⁵⁵ sorusudur. Çünkü çatışma çözümü çalışmalarının temel varsayımlarından biri çatışmaların kaçınılmazlığıdır. Dahası kaçınılmaz olan bu çatışmalar gereklidir ve değişime/ dönüşüme kaynaklık ettiği nispette faydalıdır. Çatışmalar, tarafların öncelikle kendilerinin sonrasında karşı tarafın amaçlarını ve misyonlarını değerlendirmelerini ve netleştirmelerini sağlar. Ayrıca çatışmalar var olan

⁴⁸ Haldun Gülalp, “Ulus Devlet Aşılıyor mu?”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması*, ed. Haldun Gülalp, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s. 178.

⁴⁹ Ayşe Betül Çelik, “Barış Süreçlerini Anlamak ve Canlandırmak”, a.g.m., s. 2.

⁵⁰ Hüseyin Bağcı, “Çatışma Analizi”, *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, 2. Basım, ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2014, s. 15.

⁵¹ Akyeşilmen, a.g.e., s. 19.

⁵² Walker, a.g.e., s. 11.

⁵³ Yakup Şahin, “Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* Cilt: 1 Sayı:1, s, 33.

⁵⁴ Şahin, a.g.m., s. 34.

⁵⁵ Aydın, a.g.e., s. 22.

adaletsizliğin ve eşitsizliğin giderilmesi için sosyal değişimin gerçekleştirilmesinin de bir yoludur. Çoğu zaman çatışmalar çözüme ulaşmak için gereklidir bile denilebilir. Elbette bu gereklilik çatışmalara şiddetin eşlik etmediği durumlar için geçerlidir.

Çatışma çözümü ise şiddetin eşlik ettiği gruplar ve/ya devletler arası çatışmalardan kaynaklanan şiddeti önlemek ya da azaltmak, anlaşmazlıkları gidermek için kapsamlı çabaların gösterilmesidir.⁵⁶ Çatışmaların şiddete evirilmemesi arzu edilen bir durumdur ancak çoğu zaman çatışmalara farklı seviyelerde şiddet eşlik eder.

Çatışma çözümü literatüründe şiddet üç seviyededir. Bunlardan birincisi doğrudan şiddet, ikincisi yapısal şiddet, üçüncüsü ise kültürel şiddettir.⁵⁷ Çatışma çözümünün amacı tüm seviyelerdeki şiddeti mümkün olabildiği ölçüde azaltıldığı bir sistem kurabilmektir.⁵⁸

Alparslan Özerdem çatışma çözümünü barış inşası sürecinin ilk kısmı⁵⁹ olarak görür. Buna ek olarak “Çatışma çözümü karşılıklı bir anlaşmaya varmak, gerilimi yükselten sorunları ortadan kaldırmak ve gelecekte şiddetvari davranışların engellenmesine yönelik bir cevaptır⁶⁰” der.

Kapsamlı bir bakış açısını ise bize Hüseyin Bağcı sunar. Bağcı’ya göre;

“Çatışma bir aysberg gibidir, çatışma sadece görünen kısmıdır. Onun altında ise sosyal ve siyasi yapı, güç dağılımı, sivil toplum kuruluşlarının rolü, medyanın rolü, insan hakları durumu gibi siyasi faktörler; gelir dağılımındaki adaletsizlikler, doğal kaynaklar, ticaret, şehirleşme, kaynak çeşitleri, üretim, uluslar arası ekonomi ile bağımlılık derecesi gibi ekonomik unsurlar; nüfus yapısı, eğitim, eşitlik ayrımcılık, sağlık ve demografi gibi sosyal olgular ya da ideoloji, etnik, din, dil, gelenek, kimlik, empati ve tolerans yokluğu gibi kültürel nedenler vardır. Bu kadar çok ve bu kadar farklı unsur barındıran çatışmayı tek bir tanıma sığdırmak ya da tek bir ‘şey’ olarak göstermek hem gerçeklik hem analiz

⁵⁶ Bayraktar, a.g.m., s. 260.

⁵⁷ Yılmaz, Özçelik, a.g.m., s. 277.

⁵⁸ a.g.m., s. 278.

⁵⁹ Özerdem, a.g.e., s. 92.

⁶⁰ a.g.e., s. 92.

*açısından sağlıklı değildir’’.*⁶¹

Görüldüğü üzere Hüseyin Bağcı çatışmalar için aysberg metaforunu kullanmış ve bu kadar kompleks bir alanın tanımlayabilmenin zorluğuna değinmiştir.

İmran Demir ise çatışmaları ve çatışmaların çözümünü hastalık/hasta ilişkisine benzetir. Her hastanın genetik yapısı, fiziksel ve ruhsal durumu, hastalık geçmişi, alışkanlıkları, bağımlılıkları birbirinden farklıdır. Her hasta için hastalık farklı bir seyir izler. Ancak bu durum hastalığın teşhis ve tanılanmasına engel değildir. Benzer biçimde her çatışma kendine özgü şartlar altında cereyan eder. Her çatışma muhakkak kendi konteksi içinde değerlendirilmelidir. Ancak bu durum, tıpkı hastalık tanısı koymak gibi, teorik düzeyde genellemeler yapılamayacağı, çatışmaların araştırma konusu olamayacağı ya da sınıflandırılmayacağı anlamına gelmez.⁶²

Sosyal bilimlerde karanlık bir odada siyah bir kediyi aramak metaforu da sık kullanılır. Çatışma ve çatışma yönetimi için denklemdeki parametreler düşünüldüğünde şöyle demek daha olasıdır; ‘‘Karanlık bir odada olmayan siyah bir kediyi aramak’’⁶³

Çatışma çözümü için kullanılan bir başka metafor da ip cambazlığıdır. Çünkü her çatışmada gergin bir ipin üzerinde yürünür ve bu yürüyüşte düşmemek için öngörü, tecrübe ve dikkatli çalışma gerekir.⁶⁴

1.2.2.1 Çatışma Kavramsallaştırılma Süreci: Çatışma Yönetimi/ Çatışma Çözümü/ Çatışma Dönüşümü

Alanyazında çatışma kavramsallaştırılması tarihsel olarak üç şekilde yapılmıştır. Bunlar sırasıyla; çatışma yönetimi (conflict management), çatışma çözümü (conflict resolution), çatışma dönüşümü (conflict transformation)dür.

Çatışma yönetimi, çatışmaları kültür, değerler ve kaynaklar gibi farklılıkların kaçınılmaz sonucu olarak görür. Bu bakış açısına göre çatışmaların çoğu çözülemez,

⁶¹ Bağcı, a.g.m., s. 12.

⁶²İmran Demir, ‘‘ Çatışma Ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi’’, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 7.

⁶³Akyeşilmen, a.g.m., s. 20.

⁶⁴ Folger, Poole, Stutman, a.g.e., s. 14.

çünkü bu farklılıklar ortadan kaldırılamaz, ancak şiddeti azaltmak ve şiddetten etkilenen insanların yaşamlarını iyileştirmek için çatışmalar yönetilebilir.

Çatışma yönetimi daha çok askeri-politik müdahale stratejisidir. Şiddeti durdurmak ve çatışmanın siviller üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çatışmanın nedenleri ile ilgilenilmez. Realist bir perspektifle yaklaşılır. Kan dökülmediği müddetçe süreç başarıya ulaşmış demektir.⁶⁵ Daha çok siyasetçilerin günü kurtarma girişimleri çatışma yönetimi ile ifade edilir. Bununla birlikte yeterince uzun süre yönetilebilen çatışmalar, çatışmanın algılanış biçimini, dolayısıyla gerçekliğini, uzlaşmanın ortaya çıkabileceği noktaya kadar değişebilir. Çatışma Yönetimine müdahale başlangıcında, istikrarın sağlanması sürecinde sıklıkla başvurulur. Şiddet içerikli eylemlerin sürdüğü ortamlarda çatışan taraflar arasında sağlıklı iletişim kurulamayacağı aşikardır.

Çatışma çözümü, literatürde daha yaygın kullanılan ve çatışma nedenlerini irdeleyen bir yaklaşımdır. Çatışan taraflar arasında uzun süreli ilişki kurulması gerektiğine inanılır. Yine müdahale stratejisi olarak görülür ancak bu müdahale daha etkin ve daha yüksek seviyededir. Sorunların iletişim ile ortadan kaldırılabilmesine inanılır.⁶⁶

Çatışmanın temelini yeniden tanımlamak için ortak zemin bulmak, katılımcıların çatışmaya dair referans noktalarını gözden geçirmelerine yardımcı olmak çatışma çözümü yaklaşımının amaçlarındandır. Toplumlar arası diplomasi kendine en yoğun olarak bu yaklaşımda yer bulur. Bunun yanında akademisyenlerin siyasa yapıcılara gerekli verileri sağlamasına yardımcı çalışmalar da bu başlıkta incelenir.

Çatışma dönüşümü, en üst seviye müdahale stratejisidir. Çatışma çözümü ideallerinin gerçeğe dönüşmesi olarak düşünülür. Çatışmaların yapısal nedenlerini belirlemeye ve bu nedenleri ortadan kaldırmayı hedefler. Bu yaklaşımın ön kabulü, sosyal değişim kaynaklı bir veya birden fazla grubun/topluluğun ötekileştirildiği ve bu ötekileştirilmelere karşı çıkışın çatışmalara sebep olduğudur. Bu nedenle de yapısal

⁶⁵ Özerdem, a.g.e., s. 60-61.

⁶⁶ a.g.e., s. 61.

değişiklik öngörülür.⁶⁷ Aktivist eylemlerini içerir. İdeal gelecek hayalini gerçekleştirilmeye yönelik çalışmalardır.

Çatışma dönüşümü ilişkilerin, çıkarların, söylemlerin ve gerekirse şiddet içeren çatışmaların sürdürülmesini destekleyen anayasaların bile değiştirilmesi ile ilgilidir. Yapısal, kurumsal, sistemsal değişim çıkış noktasıdır.

Çatışma yönetimi, çatışma çözümü ve çatışma dönüşümü birçok açıdan birbirinden farklıdır. Çatışma yönetimi sorunun altta yatan sebebiyle ilgilenmek yerine var olan durum içinde uzlaşma bulmaya çalışır. Uzlaşma için siyasa yapıcılar ve elitleri ikna etmek hedefidir. Çatışma çözümü ise sistemsal sorunları kabul eder ve siyasa yapıcılar ve elitlerin sorunun bir parçası olduğunu düşünür. Eğer elitlerin çatışmaya bakışı değişirse toplumsal ve siyasal değişimin mümkün olduğuna inanır. Toplum ve siyasa yapıcılar etkileme kapasitesi olan bu grupların sahneden çekilmesi yahut sistemin tamamen değiştirilmesi gibi radikal beklentileri yoktur. Çatışma dönüşümü ise sorunun tamamen sistemden kaynaklandığını düşünür. Sorunun ortadan kalkmasının tek yolu sistemin tamamen değişmesidir. Bu amaçla toplumsal taban hareketleri geliştirme yolunu seçer. Mevcut düzene meydan okuyan bir anlayışa sahiptir.

Çatışma alanı kronolojik olarak gelişerek değişmiştir. Değişime ayak uyduran ve bu şekilde literatürünü her geçen gün geliştiren bir alandır. İlgilenenler için çok sayıda çalışma mevcuttur.

1.2.3 Toplumlar Arası Diplomasi

Albert de Broglie göre diplomasi, devletler arası ilişkilerde sadece gücün hakim olmasını önlemek için medeniyetin yarattığı en iyi şeydir.⁶⁸ Çünkü diplomasi medenileştirici, yumuşatıcı bir etkisi vardır. Diplomasi uluslararası ilişkiler kuramlarında mevcuttur ancak nadiren inceleme alanı olarak görülür. Oysa her şeyden önce diplomasi, devletlerarası iletişim kanallarının açık tutulması anlamına gelir. Diplomasi tanım için de benzer bir durum söz konusudur. Diplomasi sıklıkla kullanılır ve fakat farklı

⁶⁷ Özerdem, a.g.e., s. 61.

⁶⁸ Temel İskit, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, 6. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 3.

şekillerde tanımlanır. Örneğin Faruk Sönmezoğlu “*hükümetin belirli konulardaki kanı ve görüşlerinin doğrudan doğruya diğer devletlerin karar alıcılarına iletilmesi sürecidir.*” derken Ernest Satow “*bağımsız devletlerin hükümetleri arasındaki resmi ilişkilere zeka ve taktik uygulamasıdır.*” şeklinde tanımlar. Victor Wellesley ise “*Diplomasi politika değil politikayı uygulayan vasıtaadır. Bu iki unsur birbirini tamamlar zira biri diğerinin iş birliği olmadan harekete geçemez. Diplomasi dış politikadan bağımsız bir mevcudiyete sahip değildir, fakat her ikisi birlikte tek bir icra politikası oluşturur; politika stratejiyi saptar, diplomasi ise taktikleri.*” der. Diplomasi bu bakış açısına göre politikanın belirlediği stratejilere uygun taktik geliştirmektir.⁶⁹ Denilebilir ki diplomasi, politik özellikleri değil bürokratik özellikleri ağır basan bir alandır.

Diplomasinin bu pozitif özelliklerinin yanında göz ardı edilmemesi gereken bazı negatif özellikleri de vurgulanmalıdır. Diplomatik görüşmelerin birçoğunda tarafların pazarlık güçlerini arttırmak, muhataplarını ikna edip haklılıklarını kanıtlamak için kendi görüşlerini en iyi, en vurucu, en baskın biçimde dile getirmek çabaları gözlemlenir⁷⁰. Çünkü masaya kazanma taahhüdü ile gelmişlerdir. Böylesi bir çaba elbette ortak fayda ve/ya ortak kazanç anlayışından yoksundur. Klasik anlamdaki diplomasinin zayıf yanı tam da bu durumdur. Barışçıl çözümler için kazanan kaybeden anlayışı değil tarafların birbirlerini anlayabilecekleri ortamlara ihtiyaç vardır. Çünkü gündemin çeşitlenmesi diplomasi biçimlerini, yöntemlerini, aktörlerini ve kanallarını da çeşitlendirmiştir. Bu hızlı ve sürekli değişim diplomasi kültürünü de değiştirmektedir. Bu değişim klasik anlamdaki diplomasiyi yok saymak, gereksiz görmek anlamına gelmez. Sadece barışçıl bir gelecek için dünyanın değişim hızına uygun diplomatik çeşitlenmeyi ifade eder. Ayrıca unutulmamalıdır ki bu çabaların bütünü ulusal çıkarın ötesinde yüksek insani değerlere ulaşmak çabalarıdır. Toplumlar arası diplomasi bu çabalardan bir tanesidir.

Entelektüel ve akademik bir alandan ziyade sahada kullanılacak bir barış aracı olarak görülen toplumlar arası diplomasi, çatışmalar nasıl ortaya çıktı, barışçıl biçimde nasıl çözülür sorularına cevap olarak doğmuş denilebilir. Bu soruların cevaplarını arayanlar çoğu zaman resmi devlet görevlilerinden daha çok akademik ya da diplomatik

⁶⁹ İskit, a.g.e., s. 1-2.

⁷⁰ Gülden Ayman, “Uluslararası İlişkilerde Problem Çözümü Yaklaşımı”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, ed. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s. 180.

geçmişe sahip siviller olarak karşımıza çıkar. Özellikle sivil toplum kuruluşları şemsiyesi altında çalışmaları süregelmıştır. Örneğin 1928 yılından 1961 yılına kadar gayri resmi diplomatik diyalogun öncü kanalı (a pioneering channel of unofficial diplomatic dialogue) olarak adlandırılan Pasifik İlişkileri Enstitüsü (The Institute of Pasific Relation) IPR, Pasifik kıyılarının uluslararası sorunlarını ve ilişkilerinin tartışılması için bir forum sağlamak üzere kurulmuş ve diplomatik konferanslar yoluyla taraflar arasında iletişim kurma/ güçlendirme çalışmalarında bulunmuştur.⁷¹ Soğuk savaş döneminde gayri resmi olarak gerçekleştirilen Pugwash⁷² ve Dartmouth Konferansları gibi konferanslar da aynı biçimde farklı konularda diyalog için yollar açmıştır. Bu girişimlerin tam olarak toplumlar arası diplomasi olarak adlandırılması mümkün olmasa da ilişki kurma ve geliştirme, diyalogda kalma çabaları bakımından toplumlar arası diplomasinin çekirdeği sayılabilirler.

Marshall Rosenberg “*barışçıl değişimi oluşturma süreci, kendi düşünce kalıplarımız üzerinde çalışmakla başlar*”⁷³ der. Konuşmaya başlamak anlaşmaya varmanın ilk adımıdır. Toplumlar arası diplomasi çatışan tarafların kendilerinin ve birbirlerinin düşünce kalıplarını değiştirmeleri ile başlayıp toplumsal mutabakata doğru ilerlemelerini umut eden bir müzakere biçimidir.

Çatışmalı süreçler, bireysel, gruplar arası ve toplumsal boyutlarda ve çok katmanlı yaralar açar.⁷⁴ Bu yaralar birlikte çalışılmadıkça sarılamazlar. Unutulmamalıdır ki “*modern çatışma ortamında ağırlık merkezi halk desteğidir.*”⁷⁵ Toplumlar arası diplomasi barışçıl değişim için halk desteği kazanmanın etkili yollarından biridir.

Toplumlar arası diplomasi birbirine karşı şiddet ve/ya nefret yaşamış toplumların birlikte yaşama dinamiklerini oluşturabilmeleri için ortam sağlar. Toplumsal dönüşümü hayal eder ve bu bağlamda barış ve uzlaşının önemli bir parçasıdır.

⁷¹ Peter Jones, *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*, California: Stanford University Press, 2015, s. 13.

⁷²2013 yılına kadar düzenlenen Pugwash Konferanslarının listesi için bkz; www.pugwashconferences.files.wordpress.com Erişim Tarihi (25.06.2019)

⁷³ Rosenberg, a.g.e., s. 18.

⁷⁴ Ayşe Betül Çelik, “Kürt Meselesi’ni Dönüştürmede Toplumsal Mutabakat İhtiyacı: Neden, Nasıl, Kimle?”, *Çatışma Çözümleri ve Barış*, ed. Murat Aktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 132.

⁷⁵ Metin Gürcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Yayla, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, S. 105.

Toplumlar arası diplomasi çatışan tarafların kendilerini anlatmalarına ve karşı tarafı anlamalarına ortam hazırlar. Aşikardır ki “*insanlar anlaşıldıklarını hissettiklerinde başka olasılıklara açık olmaları daha kolaydır.*”⁷⁶

Toplumlar arası diplomasi çoğu zaman çatışma çözümünün bir alt alanı olarak anlaşılmaktadır. Birçok çalışma da bu amaçla yapılmıştır. Bu çalışmada da bu perspektif benimsenmiştir. Bununla birlikte çatışma çözümüne adanmamış bölgesel güvenliği teşvik etmeyi amaçlayan toplumlar arası diplomasi çalışmaları da mevcuttur.

1.3 TEORİK ÇERÇEVE

Toplumlar arası diplomasinin birçok uygulayıcısı, bilimsel anlamda bu kavramın nasıl tanımlanacağıyla değil sahada işe yarayıp yaramayacağı ile ilgilidir. Dahası yapılan çalışmaların çoğu ölçülebilir değerlendirmelere sahip değildir. Bu akademik anlamda bir sorun olarak görülebilir ancak bu durum ana akım teorilerin toplumlar arası diplomasiye bakışını irdelemeye engel değildir.

Uluslararası ilişkiler teorilerini pek çok farklı biçimlerde sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmalardan birini Prof. Dr. Tayyar Arı;

- Çatışmayı açıklayan teoriler
- İşbirliğini açıklayan teoriler
- Çatışma ve iş birliği ayırımı yapmayan teoriler
- Post-modern ve eleştirel teoriler şeklinde yapar⁷⁷.

Bu çalışmada bu sınıflandırma izi üzerinden gidilerek çatışmayı açıklayan teorilerden realizm, iş birliğini açıklayan teorilerden liberalizm ve post modern ve eleştirel teorilerden konstrüktivizmin seçilmiştir.⁷⁸ Bu teorilerin toplumlar arası diplomasi ile birleşen ve ayrışan yönleri kısaca aktarılacaktır.

1.3.1 Realizm

Uluslararası ilişkiler teorisi olarak realizm tanımlarına bakıldığında ayrıntılarla çoğaltılabilecek onlarca ifade görülür. Ancak hemen hemen bütün tanımlarda önce insan

⁷⁶ Rosenberg, a.g.e., s. 107

⁷⁷Ayrıntı bilgi için bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.

⁷⁸ Başka bir perspektiften yaklaşım için bkz. Joseph S. Nye Jr., David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 5. Basım, çev. Rana Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

doğasının kötü ve bencil yönlerine vurgu yapılır. Ardından siyasal arenanın devlet merkezli yapısına dikkat çekilir ve diğer teorilerden ayırt edici en belirgin özellik olarak da uluslararası ilişkilerde, anarşinin (yaptırım uygulayabilme kapasitesine sahip merkezi otoritenin yokluğu) varlığının tüm siyasal yaşamda güç ve güvenliğin öncelenmesini zorunlu kıldığı ifade edilir.⁷⁹

Görüldüğü üzere realizme göre uluslararası ilişkilerin düzenleyici ilkesi anarşidir. Bu anarşik yapıda güç mücadelesi herhangi bir saldırı yahut tehdit altında olunmasa bile ilişkilerde belirleyicidir. İş birliği, riski azaltan bir plan ve kazancın paylaşımını belirleyen yöntemle birleşmediği müddetçe ihtimal dahilinde görülmez.

Realizme göre anarşiye güvensizliğin eşlik ettiği herkesin herkesle çatışabileceği uluslararası alanda maddi güç ve kapasite arttırımı güvenliğin altın kuralıdır.⁸⁰ Realizmin bir diğer vurgusu ise aktörün devlet olmasıdır. Realistler analiz birimi olarak devleti seçerler. Yani varlığını sürdürmesi gereken aktör devletin kendisidir. Eylemlerin tamamı retorik olarak devletin bekası ve toprak bütünlüğüne dayandırılır. Böylesi bir durumda bireyler analiz birimi olmaktan uzaktır.

Realizmde güvenlik ikilemi (security dilemma) kavramı teorinin kavranmasında kilit öneme sahiptir. Güvenlik ikilemi;

“başkalarının niyetleriyle ilgili aşılamayan belirsizliğin olduğu ortamda bir aktörün aldığı güvenlik önlemleri diğerleri tarafından tehdit olarak algılanır; diğerleri kendilerini korumak için adım atar; bu adımlar ise birinci aktör tarafından diğerlerinin tehlikeli olduğu yönündeki başlangıçtaki varsayımını doğrular nitelikte yorumlanır; bu böylece bir asılsız korkular ve gereksiz savunmalar sarmalı içinde devam eder.”⁸¹

Realizmin ortaya çıkışı, güçlenişi, literatürünün çoğunluğunun oluşturulması soğuk savaş dönemine denk gelir. Dönemin dinamikleri ve ortamı dikkate alındığında teorinin neden bu kadar ana akım haline geldiği daha kolay anlaşılır.

⁷⁹ Jack Donnelly, ‘‘Realizm’’, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, 3. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 54.

⁸⁰ Atilla Sandıklı, ‘‘Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim Ve Dönüşüm’’, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 6-7.

⁸¹ Donnelly, agm, s. 63.

Realizmin ahlaki ilkelerle ilgili bakış açısı da oldukça berraktır. Realistlere göre devletin çıkarları diğer tüm çıkar ve değerleri önceler. Hükümetlerin başlıca görevi temsil ettikleri toplumun çıkarlarını gözetmektir. Bu nedenle siyasal eylemlerde ahlak düşüncelerinin yeri olamaz.⁸² Olsa olsa ahlaki değerler gücün kazanılmasını kolaylaştırmak için kullanılır.⁸³ Devletlerin eylemleri, ahlaki ilkelerle değil güce dair hesaplarca belirlenir.⁸⁴

Dahası realizm sürekliliği açıklamaya ayarlanmış bir teoridir.⁸⁵ Realizm özellikle devletlerin eylemlerini açıklamada güçlü tespitlerde bulunur. Gelecek tahayyülünü bugünün düzeni üzerine kurar. Ancak soğuk savaşın bitişi gibi uluslararası düzeni tamamen değiştiren olayların büyük bölümünü açıklamaya dahi girişmez. Oysa soğuk savaş sonrası dönemde fikirlerin ideolojilere dönüşmesi ve bu ideolojilerin uluslararası sistemi şekillendirmesi bir gerçekliktir.

Realizm uluslararası seviyede barışın sağlanması için herhangi bir öneriye sahip olmadığı gibi dünya barışını da ütopya olarak görür.⁸⁶

Realizm bu açıdan bakıldığında geçmişi açıklayabilir ama şu anı açıklamak ve geleceği öngörmek konusunda rehberlik edebilirliği oldukça tartışmalıdır. Realizmin öngörme gücü yetersizdir.⁸⁷ Realizmin zayıf noktaları olarak uluslararası düzendeki ani ve önemli değişimleri açıklayamaması ve geleceği öngörme konusundaki yetersizliği ifade edilebilir.

Ayrıca kazananın olmadığı, güçlü devletlerin müdahaleye ilgi duymadığı ya da birden çok tarafın müdahalesiyle işlerin daha da kötüleştiği uzun süreli etnik çatışmaları açıklamak ya da çözüm önerisi sunmakla da ilgili olmaması realist paradigmanın bir başka eksikliğidir.

⁸² a.g.m., s. 78.

⁸³ a.g.m., s. 82.

⁸⁴ a.g.m., s. 76.

⁸⁵ a.g.m., s. 75.

⁸⁶ Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Ve Barış”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, S. 144-145.

⁸⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İş birliği*, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 178.

1.3.2 Liberalizm

Liberalizm soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde adını duyuran ve sonrasında ana akım teoriler arasında kendine yer bulan bir teoridir. Dünya genelinde demokrasinin yaygınlık kazanması ve ekonominin sınır ötesi hareketliliğinin artması liberalizmi besleyen etkiler olarak sayılabilir.

Liberalizm, bazı kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Bu kavramlar eşitlik, özgürlük ve mülkiyet olarak sıralanabilir.⁸⁸

Liberalizm devletlerin güvenliğini sürdürebilmeleri için üç temel fikir öne sürer. Kantian tripod olarak bilinen bu üç temel fikir; demokrasi, ekonomik bağımlılık, devletlerin yapabileceklerinin sınırlarını belirleyen uluslararası kurumlardan oluşan bir ağa dahil olmaktır. Demokratik hükümetler ve ticari bağlantılar arayışı, güçlü ve saygın uluslararası kurumların yaratılması, küresel ve bölgesel olarak barışın gelmesi ve sürdürülmesinin anahtarıdır.

Liberalizm aynı zamanda belli ilkelere de sahiptir.

Liberalizmin birinci ilkesi kaynaklar ve zenginliğin eşit dağıtımını bağlamında fırsat eşitliğidir. İkinci ilkesi bireylerin temel gereksinimlerini karşılama ve isteme kapasitesine sahip olmasının gerekliliği ilkesidir. Üçüncü ilke bireyin özne olarak baz alınması ve böylelikle özgürleştirilmesidir. Dördüncü ilke ise özel mülkiyetin varlığı ve korunmasıdır. Özel mülkiyet bireyi çalışmaya teşvik eder. Çalışan birey zenginleşir. Bireyin zenginleşmesi toplumun zenginleşmesidir.⁸⁹

Liberalizmin savaşa bakışı da şu şekilde ifade edilebilir. Demokrasi aristokrasiye serbest ticaret ise kapalı ekonomiye tercih edildiğinde savaş ihtimali ortadan kalkar.⁹⁰ Liberalizme göre savaş doğal olmadığı gibi rasyonel de değildir. Savaşlar toplumlar tarafından çıkarılmaz. Toplumlar doğaları gereği barışçıldır.⁹¹ Dahası savaş bir hastalıktır ve ilacı demokrasi ve serbest ticarettir. Demokrasi süreç ve kurumları ile

⁸⁸ a.g.e., s. 293.

⁸⁹ Arı, a.g.e., s. 293-294.

⁹⁰ Burchill, a.g.m., s. 89.

⁹¹ a.g.m., s. 90.

siyasetçileri dizginleme kapasitesine sahiptir. Serbest ticaret ise bireyler ve toplumlar arasındaki kültürel bariyerlerin üstesinden gelebilir ve onları ortak çıkar etrafında bir araya getirebilir.⁹²

Liberal devletin görevi bireylerin canlarını ve mallarını korumak için güvenli bir ortamı onlara hazırlamaktır.⁹³ Buradan da anlaşılacağı üzere analiz birimi, liberalizmde devlet değildir. Uluslararası kurumlar, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler gibi devlet dışı aktörler liberalizmde analiz birimi olabilir.⁹⁴ Liberal devlet kendi sürekliliğini sağlamaya dayalı bir motivasyona sahip değildir. Onun motivasyonu toplumun refahını düşünerek, toplumun kendi refahını gerçekleştirmesinin yolunu açmaya çalışmaktır.⁹⁵ Liberal düşünürlere göre devletin küçültülmesi mümkündür; çünkü bireylerin ortak çıkarlarının uyumlaştırılması bunu gerektirir.⁹⁶

Liberalizm, devleti uluslararası sistemde tek aktör olarak görmez. Başka aktörlerin de varlığını kabul eder.⁹⁷ Özellikle iyimser ve işbirlikçi insan doğasına atıfta bulunarak uluslararası ilişkilerde barış ve iş birliğini analiz eder. Liberalizmin analiz birimi bireydir.⁹⁸

Liberalizme göre, devletlerin demokratikleşmesi ve bireylerin özgürlüklerinin genişletilmesi önemlidir. Böylesi bir ortam bireylere ticaret ilişkisi kurmak ve sürdürmek için gereklidir ancak yeterli değildir. Aynı zamanda savaş ve çatışmaların olmaması da beklenir. Çünkü savaş ve çatışmanın maliyeti yüksektir. Oysa barış durumu hem yerel hem küresel ölçekte iş birliği ortaya çıkarır.⁹⁹

Bu bakış açısının bize, uluslararası ilişkiler bağlamında, diyalog, etik değerler, fikirler gibi kavramların uluslararası söylemi nasıl etkilediğinin de izlerini sunar.

Ancak liberalizm geliştirmekte olan ülkelerin çatışmalarını anlamakta ve

⁹² a.g.m., s. 90.

⁹³ Arı, a.g.e., s. 303.

⁹⁴ Sandıklı, ‘‘Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm’’, a.g.m. 13.

⁹⁵ Arı, a.g.e., s. 303.

⁹⁶ a.g.e., s. 303.

⁹⁷ Arı, a.g.e., s. 306.

⁹⁸ a.g.e., s. 305.

⁹⁹ a.g.e., s. 300-301.

açıklamakta yetersiz kalır. Müzmin (protracted) çatışmaları yaşayan halklar özellikle etnik temelli kimlik çatışmalarında, demokratik devlet veya ticaret ağı kurabilme fikirlerinin neden gerçekleşmediği bir handikaptır.

1.3.3 Konstrüktivizm

Konstrüktivizm ifade edilmesi kompleks olan teorilerden birisidir. Çünkü ilkeler, özellikler belirlemek yerine paradigmasını, inşa etmek ve süreç kavramları üzerine kurar. Konstrüktif bakış açısına göre uluslararası ilişkiler toplumsal olarak inşa edilirler ve bu bir süreçtir. Aktörlerin eylemlerini belirleyen çıkarlar somut ve nesnel koşullarla tanımlanmazlar. Hem çıkarlar hem uluslararası yapı, toplumsal normlar ve fikirler üzerine inşa edilir.¹⁰⁰

Konstrüktivizm sadece aktörlerin çıkarlarına değil kimliklerine de dikkat çeker. Kimlikler de toplumsal olarak inşa edilir. Bu kimlik faktörü çıkarları şekillendirir ve şekillenen çıkarlar dış politikayı belirler.¹⁰¹

Farklı toplumların ve kültürlerin birilerine dair önyargıları ve birbirleriyle ilişkilerini bu önyargılar üzerine kurmaları neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir.¹⁰² Bu farkındalık bile konstrüktivizmin dış politika şekillendirici olarak kimlik vurgusunu güçlendirir.

Konstrüktivizm inşa edici olarak sadece toplumu seçmez. Toplum bir yandan etkileyen ve oluşturanken diğer yandan etkilenen ve oluşturulandır.

Konstrüktivistler maddi yapıların varlığını ya da gerçekliğini inkar etmezler. Bununla beraber, aktörlerin çıkarlarının belirlenmesini ve eylemlerinin nedenselliği, aktörlerin süreç boyunca olaylara yükledikleri anlamların da dikkate alınmasının gerekliliğini vurgularlar.¹⁰³

Konstrüktivizm toplumsal hayata dair 3 ontolojik önerme sunar;

¹⁰⁰ a.g.e., s. 499.

¹⁰¹ Arı, a.g.e., s. 500.

¹⁰² Sandıklı, a.g.m, s. 42.

¹⁰³ Arı, a.g.e., s. 503.

- Normatif ya da fikirsel yapılar maddi yapılar kadar etkindir
- Kimlikler çıkarları, çıkarlar eylemleri oluşturur
- Aktörler ve yapılar karşılıklı olarak birbirlerini inşa ederler.¹⁰⁴

Konstrüktivistlere göre;

- Aktörler tamamıyla sosyal varlıklardır.
- Aktörlerin çıkarları belirleyen unsurlar vardır. Birincisi çıkarlar sosyal etkileşim sürecinde şekillenir. İkincisi çıkarlar kimlik kazanımının sonucudur. Üçüncüsü ise iletişim süreçlerinde belirli rollerin ifasıyla öğrenilir.
- Aktörler bilinçli siyasal varlıklardır. Normları üretirler ve normlar tarafından üretilirler.¹⁰⁵

Görülüşü üzere konstrüktivizm aktörleri sosyal ve siyasi özne olarak görür, sistemi oluşturulan ve oluşturan yapı olarak kabul eder, davranışları belirleyen normlara ve normları şekillendiren kimliğin önemini anlatır.

Konstrüktivizm inanç unsuru içerir ve her aktör aslında birer norm girişimcisidir. Değişimi mümkün kılan normların ve fikirlerin gerçekleştirilmesi için bir alan sağlamak konstrüktivistlerin amacıdır.

Konstrüktivizmin yetersizliği yahut zorlandığı alan yeni normların ve fikirlerin ortaya çıkışının, daha barışçı bir düzene götüren somut politika eylemine nasıl dönüşebileceğine dair üretken olamayışlarıdır.

Bu bilgiler ışığında iyimser inanç unsuru başlangıç noktası olan ve barışın öğrenilebilen bir yaşam tarzı olduğunu iddia eden toplumlar arası diplomasi, kötücül insan doğası ve güvenlik kavramları ile yola çıkan realizmden epey uzak bir noktada bulunur. Ekonomik iş birliğinin barışı getireceğine inanan liberalizmi bir noktaya kadar desteklese de çatışmaların altındaki kök sebeplerle daha ilgili olması açısından

¹⁰⁴ Christian Reus Smit, “Konstrüktivizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 294.

¹⁰⁵ Smith, a.g.m., s. 297.

liberalizmle de kendini açıklamaya çalışmaz. Fikirlerin ve normların inşası, alternatif geleceğin mümkün olduğu inancı barındıran konstrüktivizmle ise değişimin olasılığı üzerinde uzlaşır ve kendine teorik bir çerçeve kazanmış olur.

Toplumlar arası diplomasi sosyal psikolojik dinamikleri göz önünde bulundurarak kişiler arası iletişim yoluyla, tarafların iş birliği içerisinde var olan sorunlara olası çözümleri ortaya çıkarmaya yönelik bir araç olarak görülmelidir. Bu nedenle akademik teorik çerçeve kriterlerine göre onu değerlendirmek zordur.

1.3.4 Dünya Görüşü

Bu ana akım teorilerin dışında Mark Davidheiser dünya görüşlerinden (worldviews) bahseder. Davidheiser'e göre dünya görüşleri; anlayış, beklenti ve eylemler hakkında detaylı bilgi içeren sistemlerdir.

Bu sistemler daha geniş bir sosyal sistem içindeki bireyler tarafından sürekli olarak yeniden yapılandırılırlar. İnsan davranışlarına şekil veren öğrenme sürecidir. Yaşam deneyimleri ve sosyal öğrenme bilişsel yapıları ve zihinsel filtreleri zaman içinde dönüştürebilir.¹⁰⁶

Bitter çatışma çözümünde üç dünya görüşünün, müzakerelere yaklaşımda etkin olduğunu iddia eder. Bitter'e göre birinci yaklaşım pazarlığa dayanan rekabet paradigmasıdır. Taraflar masaya somut anlaşmazlıkları göz önüne alarak otururlar ve amaç çıkarların uzlaştırılabileceği bir sürecin geliştirilip geliştirilemeyeceğini öngörmektir. Bu yaklaşım karşılıklı kazanımlara izin veren anlayışın gelişmesine yardımcı olabilir. İkinci yaklaşım ise çatışmaların ardındaki farklılıklara dayanan yapılandırmacı paradigmadır. Tarafların ortak çıkarlarını, çıkarlarının yeniden tanımlanmasını ve uzlaşma olasılığına uygun yeni gerçeklikler inşa etmelerine yardımcı olmak amaçlanır. Çatışmaların dönüşümünü hedefler. Üçüncü yaklaşım ise insani ihtiyaçlara odaklanır.¹⁰⁷ Etnik köken ve kimlik gibi unsurlara yönelik tehdit algıları insani

¹⁰⁶ Mark Davidheiser, "Race, Worldviews, and Conflict Mediation: Black and White Styles of Conflict Revisited", *Peace and Change* 33(1), 2008, s. 67-68.

¹⁰⁷ İnsani İhtiyaçlar Yaklaşımı ayrıntılı bilgi için bkz. *Routledge Studies in Peace and Conflict Resolution, Conflict Resolution and Human Needs Linking Theory and Practice*, ed. Kevin Avruch, Christopher Mitchell, New York: Routledge Press, 2013.

korkular, duygular ve ihtiyaçlar içerir. Bu yaklaşım böylesi meselelerin müzakere edilemeyeceğini söyler ve çatışan tarafların yeni anlatılarla ortak gelecek inşa etmeye yönelik alıştırmaları amaçlar.¹⁰⁸

Toplumlar arası diplomasi bu yaklaşımlardan özellikle nc yaklaşımı nceler. İnsani ihtiyaçlar yaklaşımı toplumlar arası diplomasının metodu diyebileceğimiz problem çözme toplantılarının bel kemiğidir. Çatışma özümü bağlamında insanlar; değerler, çıkarlar ve insani ihtiyaçlar ile eylemlerine yn verirler. Değerler, dini, sınıfsal ya da etnik unsurlarla kimliği ve kültürü oluşturur. ıkarlar görece daha somut sayılabilen sosyal, politik, ekonomik beklentilerdir. İhtiyaçlar ise diğer her şeyden bağımsız varoluşsal parametreler içerir. Bu parametrelere dair kesin bir liste yoksa da bazıları kimlik, güvenlik, tanınma, siyasi katılım, siyasi karar verme sürecine dahil olma, adalet şeklinde sıralanabilir. İnsani ihtiyaçlar evrenseldir. Dahası pazarlık edilemez durumdadırlar. İnsani ihtiyaçlar söz konusu olduğunda daha spesifik bir gzlkle olaylara yaklaşmak gerekir.¹⁰⁹

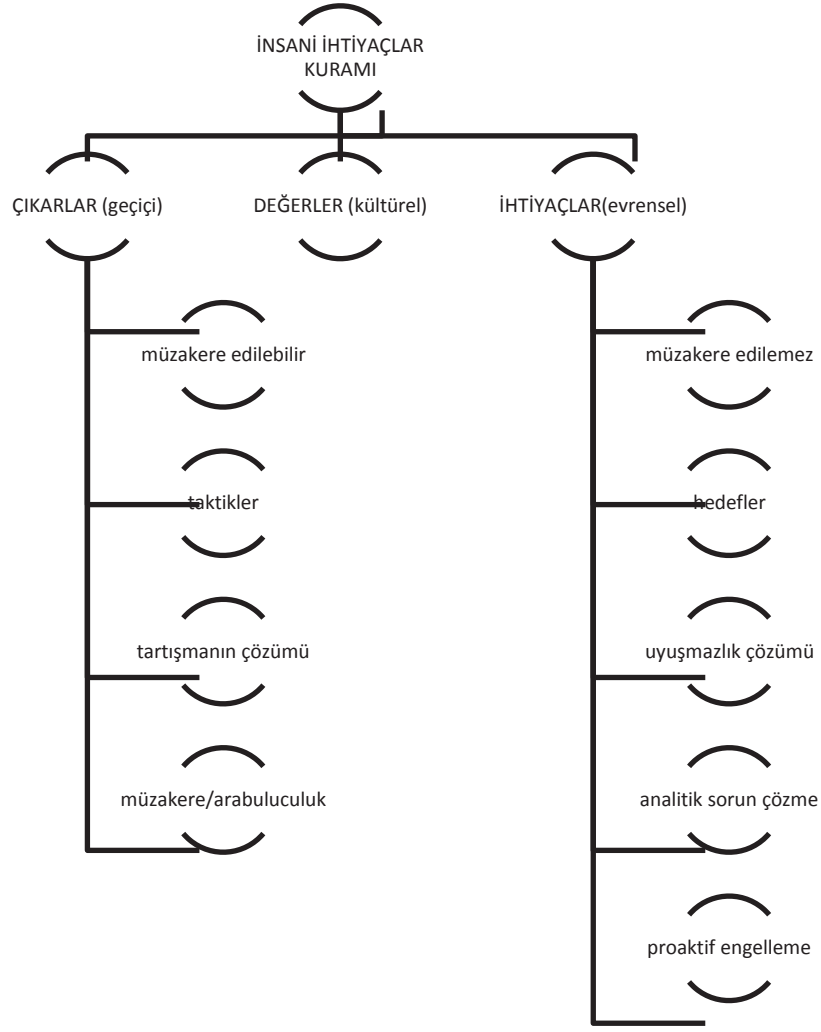
John Burton, *Conflict: Human Needs Theory*¹¹⁰ kitabında çatışmaların sebeplerinin engellenen ihtiyaçlar olduğuna vurgu yapar. Bu kurama göre çıkarlar, değerler ve ihtiyaçlar vardır. ıkarlar geçici ve değerşkendir bu nedenle müzakere edilebilirler. Değerler ise kültüreldir. Toplumdan topluma değerşkenlik gösterir. İnsani ihtiyaçlar çıkarlardan ve değerlerden bambaşka özelliklere sahiptir. İnsani ihtiyaçlar her şeyden önce evrenseldir. Müzakere edilemezler, tartışılamazlar ve görmezden gelinemezler.

İnsani ihtiyaçları kuramını şu şekilde şematize edebiliriz;

¹⁰⁸ Jones a.g.e., s. 43-44.

¹⁰⁹ Ayman, a.g.m., s. 177.

¹¹⁰ John Burton, *Conflict: Human Needs Theory*, Palgrave Macmillan, 1990.

Şekil 1 İnsani İhtiyaçlar Kuramı

1.3.5 Sosyal Psikoloji

Çatışma çözümüne bir başka yaklaşım ise sosyal psikolojik yaklaşımdır. Sosyal psikolojik yaklaşım, insanların düşüncelerinin, fikirlerinin ve duygularının birbirlerine ve/ya karmaşık meselelere yaklaşımlarını nasıl etkilediğini açıklamak için sosyoloji ve psikolojiyi harmanlamaya çalışan eklektik ve disiplinler arası bir alandır.

Fisher, Dayton, Çuhadar gibi araştırmacılar çatışma çözümü yöntemlerini bu anlayışa dayandırır. Örneğin Fisher “etkileşimli çatışma çözümü” (interactive conflict resolution (ICR)) olarak adlandırdığı yöntemde, ilişki sorunlarının (yanlış algılar,

karşılanmamış temel ihtiyaçlar vb) ele alınması gerektiğini ve çatışmanın ancak ortak etkileşim yoluyla geliştirilen karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümlerle çözüleceğini ileri sürerek sosyal psikolojik bir yaklaşım benimsemektedir.¹¹¹

Çuhadar ve Dayton ise “sosyal kimlik teorisi”nde çalışmalarını yine sosyal psikolojik yaklaşıma dayandırır. İnsanlarda hayatta kalma dürtüsünün bir sonucu sosyal olarak kategorileşme mekanizması vardır. Kendilerini bir gruba ait hissederler. Bu grupların herhangi rasyonel bir temelde olmaları da gerekmez. İnsanlar doğal olarak “grup içi” ve “grup dışı” ayrımı yaparlar ve “bizden olanlar”la “bizden hoşlanmayanlar” arasında kesin çizgiler çizerler. Bu sınıflandırma bir önyargı ve basmakalıp düşünce oluşturur. Farklı grupların birbirlerine dair algıları çatışmayı tetikleyen bir unsur olarak karşımıza çıkabilir.

1.3.6 Sosyal İletişim

Bir diğer çatışma çözümü yaklaşımı ise sosyal iletişim kuramı (social contact theory)dır. Sosyal iletişim kuramı genellikle tarafların bilgi eksikliği dolayısıyla kendilerini tehlikede hissetmeleriyle ilgilendir. Taraflar karşı taraftan maruz kaldığı olaylar ya da maruz kalacağını sandığı durumlarla önyargılar geliştirirler. Sorunun tanımlayıcı özelliği ise, tarafları kontrollü ve yapılandırılmış ortamlarda bir araya getirmek önyargıları azaltarak çatışmanın nedenleri ile başa çıkmak için yeni olasılıklar açabilir¹¹² düşüncesidir.

Elbette bu yaklaşım kendi başına çatışmayı çözmek için yeterli değildir ancak insanların çatışma ile ilgili görüşlerini değiştirme yolunda önemli bir adım olduğu da yadsınamaz.

1.3.7 Değişim Teorileri

Toplumlar arası diplomasi çalışmalarının dayandırıldığı yaklaşımlar, tarafların; kendilerine, karşı tarafa ve çatışmaya dair algılarının değişmesi üzerine ifade edilirler. Bu yaklaşımlar genel olarak değişim teorisi (theory of change) şemsiyesi altında da ifade edilebilirler. Bazıları öncelikle bireysel seviyedeki değişimi etkilemeye çalışırken bazıları

¹¹¹ Jones, a.g.e., s. 45.

¹¹² Jones, a.g.e., s. 46.

ise grup seviyesinde değişim beklentisi içindedir. Bazıları ise tüm seviyelerde değişimin tetikleyicisi olma amacındadır. Değişim teorileri insanların değişebileceği görüşünü dile getirirken iyimser inanç unsuruna dayanırlar.¹¹³

Örneğin Lederach tarafından değişim strateji olarak adlandırdığı paradigmasını dört başlıkta ele alınmıştır.

Bunlardan birincisi kişisel değişimdir. Kişisel değişim; katılımcıların tutumları, duyguları ve davranışlarındaki değişimdir

İkincisi ilişki değişimidir. İlişki değişimi hem grup içinde hem de çatışmanın tarafları arasında iletişim kalıplarının fark edilmesi ve dinamiklerinin değişimidir.

Üçüncüsü yapısal değişimdir. Yapısal değişim, ırkçı veya ayrımcı politikalar veya az gelişmişlik gibi çatışmayı etkileyen yapısal konuları ele alma girişimidir.

Dördüncüsü kültürel değişimdir. Kültürel değişim, ‘ötekinin’ ve aslında çatışmanın kendisinin anlaşılmasında meydana gelen değişimdir.¹¹⁴

İbrahim Canbolat, Uluslararası İlişkilerde Türkiye Savaş ve Barış Arasında Dünya kitabının Savaşa Karşı Kuramsal Arayışlar bölümünde Ekkehart Krippendorf’tan bir alıntı yapar. ‘Eğer barış istiyorsan, bugüne kadar sürekli savaş içeren koşulları değiştir’¹¹⁵ Bu mantıksal çıkarım aslında bu alandaki tüm stratejilerin temelidir.

¹¹³ John Paul Lederach, Reina Neufeldt, Hal Culbertson, *Reflective Peacebuilding: A Planing, Monitoring and Learning Toolkit*, Mindanao, Philippines: Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies and catholic Relief Service, 2007, s. 51.

¹¹⁴ Lederach, a.g.e., s. 36.

¹¹⁵ İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası İlişkilerde Türkiye Savaş ve Barış Arasında Dünya*, 4. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınevi, 2012, S. 11

Yaygın değişim teorilerini, kullanılan metotlarla açıklayan tablo aşağıda verilmiştir.

Değişim Teorisi	Kullanılan Metotlar
Bireysel Değişim: Pek çok kişinin idrakini, tutumlarını, davranıőlarını ve becerilerini dőnüőtürebilirse, barışı etkin bir Şekilde savunacak önemli bir kitle oluőturabiliriz.	Eğitim, kişisel dönüşüm veya bilinç arttırma atölyeleri veya yöntemleri yoluyla bireysel değişim; yüzleőme grupları; travma iyileşmesi
Sağlıklı İlişkiler ve Bağlantılar: Güçlü ilişkiler barışın inşası için gerekli bir bileşendir. Eğer gruplar arasındaki tecrit, kutuplaőma, bölünme, önyargı ve klişeleri yıkabilirsek önemli konulardaki ilerlemeye imkan sağlayabiliriz.	Gruplar arası diyalog süreçleri; aç kurma; ilişki kurma süreçleri; ortak problemler ve temel sorunlar üzerine uygulanabilir programlar
Savaş Kaynaklarının Geri Çekilmesi: Savaşlar çok miktarda malzeme (silahlar, kaynaklar, ulaşım vb.) ve insan sermayesi gerektirir. Savaş sistemi iğerisine insan ve mal tedariği kesilebilirse bu sistem çökebilir ve barış sağlanabilir.	Ulusal sermaye bütçelerin savaşı son vermeyi amaçlayan kampanyalar; vicdani red ve orduya karşı direniő; uluslar arası silah kontrolü; silah ambargoları ve boykotlar.
Őiddetin Azaltılması: Eęer savaőçılar ve / veya onların temsilcileri tarafından iőlenen őiddet seviyesini dūőürürsek, huzur ve güven getirme Őansını arttırılabilir.	Ateşkes; barış bölgelerinin oluşturulması; doğrudan doğruya taahhütten geri çekilme / vazgeçme; barışı koruma kuvvetlerinin / ara buluculuğu tanıtılması; gözlem heyeti; ortak çabalar; siyasal / sosyal / ekonomik amaçlara ulaşmak için şiddet iğeremeyen yöntemlerin teşvik edilmesi; güvenlik sektörü kuruluşlarının reformu.
Sosyal Adalet: Eğer adaletsizliğin, sömürgecinin, baskının, kimlik ve güvenliğe yönelik tehditlerin ve insanların mağduriyet / yaralanma duygusunun esas sorunlarını ele alırsak, çatışmanın itici güçleri azalabilir ve barış için yer açılabilir.	Sosyal ve yapısal değişim için uzun vadeli kampanyalar; gerçek ve uzlaşma süreçleri; sosyal kurumlardaki değişimler, davalar, mevzuatlar, ekonomik sistemler.
İyi Yönetim: Demokrasi, eşitlik, adalet ve kaynakların adil dağıtımını garanti eden istikrarlı / güvenilir sosyal kuruluőlar kurularak barış güvence altına alınabilir.	Yeni yapısal ve yönetsel düzenlemeler; güç paylaőımlı yapılar; insan hakları geliőimi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk karőıtlıęı; demokratik / adil ekonomik yapıların kurulması; ekonomik geliőme demokratikleőme; seçimler ve seçimi izleme, katılımın arttırılması ve karar alma sürecine erişim.

<p>Siyasal Elitler: Siyasi hesabı ve önemli siyasi liderlerin çıkarlarının algılayışını değiştirilirse, barışı sağlamak için gerekli adımları atabilirler.</p>	<p>Maliyetleri yükseltmek ve sürekli savaşıyan siyasi elitlerin faydalarını azaltmak ve barış için teşvikleri arttırmak; aktif ve etkili seçim bölgelerini barış lehine kullanmak; savaşıyan taraflar için uluslararası destek / finansmanı geri çekmek.</p>
<p>Taban Hareketleri: insanların öncülüğünde liderler gelecek. Eğer savaşa yerince muhalefet edilirse siyasi liderler barış getirmeye zorlanabilirler.</p>	<p>Savaş karşıtı ya da olumlu eylemi savunmak için taban guruplarını harekete geçirme; medyanın kullanımı; şiddet içermeyen doğrudan eylem kampanyaları; eğitim/ mobilizasyon girişimleri; savunuculuk gurupları düzenlemek; bilinci arttırmak için halk etkinlikleri</p>
<p>Barış sözleşmeleri / anlaşmaları; bazı politik düzenlemeler barışın önşartıdır.</p> <p>Çatışma ve şiddete karşı kilit taraflar arasındaki müzakere sürecini desteklemeliyiz.</p>	<p>Önemli tarafların temsilcileri arasında resmi müzakereler ve etkili kişiler arasında toplumlararası diplomasi diyalogları; müzakerelerinin desteğiyle sivil toplum diyaloglar.</p>
<p>Ekonomik Etki: insanlar kişisel kararlar alırlar ve karar vericiler politika kararlarını doğası gereği esas olarak ekonomik olan bir ödül/ teşvik ve ceza/ müeyyide sistemine dayalı olarak alır. Savaşla ilgili ekonomileri değiştirebilirsek barışı sağlayabiliriz.</p>	<p>Hükümet veya finansal kurumların arz ve talep dinamiklerini değiştirmek için faydalanılması; harekete geçirici, teşvik edici ödül sistemleri; boykotlar ve ambargolar.</p>
<p>Kamuoyu tutumları: Savaş ve şiddet, önyargı yanlış algılamalar ve farklılığın hoşgörüsüzlüğü tarafından motive edilmektedir. Toplumsal tutumları değiştirmek ve toplumda daha fazla tolerans oluşturmak için medyayı kullanarak barışı destekleyebiliriz</p>	<p>Toleransı teşvik eden televizyon ve radyo programları; toleranslı davranışı modelleme; sembolik dayanışma/ birlik eylemler</p>
<p>Geçiş Dönemi Adaleti: Derin travma ve sosyal yer değiştirme yaşamış olan toplumlar, mağduriyetin üstesinden gelmek, ne olduğunu tanımlamak ve failleri sorumlu tutmak için bir sürece ihtiyaç duyarlar. Bu meselelere değinmek, insanların barışçıl ve refah içinde bir toplumu yeniden yapılandırmaya devam etmelerini sağlayacaktır</p>	<p>Gerçek mutabakat komisyonları; ceza davaları ve savaş suçları mahkemeleri; tazminatlar; topluluk mutabakat süreçleri; geleneksel törenler ve seremoniler; kurumsal reformlar;</p>

Toplumun yeniden entegrasyonu: Yerinden edilmiş insanları (ülke içinde yerinden edilmiş, mülteciler) evlerine dönmelerine ve komşularıyla uyum içinde yaşamalarına izin verilirse, güvenlik ve ekonomik iyileşmeye katkıda bulunulabilir.	Geri dönüşü sağlamak için müzakere ve problem çözme; gruplar arası diyalog, topluluk katılımı; arazi taleplerini ele alma süreçleri, travma iyileşmesi.
Barışın kültürü: Kültürel ve sosyal normlar dönüştürülürse, değerler ve şiddeti reddetme davranışları, destek diyalogu ve müzakere, çatışmanın temel nedenleri ele alınırsa, uzun vadeli şartlar barış için geliştirilebilir.	Barış eğitimi; yoksulluğun ortadan kaldırılması; sosyal eşitsizliklerin azaltılması; insan haklarının geliştirilmesi; cinsiyet eşitliğinin sağlanması; demokratik katılımı teşvik etmek; ilerleme toleransı; bilginin serbest akışını geliştirmek, silahlarda üretimi ve alışverişi azaltmak.

Tablo 1: Yaygın Değişim Teorileri¹¹⁶

¹¹⁶ <https://www.oecd.org/dac/evaluation/dcdndep/39660852.pdf> s:86, erişim tarihi (25.06.2019)

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI

Bu bölüm tezin ana konusu olan toplumlar arası diplomasiye ayrılmıştır. Toplumlar arası diplomasinin ne olduğu, barış çalışmaları ve çatışma çözümü alanı içinde nasıl kullanıldığı, kronolojik olarak nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, toplumlar arası diplomasinin uygulayıcıları ve toplumlar arası diplomaside kullanılan metot sırasıyla tartışılmıştır. Bölüm toplumlar arası diplomasinin gözlenebilen/ölçülebilir başarı kriterleri dikkate alınarak değerlendirilmesi ile güçlü yanları ve zayıf yanları ifade edilerek sonlandırılmıştır.

2.1 TOPLUMLAR ARASI DİPLOMASI

Toplumlar arası diplomasi farklı koşullar altında, birbirine benzeyen yahut benzemeyen tarafların, farklı ihtiyaçlarını karşılamak için, geliştirilmeye açık, bir güç kaynağıdır. Toplumlar arası diplomasiden bahsederken insanlar arasındaki etkileşimler hakkında derinlemesine bir süreçten bahsedildiğini söylemek mümkündür. Bu sürecin temel motivasyonu çatışmaları çözerek barışa ulaşmaktır. Uluslararası ilişkiler akademik çalışmalarının geçmiş analizlerinin aksine toplumlar arası diplomasi o “an”da olaylara müdahale etmek ve “gerçek dünya”yı bugün itibari ile etkilemeye başlamak amacı gütmektedir.

Toplumlar arası diplomasiden bahsettiğimizden aslında bir aktarımdan bahsederiz. Bu aktarım barışçıl bir dünyaya inanan ve bunun için çaba sarf eden insanların başka bir dünyanın mümkün olduğunu çatışan toplumlara fark ettirmeleri şeklinde ifade edilebilir. “*Düşman hikayesini duymadığımız kişidir*”¹¹⁷ diyerek yola çıkılır ve çatışan tarafların birlikte bir geleceklerinin olasılığı adım adım inşa edilir.

Barış inşası sürecinde çatışma çözümü aşamalı bir program olarak görülür. Bu program beş safhadan oluşur. Bu safhalar;

- Ön görüşmeler
- Barış müzakeresi
- Barış anlaşmaları

¹¹⁷Walker, a.g.e., s.3.

- Onaylama
- Uygulama¹¹⁸ şeklindedir.

Elbette teorik olarak yapılan bu sınıflandırma pratikte biri bittiğinde diğeri başlayacak şekilde algılanmaz. Süreçler iç içe geçmiş halde yaşanır.

Toplumlararası diplomasi bu safhaların her birinde kendine yer bulabilir. O barış inşası için çatışma çözümü alet çantasındaki en kullanışlı araçlardan birisidir.

Toplumlar arası diplomasi;

- Kimi zaman çatışan tarafların resmi müzakere masasına ulaşmasına yardımcı olan gayri resmi müzakereler biçiminde gerçekleşir. Hükümetleri etkileme kapasitesine sahip insanlar bir araya getirilir.
- Kimi zaman resmi görüşmelere paralel olarak sürdürülür. Genellikle resmi görevliler, resmi olmayan toplantılar gerçekleştirirler. Böyle durumlarda resmi görüşmeleri ve bu görüşmelerden beklentileri tamamlamayı amaçlar.
- Kimi zaman ise kamuoyunu etkilemek veya alternatif politikalar oluşturmak için toplumsal taban seviyesinde toplantılar düzenlenir.

Yaygın ve kesin kabul edilmiş bir tanımı bulunmayan toplumlararası diplomasi kavramının hangi özellikleri içerdiğini ifade etmek onu kavramaya yardımcı olacaktır.

Toplumlar arası diplomasi düşman toplumlar arasında güven tesis etmenin sistematik bir yoludur.¹¹⁹

Toplumlar arası diplomasının en önemli özelliği iyimser inanç unsur içermesidir. Bu bağlamda umutsuzlukta haklı çıkacağımıza umutta yanılalım mottosu ön kabulüdür. Gramsci'nin insan hem zekanın kötümserliğine hem iradenin iyimserliğine sahip olmalıdır derken kastettiği iradenin iyimserliği tam da toplumlar arası diplomasiyi anlatır.

Bir başka özelliği ise hem şekil hem usul bakımından gayri resmi olmasıdır. Bu

¹¹⁸ Özerdem, a.g.e., s. 93.

¹¹⁹ Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, a.g.e., s. 195.

toplumlararası diplomasinin gelişigüzel uygulama özelliklerine sahip olduğunu değil diplomatik bağlayıcı özelliğinin olmadığını ifade eder.

Toplumlar arası diplomasinin özelliklerinden bir diğeri de eylem odaklı bir yaklaşım olmasıdır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplininde teorik düşünme biçiminden ziyade pratik yaklaşımları önceler.

Toplumlar arası diplomasiyi diğer diplomasi türlerinden ayıran bir diğer özellik ise eğitim yolu ile hasım toplum bireylerinin, birbirlerine karşı, algı ve kanaatlerinin dahası davranış biçimlerinin barışçıl yönde değiştirilebileceği iddiasıdır.

Toplumlararası diplomasi kavramı, genel kabule göre, ilk olarak 1981’de Joseph Montville tarafından kullanılmıştır. Montville toplumlararası diplomasiyi;

“strateji geliştirme, kamuoyunu etkileme ve insani ve maddi kaynakları çatışmanın çözümlenmesine yardımcı olabilecek şekilde organize etme hedefiyle, düşman gruplar veya milletler arasındaki gayri resmi etkileşim” şeklinde tanımlayarak literatüre yeni bir kavram kazandırmıştır. Montville *“eğer resmi diplomasiyi birinci yol (Track One) olarak adlandırırıyorsa gayri resmi farklı çözüm girişimlerin ikinci yol (track two) olarak adlandırabiliriz”* diyerek aslında toplumlararası diplomasiyi resmi diplomasinin alternatifi olarak değil tamamlayıcısı olarak tanımlamasını sürdürmüştür.¹²⁰

Gayri resmi diyalog neden istenir, gerçekten bir ihtiyaç mıdır sorusuna Nimet Beriker şöyle yanıt verir;

*“Uluslararası ilişkilerin artık sadece ‘devlet’ eliyle yürütülen bir ilişki biçimi olmaktan çıkması, sivil toplum örgütlerinin karar alma mekanizmalarında artan etkisi ve küreselleşme gibi birçok etken bu yeni diplomasi olgusunun günlük siyasi hayata girme sürecini hızlandırdı”*¹²¹

Yine Nimet Beriker’ e göre karar alıcılar da gayri resmi diyalogu ister ve desteklerler çünkü resmi devlet politikası kendini çözümsüzlüğe kilitlemiş olabilir. Oysa

¹²⁰ a.g.e., s. 10.

¹²¹ Nimet Beriker, ‘Gayri Resmi Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri’, *Foreign Policy Türkiye Baskısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Aralık 2003 Özel Sayısı, s. 124.

değişen konjonktür gereği yeniden tanımlanan ülke çıkarı yeni bir uzlaşma siyaseti gerektirebilir. Ancak mevcut politikayı değiştirme adımı kamuoyu önünde atılmak istenmeyebilir. Bu nedenle gayri resmi diyaloglar diplomatik açılım aracı olarak kullanılabilir.

Bu diplomatik açılım aracı resmi görüşmeler öncesinde; resmi iletişim kanalları bir nedenden ötürü tıkanıyorsa iletişimi sürdürme yoludur, resmi iletişim hiç yok ise kurmaya öncüdür, toplumları hazırlayıcıdır.

Resmi görüşmeler sırasında; takviye edicidir, tamamlayıcıdır, resmi olarak paylaşılmayan yeni bilginin bir paylaşım yoludur.

Resmi görüşmeler sonrasında; anlaşma sonrası siyasetin belirlenmesi, hedeflerin somutlaştırılması, ortak çıkarların keşfedilmesi, devamlı iletişimi sağlayabilecek teknik kadro oluşturulması¹²² amaçlarına hizmet edebilir.

Boutros Boutros Gali Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri olduğu dönemde Barış Gündeminde dünya barışı için yeni dönemde yeni bakış açısını şöyle ifade eder;

*‘‘En geniş anlamda barış, Birleşmiş Milletler veya tek başına hükümetler tarafından gerçekleştirilemez. Sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar, parlamenterler, iş dünyası ve meslek toplulukları, medya ve halkın katılımı gerekmektedir.’’*¹²³

Bu katılımcı, çok katmanlı ve çok boyutlu düşünme biçimi toplumlararası diplomasi yaklaşımına duyulan ihtiyacı anlatan ve onu güçlendiren bir söylemdir.

¹²² a.g.m., s. 125.

¹²³ Boutros Boutros Ghali, An Agenda For Peace: Preventive Diplomacy Peacemaking And Peacekeeping, UN Document, 1992.

Toplumlararası diplomasi teorisi ve uygulaması dediğimizde ise karşımıza çıkan ilk isim John Burton'dur. Burton, uluslararası ilişkilerin süregelen terminolojisinin ve bu terminolojinin yön verdiği politikaların ortaya çıktıkları dönemler için faydalı görülseler bile artık etkinliklerinin ve verimliliklerinin tartışılması gerektiğini öne sürer yeni çatışmaların yeni çözüm biçimleri istediğini savunur.¹²⁴

Avustralya'lı diplomat olan Burton akademik çalışmalarına “*çatışmaları nasıl anlayabiliriz ve sonlandırabiliriz*” sorusu üzerinden yön verdiğini görüyoruz. Diyalog ve iletişim gibi insani faktörlerinin çatışmaların önlenmesi ve çözülmesinde realist paradigmalara eşit derecede öneme sahip olabileceği görüşünü geliştirdi. Bu görüşünü kanıtlamak için ise Malezya, Singapur ve Endonezya arasındaki sınır anlaşmazlığını çözümüne katkı sağlamak için 1965-1966 yılları arasında bir dizi toplantı yaptı.¹²⁵ Bu çalışma alışlagelen diplomatik görüşmelerden hem katılımcıların kimlikleri hem de kurulan iletişim biçimi yönüyle daha farklıydı. John Burton ve meslektaşları, anlaşmazlıkların nedenlerini araştırma ve olası çözümleri geliştirme konularında katılımcılara yardımcı oldular. Yaygın kanaate göre hükümetleriyle yakın bağlantıları olan katılımcılarla Londra'da gerçekleştirilen bu toplantı çıktıları hükümetlere aktarıldı ve bu sonuçlar ülkeler arasındaki anlaşmalara dahil edildi¹²⁶

Burton kullandığı yöntemi “*Conflict and Communication: The Use of Controlled Communication in International Relation*” isimli çalışmasında “kontrollü iletişim” olarak kavramsallaştırarak 1969'da yayınladı.¹²⁷

Alanın öncülerinden bir diğeri de sosyal psikolog olan Herbert Kelman'dır.¹²⁸ Kelman, Burton'un kullandığı “kontrollü iletişim”i geliştirmiş, gerçekleştirdiği toplantıları “etkileşimli problem çözme” olarak kavramsallaştırmıştır. Taraflar arasındaki anlaşmazlığın temel nedenlerine ilişkin algılarını paylaşmak için atmosfer yaratarak ortak analizle kök nedenlerin aşılabileceğini savunan Herbert Kelman

¹²⁴ Reşat Bayer, Aylin Yardımcı, “John W. Burton”, *Bariş Araştırmaları*, ed. Erhan Büyükkakıncı, İstanbul: Adres Yayınları, 2018, s. 276.

¹²⁵ Jones, a.g.e., s. 13-14.

¹²⁶ Bu konuda ayrıntılar ilerleyen bölümlerde paylaşılacaktır.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. John Burton, *Conflict and Communication: The Use of Controlled Communication in International Relation*, London: MacMillan, 1969.

¹²⁸ Herbert Kelman ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. *Herbert C. Kelman: A Pioneer in the Social Psychology of Conflict Analysis and Resolution*, Springer Press: 2016.

özellikle müzmin (protracted) etnik çatışmalarda, çözümün kalıcı olabilmesi için, tarafların müzakere edilemeyen, evrensel, insani ihtiyaçlarına dikkat çekerek tarafların birbirlerinin kaygılarını anlamalarını ve bu doğrultuda çözüme dair fikir geliştirmelerini desteklemiştir. Kelman çatışmaların sadece hükümetler ya da devletler arası bir olgu olarak görülmesini eleştirir. Ona göre çatışmalar toplumlar arası bir olgudur. Siyasi anlaşmalar bunu göz ardı edebilmektedir. Barışçıl çözüm ancak çatışan tarafların arasındaki etkileşimden ortaya çıkacak çözümlerle mümkün olabilir. İlişkiyi dönüştürmeye muktedir olan ancak bu türlü bir çözümdür.¹²⁹

İnteraktif çatışma çözümü yaklaşımı ile Kelman, tarafların kendi eylemleriyle karşı tarafı etkileme olasılığına sahip olduğunu bu durumun da çatışmanın dinamiklerinin yeniden tanımlanması anlamına geldiğini söyler.¹³⁰ Çatışmanın yeniden tanımlanması ise sorun olarak görülen alanların birer birer ortadan kalkması anlamındadır. Yani çatışmanın taraflar tarafından her tanımlanışı ortak gelecek inşasında bir adımdır.

Kelman çalışma alanı olarak İsrail- Filistin arasındaki çatışmaları seçmiştir. Kelman kullandığı modeli;

“Doğrudan iletişim için çatışan tarafların temsilcilerini bir araya getiren, akademik temelli, gayri resmi bir üçüncü parti yaklaşımıdır. Üçüncü taraf, tipik olarak, aralarında grup süreçleri ve uluslararası çatışmalarda uzmanlığa ve en azından çatışma bölgesiyle yakınlığa sahip bir sosyal bilimciler panelistlerden oluşur. Üçüncü tarafın rolü geleneksel arabulucunununkinden farklıdır. Birçok arabulucudan farklı olarak, (ve hakemlerden farklı olarak, biz de değiliz) çözümler önermiyoruz. Aksine, çözümlerin taraflar arasındaki etkileşimden çıkacağı bir süreci kolaylaştırmaya çalışıyoruz. Üçüncü tarafın görevi, ortamı sağlamak, atmosferi yaratmak, normları oluşturmak ve böyle bir sürecin gelişmesini mümkün kılan ara müdahaleleri sunmaktır.” şeklinde anlatır.¹³¹

Kelman, süregiden toplantıların tarafların ortak düşünme ve ortak perspektif

¹²⁹ Nadim N. Rouhana, Herbert C. Kelman, ‘‘Uluslararası Çatışmalarda Ortak Düşünmeyi Teşvik Etmek: Devam Eden İsrail- Filistin Atölye Çalışması’’, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, der. Erol Göka, Işık Kuşçu, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, s. 150-151.

¹³⁰ Rouhana, Kelman, a.g.m., s. 152.

¹³¹ Herbert Kelman, ‘‘ Interactive Problem Solving as a Tool for Second Track Diplomacy’’, *Second Track/Citizens’ Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation*, Ed. Davies and Kaufman, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002, s. 82

geliştirebilme amacına hizmet ettiğini ifade eder. Bu toplantılar akademik himayede gerçekleştiği için ayrıca güven vericidir.¹³²

Burton'dan sonra Kelman'ın bu tanımıyla alana katkısı üçüncü taraf olarak adlandırılan, çatışan tarafları bir araya getiren, atölyeleri düzenleyen ve çözüm için taraflara ortam sağlayan sürecin mimarlarını tanımlamasıdır. Kelman, bu atölye çalışmalarında üçüncü tarafın geleneksel arabulucudan farkına özellikle dikkat çekmiştir. Bu kritik bir ayrımdır. Kelman'a göre üçüncü taraf kolaylaştırıcıdır. Çözüm önerisi sunmaz sadece çatışan tarafların farklılıklarının temel nedenlerini inceler ve kendi çözümlerini bulmasına yardımcı olur.¹³³

Kelman katılımcıların seçimi konusunda da bir uygulayıcı olarak bir dizi öneride bulunur. Başlangıç olarak siyasi etki kriterini önceler. Siyasi karar alıcıları, kamuoyunun üzerinde etkisi olacak ancak herhangi bir kişi, kurum ya da siyasi oluşum tarafından kısıtlanmayacak olmak, katılımcı olmak için önemlidir. Katılımcıların kendi toplumlarında güvenilir olması da meşruiyetleri açısından önemlidir. Genellikle toplumun içinden gelen kişiler bu konuda daha ikna edici olabilirler. Toplantılarda her ne kadar farklı görüşlerin yansıtılması tüm kamuoyunun temsili konusunda önemli olsa da çözüme ulaşılabilmesi bakımından, merkezden çok fazla uzak olan görüşe sahip olan katılımcılar toplantılara dahil edilmemelidir. Tüm bunların üzerine katılımcıların ayrıca uzun dönemde barışa katkı sağlamaya gönüllü olmaları iyi işleyen ilişki oluşturulabilmeleri için saygılı ve geleceğe dair pozitif duygulara sahip olmaları da önemlidir.¹³⁴

Alana katkısı olan bir diğer akademisyen sosyal psikolog olan Edward Azar'dır. Uluslararası ilişkiler alanında soğuk savaş realizminin popüler olduğu dönemlerde çatışma çözümü yöntemi olarak sosyal psikolojik yaklaşıma dikkat çekmiştir. Müzmin (protracted) toplumsal çatışmalarda, çatışmanın kök sebeplerine odaklanarak etnik ve dini inançlar, kültürel nefretlerle bunların algılanış biçimlerine vurgu yapmıştır.¹³⁵ Ona göre bir grubun kimliği tehdit edildiğinde yahut bir grup hayal kırıklığına uğradığında çatışma

¹³² Rouhana, Kelman, a.g.m., s. 155.

¹³³ Jones, a.g.e., s. 15.

¹³⁴ Rouhana, Kelman, a.g.m., s. 161-162-163.

¹³⁵ Jones, a.g.e., s. 15.

kaçınılmazdır.

Yine aynı dönemde psikiyatri profesörü olan Vamik Volkan, çatışma çözümü alanına bir başka bakış açısı getirdi. Ona göre bireyin kişiliğini oluşturabilmesi için “dost” ve “düşman” kavramına ihtiyacı vardır. Bu kavramlar bireyin hem kendine dair olumlu/ olumsuz duygularını yansıtılabileceği bir hedeftir hem de sosyal hayat içerisinde “kendi”ni ve “öteki”ni konumlayabileceği bir yer oluşturur. Birbirinin zıttı olan bu ikilik bireyin psikolojik olarak benliğini sürdürebilmesi için olmazsa olmazdır. Bununla beraber bu kavramlar özü itibarıyla çatışma yaratıcıdır. Vamik Volkan’ın bu bakış açısı üzerine “seçilmiş övünçler” ve “seçilmiş travmalar” kavramlarını inşa etmiştir. Seçilmiş övünçler bir toplumun tarihindeki hayranlık uyandıran zaferlere, başarılarla işaretler. Bu başarılar genellikle abartılarla süslenmiş olsa bile toplum için övünç kaynağı haline gelmiştir. Nesiller geçse de toplumsal aidiyet ile bir gurur vesilesidir. Ancak bu gurur bizi Adolf Hitler Almanya’sına ya da Mussolini İtalyası’na götürür. Seçilmiş travmalar ise, bir toplumun tarihinin herhangi bir döneminde yaşadığı herhangi acı verici bir olayın nesilden nesile aktarılarak o toplumun kimliği haline gelmesidir. Çoğu zaman bu aktarım nesnellikten uzaktır. Dahası bu travmalar uzlaşmaya engel olacak biçimde toplum içinde içselleştirilmiştir. Yahudiler için Holocaust, Filistinliler için Nakba böylesi seçilmiş travmalardır.¹³⁶

Bu kavramsallaştırmalardan sonra Vamik Volkan içselleştirilmiş bu psikolojik bariyerlerin anlamlarının, gayri resmi diyaloglarla toplumlar arasında köprüler kurularak değiştirilebileceğini, etkileşimin alternatif birlikte yaşama yollarına toplumların ikna edilebileceğini savunur.¹³⁷

Alanın gelişiminde katkısı olan bir diğer akademisyen de sosyal psikolog olan Ron Fisher'dır. Fisher’in kavramsallaştırması “interaktif çatışma çözümü” olmuştur. Fisher interaktif çatışma çözümünü şöyle tanımlar;

“Kolaylaştırıcı üçüncü taraf gözetiminde, çatışan tarafların resmi olmayan temsilcilerinin, küçük gruplar halinde problem çözme tartışmalarıdır. İnteraktif çatışma

¹³⁶ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Savaş ve Uluslararası Sistem*, 2. Basım, Bursa: Dora Yayınları, 2013, s. 12-14.

¹³⁷ Jones, a.g.e., s. 16.

çözümü, temel insani ihtiyaçlar ve barış, adalet ve eşitlik inşasına vurgusu olan işbirlikçi çatışma analizidir. Taraflar arasındaki problemlerin çözülmesini teşvik eder.”¹³⁸

Fisher gerçek barışın sadece elitleri bir araya getirerek sağlanamayacağını, toplumun daha geniş kesimlerinin bir araya getirilerek çalışmaların toplumsal tabana yayılması gerektiğini de söyler. Barış süreçlerinin farklı kitlelere ve farklı hedeflere sahip olabileceğini ve her durumda farklı yapılandırılması gerektiğini de söyleyerek o güne kadar hükümeti etkileme kapasitesi olan insanları bir araya getirmek üzere tasarlanan sessiz toplantıların çerçevesini genişletir.

ABD’li diplomat Harold Saunders ise “sürdürülebilir diyalog” diyerek gerçek ve kalıcı barışın sağlanabilmesi için insanların etnik köken ve kimlik gibi çatışmaların kök sebeplerindeki temel algıların değişmesinin gerekliliğini vurgular. Bu yapısal değişikliğin de ancak tekrarlanan ve geniş toplum kesimlerine uygulanabilen toplantılarla gerçekleşebileceğini savunur. Toplumsal mutabakata özellikle dikkat çeken Saunders 1993’ten 2003’ kadar Tacikistan diyalogunu sürdürmüş ve 35 toplantı gerçekleştirmiştir. Saunders sürdürülebilir diyalogların yapılandırılması ve birden fazla seviyedeki eş zamanlı toplantıları başarının anahtarı olarak görür.¹³⁹

Son olarak bahsedilmesi gereken iki isim ise Louise Diamond ve John McDonald. Onlar , “multi-track diplomasi” olarak adlandırdıkları, tamamlayıcı ve diğerlerine göre daha kapsamlı bir kavram geliştirdiler. Multi-track Diplomasi barış yapma sürecini yaşayan bir sistem olarak kabul eder ve kavramsal bir yol önerir.¹⁴⁰ Bireyler, kurumlar ve toplulukların birbirlerine bağlı ve bütüncül faaliyetlerini ortak amaç olan barışçıl bir dünya için harmanlar.¹⁴¹

Bu yaklaşım çatışmaları ve çatışma sonrası ortamlardaki temel değişkenleri değerlendirmek için bütüncül ve katılımcı bir yaklaşım kullanır. Bu yaklaşımla hedeflediği;

¹³⁸ Ronald J Fisher, *Interactive Conflict Resolution*, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1997, s.7-8.

¹³⁹ Harold Saunders, *A Public Peaces Process: Sustained Dialogue to Transform Racial and Ethnic Conflicts*, New York: St. Martin Press, 1999. s.

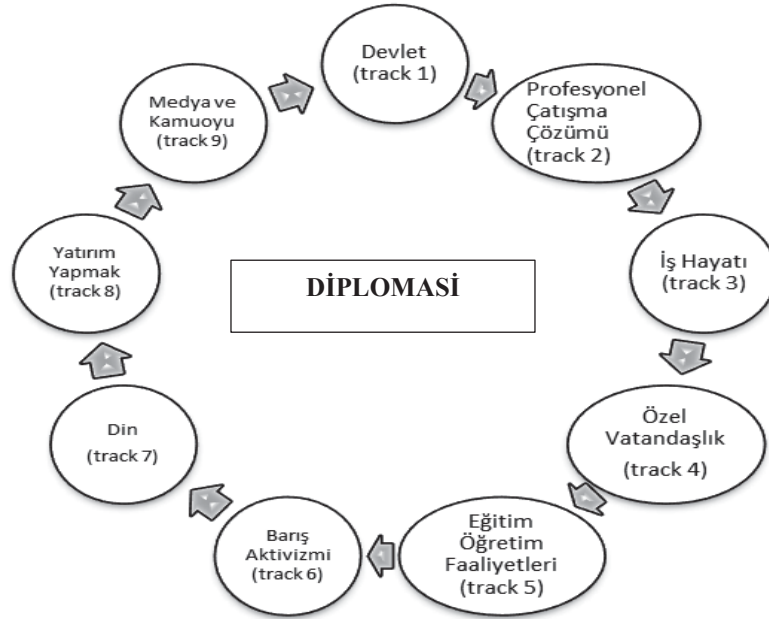
¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. John W. McDonald with Noa Zanolli, *The Shifting Grounds of Conflict and Peacebuilding, Stories and Lessons*, UK: Lexington Books Press, 2008.

¹⁴¹ <https://www.imtd.org/about/what-is-multi-track-diplomacy> erişim tarihi (25.06.2019)

- Düşmanın görüşünü / algısını değiştirmek
- Çatışan taraflar arasında karşılıklı anlayış geliştirmek
- Düşmanlar arasında güven oluşturmak
- Geçmiş şikayetlerin uzlaştırılması
- Müzakere
- Kültürel farkındalık yaratmak¹⁴²tır.

Barış içinde yaşamak için sisteme ihtiyaç vardır ve bu sistem birbirini tamamlayan dokuz parçadan oluşur. Bu dokuz parça sinerjik bir yapı oluşturacak ve ancak sistem iyi işlerse birlikte yaşama mekanizması gerçekleşecektir. Bu sistematik yapı çatışan taraflara anlaşmazlıklarını ele alma aracı olarak şiddete alternatif bir araç olacaktır. Toplumlararası barışı sağlamak için tutarlı ve sistematik çaba gerekir.

Bu holistik sistem şu şekilde formüle edilebilir;

Şekil 2 Multi-Track Diplomasi Çemberi

¹⁴² <https://www.imtd.org/about/what-is-multi-track-diplomacy> erişim tarihi (25.06.2019)

Diamond ve McDonald'ın çalışmalarından yola çıkarak Stanford Siver "A Proses Oriented View of Conflict Resolution" isimli çalışmasında multitrack diplomasinin temel ilkelerini şöyle sıralamıştır;

- Toplumda bireyler ve gruplar arasında güçlü ilişkiler kurmak
- Belki yıllarca sürececek olan barış süreçlerine uzun vadeli inanç ve güveni sağlamak
- Tarafların kültürel katkılarına inanmak, onu sürece katarak kültürel sinerji oluşturmak
- Ortak çıkarlara dayalı süreçler ve stratejiler geliştirerek iş birliğini pekiştirmek
- Ortaya çıkabilecek durumlarda gerektiğinde teknolojiden yararlanmak
- Tarafların kendi geleceklerini belirlemek için sorumluluk almalarına yardımcı olmak
- Kişilerin kendi toplumunda değişim ve dönüşümün aktörleri olabilmeleri için onları geliştirmek ve güçlendirmeye yardımcı olmak
- Yaptıklarımızdan öğrenmek ve tecrübelerimizi başkasıyla paylaşmak
- Herkese açık olan bir sistem kurmak
- Karşılıklı güveni tesis edecek ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmak
- Kurulan barışçıl sistemin sorumlu, aktif ve ilgili ortakları olmaya çalışmak
- Bütün yapıların, değerlerin, inançların, davranış ve düşüncelerin değişim araçları olmak¹⁴³

Yapılan çalışmalar kısaca özetlenecek olursa John Burton; "kontrollü iletişim", Herbert Kelman; "etkileşimli problem çözme", Vamık Volkan; "seçilmiş travmalar, seçilmiş övünçler", Ron Fisher; "interaktif çatışma çözümü" kavramsallaştırmalarıyla alana katkı sağlarken Edvard Azar; sosyal psikolojik bakış açısının önemi, Harold Saunders; geniş toplumsal katılımın faydası, sürdürülebilir diyalogun önemi Diamond ve McDonald sistemsal yaklaşım vurgusu ile literatürü zenginleştirmişlerdir.

Alanyazına bakıldığında görüldüğü üzere toplumlararası diplomasi çok yönlü ve

¹⁴³ Akyeşilmen, a.g.m., s. 38.

değişkendir. Terminoloji kesinleşmiş değildir, fikir birliği eksikliği vardır ve aynı terimler birbirinden farklı anlamları ifade etmek için kullanılabilir. Yine de tüm bunlar bir araya getirildiğinde toplumlar arasındaki farklılıkları fark etmek, sorunları çözmek ve bu çözümlerin nasıl olacağına dair yollar keşfetmek çabalarının bütünü toplumlararası diplomasiyi anlatır.

Toplumlar arası diplomasının nihai hedefi toplumsal barışa katkı sağlamaktır. Bu katkıyı sağlamak için gerçekleştirilen toplantılarla bir dizi sonuca ulaşmak hedeflenir. Bu sonuçlar genel olarak;

Çatışma ve öteki olarak tanımlanan düşman toplulukla ilgili algının değişmesi

- Çatışan toplumlar arasında iletişim kurabilmek için yeni kanallar açma
- Gelecekteki müzakereler için yeni seçeneklerin belirlenmesi veya var olan seçeneklerin geliştirilmesi
- Bölgesel güvenlik gibi çatışma çözümü dışındaki olası konularda yeni ve barışçıl yaklaşımlar geliştirebilen uzman topluluklar oluşturma
- Yapılan toplantılarla geliştirilen fikirlerin resmi kanallara aktarılmasına zemin hazırlama
- Kendi topluluklarında veya bölgelerindeki görüşleri değiştirmek için çalışabilecek kişilerin iletişim ağlarının kurulması ve geliştirilmesi

şeklinde sıralanabilir.¹⁴⁴

Çatışma çözümü dışında toplumlar arası diplomasının kullanıldığı bir alan bölgesel güvenliğin sağlanmasına yönelik çalışmalardır. Çatışmanın görülmediği ancak toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesi istenen bölgelerde toplumlar arası diplomasi kullanılabilir. Örneğin toplumlar arası diplomasi süreçleri hükümetlere politika tavsiyelerinin geliştirilmesine yönelik mekanizma olarak hizmet edebilir. Böylece bir tür entelektüel kapasite geliştirilmiş olur. Bu süreçler başka bir perspektifle yeni fikirlerin geliştirilmesi ve test edilmesi için laboratuvar görevi görebilir. Toplumlar arası diplomasi süreçleri aynı zamanda bir sosyalleşme rolü üstlenebilir. En temel düzeyde katılımcılara

¹⁴⁴ Jones, a.g.e., s. 25-26.

birbirlerini tanıma fırsatı verir ve bu fırsat birbirlerinin bakış açılarını, endişelerini doğru anlayabilecekleri bir atmosfer sağlar.

Gerçek ve kalıcı barışa giden yol toplumsal uzlaşmayı teşvik etmek için kapsamlı diyalogların sürdürülmesinden geçer. Çünkü sorunları yok sayarak onları bastırmakla sürdürülebilir barış sağlanamaz. Çatışan toplumları, çatışmanın kök sebeplerini ve birbirlerini anlamaları amacıyla bir araya getiren toplumlar arası diplomasi eksikliklerine rağmen bu alanda doldurulamaz bir yere sahiptir.

Her ne kadar tanımlamaları ve uygulamaları değişkenlik gösterse de toplumlar arası diplomasi literatürünün tamamında yaklaşımın uygulayıcıları ve uygulayıcıların kullandıkları metot kesin olarak yer alır. Bunlardan birincisi kolaylaştırıcı rol üstlenen üçüncü taraf iken ikincisi ise problem çözme toplantıları olarak ifade edilen gayri resmi diyalog süreçleridir.

Ardıl bölümlerde bu iki unsur ayrıntılı olarak ifade edilecektir

2.1.1 Toplumlar Arası Diplomasinin Yürütücüsü/ Üçüncü Taraf

Önceki bölümde ifade edildiği gibi toplumlararası diplomasi çatışma çözümü alanının önemli bir bileşendir. Çatışan taraflar arasında, çözüm önerileriyle sonuçlanması beklenen diyalogların bir başlatıcısı ve sürecin yöneticisi bu bölümün konusudur.

Üçüncü taraf ya da üçüncü parti, diyalogları başlatan kişi ya da kişilere verilen isimdir. Yapılan çalışma arabuluculuk gibi görünse de anlaşılması gereken bundan biraz daha farklıdır. Bu kavramdan çatışan tarafların etkileşiminin kim tarafından düzenleneceği anlaşılır. Sürecin başlatıcısı, planlayıcısı, yol haritası sahibi üçüncü taraftır. Üçüncü tarafın amacı bir bakıma tarafların niyet berraklaştırmaları ve diyalogların barış için üretken yollar haline gelmesini sağlamaktır

Üçüncü taraf rolü öncelikle yönerge veren ya da kural koyan olmak değil kolaylaştırıcı ve tanı koyucu olmaktır. Bu profesyonel danışmanlık olarak görülebilir. Katılımcıları asiste edebilmek, katılımcıların çatışmanın altında yatan sebeplerle yüzleşmelerini sağlamak üçüncü tarafın amacıdır.

Nezir Akyeşilmen üçüncü tarafı şöyle tanımlar;

“Üçüncü taraf; farklı form ve yetkilerle çatışan taraflar arasında iş birliği, ortak anlayış geliştirme, diyalog ve müzakere ortamı oluşturma, çözüme yardımcı olma, danışmanlık sağlama, arabuluculuk yapma, gerekirse karar alma ve süreci şekillendirme ve hatta yaptırım uygulamayı kapsayan bir mekanizmadır.”¹⁴⁵

Burada ilk bakışta akla gelen sorular, çatışan taraflar kendi kendilerine bir araya gelemiyorlar mı? Neden üçüncü taraf gerekli? Kimler üçüncü taraf olabilir? Üçüncü taraf olan kişiler nasıl eğitilir? Üçüncü tarafın karşılaştığı zorluklar nelerdir? şeklinde sıralanabilir.

Toplumlararası diplomasi çalışmalarının, bu çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, karşımıza çıkan kavramlarından ilki kontrollü iletişim kavramıdır. Bu kavramın kendisi bile bize diyalogun kontrol edilmesi gerektiğinin işaretini verir. Ancak elbette kontrol komut vermek demek değildir. Çatışan taraflar iletişim kurmak isteseler de iletişimi başlatan bir üçüncü taraf olmadan ilk adımı atmak zor bir iştir. Bunun ötesinde diyalog katılımcıları her ne kadar iyimser ve değişikliğe açık olsalar yahut çözüm için masaya oturmuş olsalar da birbirlerini etkin ve verimli dinlemeleri için bile bir kontrole ihtiyaçları vardır.

Toplumlararası diplomasının temel amacı, katılımcıların mevcut konumlarından geri adım atmaları ve anlaşmazlığa sebep olan ortak bir süreci analiz edebilmeleridir. Her iki tarafın durumu değiştirmek için fikirler ve öneriler getirdiği bir süreç ancak üçüncü taraf gözetiminde ortaya çıkabilir.¹⁴⁶

2.1.1.1 Üçüncü Tarafın Özellikleri

Üçüncü tarafın sahip olması gereken birçok özellik vardır. Tarafların güvenini kazanmak üzerinde ittifak edilen özelliklerden birisidir. Burgess üçüncü tarafın katılımcıların güvenini kazanabilmesi için 7 strateji önerir. Bunlar;

¹⁴⁵ Nezir Akyeşilmen, “Çatışma Analizi: Hak-Temelli Stratejik Barış Modeli”, Türkiye’nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri, der. Ertan Efegil, Esra Pakin Albayrakoğlu, Gündoğan Yayınları: 2015, ss. 51.

¹⁴⁶ a.g.e., s. 88.

- Tüm katılımcılara her zaman eşit, saygılı ve onurlu davranın ve tüm katılımcıları aynı şeyi yapmaya teşvik edin.
- Katılımcıları rahat ve güvenli hissettiren bir ortam yaratın.
- Her bir tarafın, tarafınızdan dinlendiğini, sorunlarını ve kendileri hakkında nasıl hissettiklerini, sorunlarını önemseyişinizi ve bu problemleri çözmelerine yardım edecek bir kaynak olarak hizmet edebileceğinizi bilmelerini sağlayın.
- Sizin, katılımcıların kendi çıkarlarını ve hedeflerini takip etmelerini önleyecek çatışmanın sonucu üzerinde hiçbir menfaatinizin olmadığını gösteriniz.
- Hiçbir zaman bir katılımcıyı veya partiyi suçlamayın, eleştirmeyin veya yargılamayın. Katılımcılara ne yapmaları gerektiğini söylemeyin.
- Tehdit etmeden, açık uçlu sorular sorun.
- Empatik dinleyin, belirsiz veya gereksiz derecede düşmanca dilleri sempatik bir şekilde yeniden değerlendirin ve başkalarını aynı şeyi yapmaya teşvik edin.¹⁴⁷

Katılımcıların üçüncü tarafın süreci adil ve tarafsız bir biçimde yönetebileceğini ve kendi görüşlerinden ötürü katılımcıların dezavantajlı duruma düşmeyeceklerini hissetmelerini sağlamak her şeyden önce güven duygusunu yaratması beklenir.

Güven duygusu kadar önemli bir başka unsur ise üçüncü tarafın, çatışan taraflar nezdinde meşru görülmesidir. Rubin'e göre üçüncü tarafa meşruluk kazandıran unsur güçtür. Güç ise etkili olma kapasitesidir ya da olayları etkileyebilme ve kontrol etme yeteneği olarak tanımlanabilir. Rubin altı farklı güç türünden söz eder. Bunlar;

- Bilgilendirici güç: Tarafların isteyebileceği ancak ulaşamayacakları bir bilgiye üçüncü tarafın erişebiliyor olması
- Uzmanlık gücü: Tarafların, üçüncü tarafın uyuşmazlık çözümü alanında uzmanlık bilgisine sahip olması
- Referans gücü: Tarafların üçüncü tarafla olan ilişkilerine verdikleri değer, üçüncü tarafın fikir ve önerilerine olan saygı
- Meşru güç: tarafların, üçüncü tarafın kolaylaştırıcı rolü oynama hakkına sahip olduğuna dair algısı

¹⁴⁷ Heidi Burgess, Guy Burgess, Conducting Track II Peacemaking, Washington DC: United State Institute of Peace Press, 2010, s. 50.

- Ödül gücü: Davranışları değiştirmek karşılığında taraflara gerçekçi vaatlerde bulunma
- Zorlayıcı iktidar gücü: Davranışları değiştirmeme durumunda cezalandırma kapasitesi¹⁴⁸ şeklinde sıralanır.

Üçüncü tarafın sahip olması gereken kişisel özellikler de bu süreçte önemlidir.

Kişiler arasındaki ilişkilerde/ iletişimde bazı temel unsurlar vardır. Empatik dinleme, sabırlı olma, hararetli tartışmalarda soğukkanlılığını koruma, güven kazanma ve bu kazanılan bu güveni elde tutma bu unsurlardan bazılarıdır. Bu özellikler birçok davranış bilimci tarafından sonradan kazanılan özelliklerden daha çok doğuştan gelen yetenekler olarak tarif edilir. Bununla birlikte, eğitim, araştırma, gözlemde bulunma, uygulama gibi yollarla bu özellikler rafine edilebilir yahut keskinleştirilebilir.¹⁴⁹ Bu özellikler kişiler arası iletişimi yönetmesi gereken üçüncü taraf için de sahip olunması gereken özelliklerdendir.

Diplomatik kariyer sahibi olan Temel İskit diplomasiyi anlattığı kitabında uzunca bir bölümü diplomatların özelliklerine ayırmıştır. Üçüncü taraf, diplomat olmasa da yaptıkları eylem bir diplomatın sahip olduğu özelliklerine sahip olmalarını gerektirir. Bu özelliklerden birisi de diplomatik zekadır. Temel İskit Satow¹⁵⁰'a atıf yaparak diplomatik zekanın beş niteliğini ‘‘ihtiyat, öngörü, zeka, sorunların esasını görebilmek ve akıl’’ şeklinde sıralar.¹⁵¹

Harold Saunders, ‘‘Interactive Conflict Resolution: A View for Policy Makers on making and Building Peace’’ isimli çalışmasında üçüncü tarafın sahip olması gereken kişisel özellikleri analiz etmiş ve kritik öneme sahip dokuz temel nitelik belirlemiştir. Saunders’e göre bu dokuz nitelik;

- Sorunların insani boyutuna duyarlılık ve katılımcıları eğitecek bir kursiyer

¹⁴⁸ Jeffrey Z. Rubin, ‘‘International Mediation in Context’’, *Mediation in International Relations*, Ed. J. Bercovitch, J. Z. Rubin, New York: St. Martin Press, 1992, s. 254-255.

¹⁴⁹ Jones, a.g.e, s. 94.

¹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest Satow, *A Guide to Diplomatic Practice*, 2. Baskı, Londra: Longman Press, 1992.

¹⁵¹ İskit, a.g.e., s. 34.

ya da tedavi edilecek bir hasta gibi görmek yerine her seviyedeki katılımcı ile ilişki kurma becerisi

- Birbirlerine karşı gerçek şikâyetleri olan gruplar arasındaki genel uzlaşma sürecine bağlılık
- İlgili grupların kültürel benzersizliğine duyarlılık
- Bireysel seviyede samimi yardımseverliği ve söz tutma becerisini iletebilme yeteneği ve katılımcıların hem kişisel hem de profesyonel olarak saygısını kazanma becerisi
- İnsanların değişim hızı ile ilgili gerçekçi beklentiye sahip olma becerisi
- İlgili çatışmalarla ilgili deneyimi kavramsallaştırma becerisi
- İnsanların deneyimlerini ve görüşlerini ortak unsurları görmelerine yardımcı olma yeteneği
- Siyasi bir süreç duygusu, bütün resmi görebilme, bir hedefi görebilme ve taraf tutmama becerisi
- Katılımcıların düşüncelerini düzenlemelerine yardımcı olma yeteneği¹⁵² şeklinde sıralanır.

Saunders'e göre de bu özellikler kişilik özellikleri olup sonradan kazanılmazlar. Dolayısıyla çatışma çözümü alanında özel eğitim gerekli değildir, ancak yararlı olabilir.

Üçüncü taraf özelliklerini Muzaffer Ercan Yılmaz ise şöyle sıralar;

- 1) Güvenilir bulunma; tarafların bir üçüncü tarafta görmek istedikleri ilk özellik güvenilirliktir. Güven duygusunu oluşturan birçok bileşen olsa da, yüksek düzeyde siyasal ve sosyal etkiye sahip olmak, sorunları çok yönlü ve geniş perspektiften değerlendirmek, tarafsız davranabilme kapasitesi, barışa hizmet misyonuna sahip olmak, çıkar odaklarından bağımsızlık ilk bakışta önemsenebilecek kişisel özellikler olarak değerlendirilebilir.
- 2) Çatışma tarafları hakkında bilgi sahibi olma; taraflar hakkında bilgi sahibi olmak hem çatışmanın dinamiklerini doğru analiz edebilmek hem de yapıcı

¹⁵² Harold Saunders, “ Interactive Conflict Resolution: A View for Policy Makers on Making and Building Peace”, *International Conflict Resolution After the Cold War*, ed. Druckman and Stern, Washington DC: National Academy Press, 2000, s. 261-262.

ortam sağlamak bakımında gerekli bir başka özelliktir.

- 3) Tarafsız davranabilme; üçüncü tarafın en olmazsa olmaz özelliği tarafsız davranabilme becerisidir. Ancak tarafsızlık hiçbir şeye karışmamak demek değildir. Tarafsızlık iletişim dengesi kurabilmektir. Her iki tarafın çıkarını da korumak ve bu durumun taraflarca da açık biçimde anlaşılması sürecin başarısı için zorunludur.
- 4) Sırdaş olabilme; sırdaşlık tarafların güven duyması için çoğu zaman ön koşuldur. Sırdaşlıktan kastedilen tarafların rızası olmadığı müddetçe hiçbir bilginin dışarıya aktarılmamasıdır.
- 5) Üçüncü taraf kapasitesine sahip olma; üçüncü taraf kapasitesi denildiğinde bir dizi sorumluluk anlaşılır. Sürece ilişkin genel plan hazırlama, çatışmaya konu sorunu çok yönlü araştırmış olma, tarafların ihtiyaçlarını analiz edebilme, iletişim dengesi sağlama ve tarafların çözüm önerilerine farklı bakış açıları getirebilme bunlardan bazılarıdır.
- 6) Başarılı bir görüşmeci olma; başarılı bir görüşmeci olmak için bir dizi kurala uymak gerekir. Bu kurallar şöyle sıralanabilir;
 - Kişilere değil sorunlara odaklan. Muhataplara karşı negatif duygular tarafların sorunun çözümünden daha çok muhatapı alt etme dürtüsü ile hareket etmelerine neden olur. Bu yüzden başarılı bir görüşmecinin ilk kuralı kişilere değil sorunun kendisine odaklanmasıdır. Aynı bakış açısıyla duygulara değil sonuca odaklanmak da önemlidir.
 - Birden fazla çözüm önerisi getir. Kalıcı barışın sağlanabilmesi için en etkin çözümün üretilmesi gerekir. Bu sebeple ne kadar çok öneri olursa doğru çözüme ulaşmak o kadar olasıdır.
 - Mantıklı kararlar al, duygusal yoğunluğun geçmesini bekle. Özellikle ilk toplantılarda tarafların negatif duyguları baskındır ve bu duygular rasyonel olmayan tepkilere yol açabilir. Duygusal yoğunluğun azalması için taraflara gerekli süreyi vermek başarılı bir görüşmecinin uyması gereken kurallardandır.
 - Eşitlik duygusu için mekan tasarımında özenli ol. Tarafların güç ve kapasiteleri eşit olmasa dahi görüşme ortamı statüsel eşitlik sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

- Ortak değerlere vurgu yaparak güven ve dostluk atmosferi yarat. Ortak gelecek inşa etme düşüncesi taraflarda olduğu müddetçe verimli sonuçlar almak mümkün olur. Tarafların birbirlerini düşman olarak değil en azından çalışma arkadaşı olarak görmeleri önemlidir.
 - Dil ve üslup başarının bir diğer anahtarıdır. Tehditten kaçınan yapıcı bir dil kullanan ve taraflarında benzer biçimde davranmalarını sağlayan görüşmeci başarılıdır.
 - Aktif dinleme, tarafların kendilerini özgürce ifade etmelerine izin vermek, iyi göz teması kurmak, konuşmacının anlaşıldığını gösteren ifadelerle konuşmacıyı cesaretlendirmek, konuşmanın sonunda konuşmayı özetlemek şeklinde anlaşılabilir.
 - Çatışma konularını basitten karmaşığa doğru sırala. Çoğu çatışma birden fazla başlık içerir. Kimi başlıklarda uzlaşmak kolayken kimilerinden daha zordur. Bu nedenle uzlaşma ihtimali yüksek olan konulara öncelik vererek bu konularda anlaşmak sonrasında ise uzlaşma ihtimali düşük olan konulara geçmek yani konuları basitten karmaşığa doğru sıralamak doğru bir strateji olacaktır.
 - Amaçta kararlı ama uzlaşmaya açık ol. Elbette temel amaç bütün sorunların çözümlenmesidir. Bununla beraber çatışmalar tek doğru sonucu olan matematiksel denklemler değildir. Bu yüzden amaca ulaşmak önemlidir ancak gerektiğinde uzlaşabilmek için taviz vermeye de açık olunmalıdır.
 - Karşı tarafı suçlamamak. Mutabakat sağlayabilmek için en gerekli koşullardan bir diğeri de geçmişe bakmayı bırakıp geleceğe odaklanmaktır. Taraflar eğer geçmişe takılıp kalırlarsa kendi hatalarıyla yüzleşmek veya geleceği tasarlamak yerine karşı tarafı suçlayacak ve bu bakış açısı görüşmenin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olacaktır.
- 7) Günah keçisi olmayı kabullenebilme; çatışmaların maliyeti arttıkça taraflar rasyonalitelerini ivmelenerken kaybederler. Metaforik olarak ölmek var dönmek yok gibi bir psikolojik kapana sıkışırlar. Bu durum kısır döngü yaratır. Çünkü suç varsa suçlu da olmalıdır. Kimse suçu üstüne almak istemez ve herkes suçu yansıtabileceği birini arar. İşte üçüncü taraf bu günah keçiliğini üstlenebilecek psikolojik güçte olmalıdır.

8) Sabırlı olma; çatışmalar nasıl bir anda ortaya çıkmıyorsa aynı şekilde bir anda da ortadan kaybolmayacaktır. Çatışmaların ne kısa sürede çözülmesi mümkündür ne de sorunsuz bir seyir izlemesi. Bu yüzden üçüncü taraf ilk andan itibaren sabırlı olmalıdır.

İyi bir üçüncü taraf tüm bu özellikleri hem taşımak zorunda hem de tarafların bu özelliklere asgari düzeyde haiz olabilmeleri için onları eğitmek zorundadır.¹⁵³

Çatışma çözümü alanı uzmanlarından Prof. N ile yapılan kişisel röportajda Prof. N herhangi bir eylemde bulunmadan önce üçüncü tarafın kendine sorması gereken dört temel soru olduğunun altını çizerek. Bu soruların ilk adımı atmadan önce sorulması aslında etik anlamda mecburidir.

- Ne yapıyorsun?
- Ne zaman yapıyorsun?
- Hangi amaçla yapıyorsun?
- En iyi aktör sen misin?¹⁵⁴

Görülmektedir ki üçüncü taraf daha ilk adımı atmadan bile temkinli ve özenli olmak zorundadır.

Tarafların uzlaşmaya hazır bulunuşluk seviyeleri ile ilgili tartışmalar vardır. Hazır bulunuşluk anlaşmazlığı sona erdirmek için gerekli motivasyon olarak tarif edilebilir. “ordular daha fazla gidemeyeceklerini anladıklarında müzakere masasına giderler”¹⁵⁵ deyişi bu durumu daha rasyonel olarak ifade eder. Tarafların müzakerenin başarısı hakkında olumlu duygulara sahip olması ya da en azından iyimser olmaları beklentisi görülür. Bu tartışmalardan biri üçüncü taraflık için doğru zaman ile ilgilidir. Eğer taraflar üçüncü tarafı davet etmişlerse taraflar arasında rıza vardır müdahale için doğru zamandır. Ancak herhangi bir davet yoksa üçüncü taraf müdahalesinde karşılaşılan ilk engel müdahale zamanıdır. Doğru zaman elbette başarı şansını arttıracak önemli unsurlardan birisidir. Literatürde doğru zaman için *çatışmanın tırmanarak taraflara belirgin biçimde*

¹⁵³ Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, a.g.e., s. 129-150.

¹⁵⁴ Prof. N., *Kişisel Röportaj*, 13.07.2019

¹⁵⁵ Folger, Poole, Stutman, a.g.e., s. 20.

zarar vermeye başlamasına ve tamamen kendi amaçlarına kitlenen tarafların kendi başlarına bir çözüme varma olasılıklarının kalmamış olmasına işaret eden ¹⁵⁶ olgunlaşma (ripe moment) kavramı kullanılır. Olgunlaşmanın ölçütü tarafların zarar veren çıkmazlık hali (hurting stalemate) içerisinde olmalarıdır. Bu noktada ikili görüşmeler sona ermiş, çözümsüzlüğün verdiği zararlar karşılanamaz hale gelmiş, güçlerin görece eşit olduğu fark edilmiş ve kazanma ihtimali duygusu azalmış, tutumlar ve davranışlar rasyonel olmaktan ziyade duygusallaşmıştır.¹⁵⁷ Tarafların bir masa etrafında toplanabilmeleri için doğru zaman genel kabule göre gelmiştir.

Taraflar birbirlerine zarar vermeden müdahale etmek zararı engellemez mi sorusu da mantıklıdır. Ancak gerçek şudur ki eğer çatışma belli bir olgunluğa erişmemiş ise, müzakere girişimlerini, taraflar, sorun çözmede yetersiz görüldükleri biçiminde algılayacaklardır. Bu durumda uzlaşma ve iş birliğine karşı bakış açıları olumlu olmayacaktır. Dahası yeterince zarar görmeyen tarafların kazanmaya dair algıları güçlüdür ve kazanmak varken uzlaşmayı seçmek tercihinde bulunmaları beklentisi rasyonel değildir.¹⁵⁸

Bununla birlikte John Burton; “Üçüncü bir tarafın başkaları arasındaki ilişkilere müdahalesi hassas bir görevdir ve kolayca iyiden daha fazla zarar verebilir.”¹⁵⁹ der. Bu nedenle ancak üçüncü tarafın varlığıyla hayat bulan toplumlararası diplomasi bir taraftan potansiyel çatışma çözümü ve barış inşası yolu iken üçüncü tarafın hatalı davranış biçimiyle de taraflar arasındaki ilişkinin tamamen kopmasına sebep olabilme riskine de sahiptir.

Harold Saunders üçüncü taraf için şöyle der;

“...bir sanat, bir bilim değil. Politika ya da diplomasi yaratmak gibi, bu bir sanattır. Bu sanat, insanların akıllarında ne olduğu hakkında konuşabilme yeteneğini ortaya çıkarır. Ortak ihtiyaç ve ilgileriyle sorunlarını çözebilmek için birlikte konuşma, düşünme ve birlikte çalışma kapılarını açar... Bu tür çalışmaların barışa ve barışçıl bir

¹⁵⁶ Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, a.g.e., s. 124.

¹⁵⁷ a.g.e., s. 125.

¹⁵⁸ a.g.e., s. 127-128.

¹⁵⁹ Jones, a.g.e., s. 89.

yapıya nasıl katkıda bulunduğuna dair yargılara varırken, muhtemelen mevcut sosyal bilimlerin yöntemlerinin ötesine geçmeliyiz. Karmaşık siyasi durumlarda kesin neden ve etkinin ya da fikirlerin kesin katkısının ölçülebilir bir şekilde bilinemeyeceğini kabul etmeliyiz. Gölgelerden merkeze doğru fikirler nasıl ortaya çıkıyor ve olayların gidişatını değiştirmede oynadıkları rol, sosyal bilim araştırma yöntemlerinden çok fikirlerin tarihine daha çok ait olabilir.”¹⁶⁰

2.1.1.2 Üçüncü Taraf Sürecinin İşleyişi

Teorik olarak üzerinde konuşulması çok zor olmayan bu süreç pratikte hayli zorlayıcıdır ve hassasiyet gerektirir. Ayrıntıların özenle hesap edilmeli, kurallar ve yol haritası tekrar tekrar gözden geçirilmelidir. Bu durum göz ardı edilmeden bir çerçeve çizildiğinde sürecin işleyişi şöyle çerçeveselendirilebilir;

- Bilgi edin; üçüncü tarafın kendini neyin beklediğine dair bir fikrinin olması için, çatışmaya ve taraflara dair bilgi edinmesi sürecin ilk basamağıdır. Bu veri toplama işlemi ile başarı şansını artacağı öngörülür
- Strateji belirle; bilgi toplama aşamasından sonra sıra üçüncü tarafın süreci planlamasına gelir. Kim, kiminle, nerede, ne zaman, hangi şartlarda bir araya gelecek, gündem nasıl belirlenecek gibi ayrıntılar bu aşamada kabaca netleştirilir. Böyle bir strateji oluşturma ve plan yapma bir anlamda üçüncü tarafın elindeki yol haritası olacaktır. İlerleyen aşamalarda süreci yönetebilmek yani yoldan sapmalar olup olmadığını anlayabilmek, sapmalar varsa bunları düzeltebilmek için strateji belirlemek, plan yapmak önemli ve hatta hayatidir.
- Taraflar arası iletişimi başlat; sıradaki aşama artık iletişimin başlatılması aşamasıdır. Üçüncü taraf genellikle taraflar arasında etkin ve objektif ilişki kurabilmek için bu aşamada “mesajcı” rolü üstlenir. Bu rol ile tarafların birlikte masaya oturabilmelerinin psikolojik hazırlığı yapılmış olur.
- Süreci başlat; tüm bu hazırlık süreçlerinin ardından üçüncü tarafın daveti ile taraflar bir araya getirilir. Tarafları bir araya getirebilmek görüldüğü üzere zorlu bir çalışma gerektirir ancak tarafları masada tutabilmek de bir o kadar emek gerektirir. Çünkü özellikle müzmin çatışmalarda beklenen tarafların duygusal

¹⁶⁰ Saunders, a.g.e., s. 257.

tepkilerinin rasyonel tepkilerinden daha yoğun ve daha görünür olmasıdır.

- Taraflar arası güveni sağla; tarafların aynı ortamı paylaşabilmesi sürecin sağlığı için önemlidir ancak yeterli değildir. Çatışmaların kalıcı çözüme ulaşabilmesi, tarafların sorunlarla ilgili uzlaşabilmeleri için birbirlerine güvenmeleri gerekir. Bu güven atmosferini oluşturmak yine üçüncü tarafın süreç içindeki görevidir. Bu noktada üçüncü taraf bir ikileme karşı karşıya kalır; tarafların duygusal boşalma izin vermek ve vermemek arasında. Kimi zaman duygusal boşalma izin vermek ilerleyen aşamalarda iletişimin sağlığı için iyi olabilirken kimi zaman da duygusal boşalmı bastırarak somut sorunlar üzerine odaklanmak konu dışına çıkmamak için faydalı görülebilir.
- Kuralları belirle; sonuca ulaşmadaki önemli bir unsur da iletişim kurallarının belirlenmesidir. Tarafların birbirlerinin sözlerini kesmeden dinlemesi, sıra ile konuşulmasına özen gösterme, konuma sürelerinin makul tutulması, tepkisel konuşmalardan kaçınma gibi sıralanabilir.
- Bir tarafa söz vererek konuyu aç; sorunların içerikleri ve olası çözüm formülleri artık bu aşamada konuşulmaya başlanır. Tarafların sorunları çözmeye başladıkları aşama bu aşamadır. Üçüncü taraf bu aşamada nispeten geriye çekilir. Artık onun rolü kolaylaştırıcı olmaktır. Çatışma ve taraflarla ilgili ne kadar veri toplamış olsa da sorun tarafların sorunudur ve çözecek olanlar da yine onlardır.
- Önerileri revize et; elbette çatışan tarafların çözüm önerileri ilk başlarda objektif olmaktan ziyade subjektif olacaktır. Mayınlı alan tam da bu noktadır. Kalıcı barışın sağlanabilmesi her iki tarafın da çıkar ve ihtiyaçlarına cevap verebilen çözüm önerileriyle mümkündür. Bu nedenle bu aşamada üçüncü taraf önerileri revize eder. Revizyon hem yeni bakış açısı getirir hem de tarafların empati duygularını güçlendirir.
- Önerilerin revize edilsin; üçüncü tarafın çözüm önerileri nihai anlaşmayı çoğu zaman ifade etmez. Bu çözüm önerileri de taraflar tarafından değiştirilebilir, düzeltilebilir. Sağlıklı ve sürdürülebilir sonuçlar profesyonel öneri üzerine tarafların bu önerileri güncellemeleri ve kendilerine uyarlamalarıyla ortaya çıkar.
- Tarafları ikna et; taraflar uzlaşmaya yaklaştıklarında üçüncü tarafı son aşama bekliyor demektir. Artık sırada anlaşmanın getireceği faydaları, anlaşmanın neden olacağı zararları ortaya koyup tarafların ikna edilmesi gerekir. Dikkat

edilmesi gereken iki durum söz konusudur;

- Taraflar arası iletişim ve formül arayışları olgunlaşmadan ikna aşamasına geçmemek
- İkna aşamasında taraflardan birini ya da ikisini birden iknaya zorlamamak

Nihai karar üçüncü tarafa değil çatışan taraflara ait olmalıdır çünkü rızaya dayanmayan anlaşmalarla sürdürülebilir barış sağlanması düşünülemez.¹⁶¹

2.1.2 Problem Çözme Toplantıları

Toplumlar arası diplomasinin temel aracı ya da metodu tarafların bir araya geldiği bir dizi toplantıdır. Bu toplantılarda problem çözümü yaklaşımı benimsenir. Problem çözümü yaklaşımı çatışma çözümü alanında insani ihtiyaçların karşılanmamasının söz konusu olduğu durumlarda sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda “*iletişim, tarafların birbirlerinin ihtiyaçlarını anlamanın ve dolayısıyla da her iki tarafça da kabul görece kalıcı çözümlere gitmenin en önemli aracı*”¹⁶² olarak görülür. Dahası “*tarafların irrasyonel olabildiği ve bunun sonucunda da iş birliği her ne kadar mantiken gerçekleşmesi gereken bir süreç gibi gözükse de bundan kaçınabildikleri kabul edilmektedir.*”¹⁶³ Bu yaklaşımda taraflar pazarlık yerine müzakereye odaklanırlar. Çünkü doğası gereği insani ihtiyaçlar pazarlığa tabi değildir.

Güliden Ayman problem çözümü yaklaşımını tanımlarken; “*problem çözümü yaklaşımında, insan doğasından kaynaklanan saldırgan dürtülerin eğitim ve bilinçlendirme yolu ile törpülenebileceğine ve bu yolla insanlar, gruplar ve uluslar arasındaki yıkıcı çatışmanın yapıcı bir çatışmaya yani şiddet içeren unsurlardan arınmış ve mümkün olduğunca temel insani ihtiyaçların inkar edilmeden karşılıklı tatmin yollarının arandığı barışçıl bir rekabet ilişkisine dönüştürülebileceği*”¹⁶⁴ söyler.

Problem çözümü yaklaşımında süreç boyunca problemin tanınması için bir dizi

¹⁶¹Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, a.g.e., s. 150-166.

¹⁶² Ayman, a.g.m., s. 169.

¹⁶³ a.g.m., s. 170.

¹⁶⁴ a.g.m., s. 173.

temel soruya cevap aranır. Bu soruları Weitzman şöyle sıralar;

- Ne istiyorum? Neden bunu istiyorum? Ne istediğimi tatmin edebileceğim çeşitli yollar nelerdir?
- Karşı taraf ne istiyor? Neden bunu istiyor? Karşı tarafın istediklerini tatmin edebileceği çeşitli yollar neler?
- Birbirimizin ihtiyaçlarını, nedenlerini, inançlarını ve hislerini tamamen anlıyor muyuz?
- Bu çatışma yanlış anlaşılmalara mı dayanıyor yoksa gerçek çıkar, inanış, tercih ve değerlere mi?
- Bu çatışma ne hakkında? ¹⁶⁵

Sorulara verilecek tatmin edici her cevap bir taraftan bir sonraki soru için daha kolay ve anlaşılır cevap olasılığını arttıracak bir taraftan da tarafların kendilerine, karşı tarafa, çatışmaya ve ortak geleceklerine dair farkındalıklarını arttıracaktır.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında gerçekleştirilen toplantılar problem çözme yaklaşımına dayandığı için problem çözme toplantıları olarak adlandırılacaktır.

Problem çözme toplantıları özünde, konunun uzmanları tarafından tasarlanmış özel bir etkileşim biçimidir. Tarafların birbirlerini anlayabilmeleri için diyalog kurmalarına ortam hazırlamak gayesi vardır. Burada anlamak ile kastedilen hak vermek ya da onaylamaktan daha çok kavramak olarak anlaşılır. Toplantılara katılan insanların yeni fikirleri evlerine götürecekleri ve onları doğru seyircilerin önüne koyacakları varsayılır. Problem çözme toplantıları ile bireysel algıların değiştiği ya da yeni fikirlerin olduğu bir ortamdan bahsedebiliriz.

Problem çözme toplantıları yaklaşımının ortaya çıkışı 1960'ların ortasıdır. Daha önce belirtildiği gibi bu uygulama uluslararası çatışma çözümü alanında daha çok John Burton

¹⁶⁵ Eben A. Weitzman, Patricia Flynn Weitzman, "The PSDM Model: Integration Problem Solving and Decision Making in Conflict Resolution", *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, 2. Baskı, ed. Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus, San Francisco: Jossey Bass A Willey Imprint, 2006, s. 215-216.

ile anılır. John Burton'un, uluslararası anlaşmazlıkları çözenin alternatif yolları üzerine geliştirdiği bu yaklaşımın anahtarı, üçüncü parti gözetiminde çatışmanın tarafı olan insanları küçük gruplar halinde yoğun ve tekrarlanan bir tartışma süreci için bir araya getirmektir. Bu tartışmalar, uyuşmazlığın altında yatan nedenlerin üzerinde tarafların kendilerini ve birbirlerini anlamasını ve kazanan- kaybeden anlayışı yerine uzlaşma seçeneklerinin ortak olarak geliştirilmesini hedefliyordu.¹⁶⁶

Profesör Gülden Ayman problem çözümü toplantılarını şöyle tarif eder;

“...köklü ve uzun bir zamandır çözüme ulaştırılamamış çatışmalar karşısında akademisyenlerin yardımıyla çatışmanın taraflarına çatışmanın çözümünü etkileyecek şekilde karşılıklı olarak birbirlerini ve çatışmanın nedenlerini çözümleyebilecekleri ortamlar yaratma...”¹⁶⁷

2.1.2.1 Problem Çözme Toplantılarının Özellikleri

Bu toplantıların planlanması, yürütülmesi, analiz edilmesi yahut değerlendirilmesi üzerine uzlaşılan bir kurallar dizisi ya da metodu yoktur. Her olay ya da her toplantı birbirinden farklı konjonktürlerde gerçekleşebilir. Farklı alanlardaki akademisyenler farklı özellikleri çeşitli biçimlerde kategorize ederler. Bununla birlikte toplantılar belli özelliklere sahip olmalıdırlar.

Problem çözme toplantılarının özellikleri şöyle sıralanabilir;

- Toplantılar gayri resmi olsa da, genellikle katılımcıların kendi toplumlarındaki siyasi karar alıcılara erişebilecekleri ya da toplumlarındaki düşünce gelişimini etkileyebilecekleri beklenmektedir.
- Toplantılar, çatışan tarafların mevcut konularının tartışıldığı toplantılar değil, katılımcıların alternatif fikirlerin ortaklaşa geliştirilmesi umuduyla, anlaşmazlığın altında yatan nedenleri ortaklaşa araştırmak için resmi görevlerden geri adım attığı toplantılardır.
- Toplantılar bir kerelik etkinlikler yerine devam eden süreçlerdir.

¹⁶⁶ Jones, a.g.e., s. 114.

¹⁶⁷ Ayman, a.g.m., s. 187.

- Uygulayıcılar, anlaşmazlıkların kök sebeplerini, psikolojik yönlerini ele almanın en az somut farklılıkları tartışmak kadar önemli olduğunu vurgulamaya eğilimlidirler.
- Tam olarak gizli olmasa da, toplantılar sessizce yapılır.¹⁶⁸

Bu süreçlerinden beklenen sonuçlar vardır. Bunlardan bazıları;

- Çatışmanın kendisi ve karşı tarafla ilgili algıların değişmesi
- Taraflar arasında yeni iletişim kanalları kurulması
- Gelecekteki müzakereler için yeni seçeneklerin belirlenmesi veya var olan seçeneklerin geliştirilmesi
- Bölgesel güvenlik gibi uyuşmazlık çözümü dışındaki konularda olası yeni yaklaşımlar geliştirebilecek konunun uzmanlarından oluşacak toplulukların oluşturulması
- Geliştirilen fikirlerin resmi kanallara aktarılması için zemin hazırlanması
- Toplumdaki görüşleri değiştirmek için çalışabilecek etkili kişilerin ağlarının geliştirilmesi¹⁶⁹ şeklinde sıralanabilir.

Problem çözme toplantıları gayri resmi, çatışma çözümü egzersizleri içeren genellikle bir hafta süren çalışmalardır.

Problem çözme toplantıları bir kerelik toplantılar ya da gelişi güzel oluşturulmuş insan gruplarının bir araya gelişi değildir. Her aşamasında büyük özen gösterilmesi gereken üçüncü taraf gözetiminde çatışan tarafların temsilcilerinin bir araya geldiği bir dizi toplantıdır. Bu süreçte taraflar, hem bireysel kimliklerini hem grup kimliklerini temsil ederler.

Bu toplantıların temel amacı taraflar arasında uyuşmazlıkla ilgili iletişim geliştirebilmek ve bu sayede tarafların kendilerini ve karşı tarafı daha iyi anlayabilmelerini sağlayarak ortak anlayış geliştirebilecekleri bir deneyim kazanmalarınıdır. En iyi bilinen gerçek, çatışmanın çözümünün kalıcı olarak

¹⁶⁸ Jones, a.g.e., s. 25.

¹⁶⁹ Jones, a.g.e., s. 25-26.

sağlanabilmesi için sorunun ortak tanımına ulaşılması gerekliliğidir. Sorunun doğru tanımlanması çözüm için ilk adımı oluşturur.

Problem çözme toplantılarını doğru anlamlandırabilmek ve bu toplantılardan sağlanabilecek verimi en üst seviyeye taşıyabilmek için belli koşulların sağlanması beklenir. Çuhadar ve Dayton tarafların temaslarında başarılı sonuçlar elde etmek için dört temel koşulun sağlanmasının durumu değiştirebileceğini söyler ve bu koşulları şöyle sıralarlar;

- Grubun üyelerinin eşit statüye sahip olması (profesyonel, eğitici vb.);
- Grubun ortak bir hedefe doğru çalışması;
- Grubun iş birliği içinde birbirine bağlı olması;
- Grup irtibatının desteklendiği durumların varlığı¹⁷⁰

Özetle problem çözme toplantıları için, çatışma içindeki asimetrilere bakılmaksızın katılımcılar arasında statü eşitliği, ortak amaç duygusu, karşılıklı iş birliği ve bir kolaylaştırıcının rehberlik ettiği bir dizi kural ve yapı içinde gerçekleşen temaslar en etkin sonuçları sağlayabilir.

Problem çözme toplantılarının planlanması, yürütülmesi, analiz edilmesi veya değerlendirilmesi ile ilgili sınıflandırma Hayfa'daki Arap Uygulamalı Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin kurucusu ve Genel Direktörü olan Profesör Rouhana'nın "Interactive Conflict Resolution: Issues in Theory, and Evaluation" çalışması ile karşımıza çıkar. Rouhana makro hedefler için mikro hedeflerin gerçekleşmesi gerektiğini, mikro hedeflere yol açmak için ise yapılması gereken faaliyet örneklerini şu şekilde sıralamıştır;

Faaliyet örnekleri (mikro hedeflere nasıl yol açılır?)

- Duyarlılık eğitimi
- Müzakere teknikleri eğitimi
- Çatışma çözümü eğitimi

¹⁷⁰ Esra Çuhadar, Bruce Dayton, "The Social Psychology of Identity and Inter-group Conflict: From Theory to Practice", *International Studies Perspective* 12(3), 2011, s. 277.

- Siyasi ihtiyaçların karşılıklı olarak incelenmesi
- Siyasi kaygılar ve kısıtlamalar hakkında bilgi edinme
- Yeni politik fikirler hakkında beyin fırtınası
- Yeni çözümler hakkında beyin fırtınası
- Ortak hayalleri yazma

Toplantılarda gerçekleştirilecek bu çalışmalar mikro hedefler için giriş kapısı olarak nitelendirilebilir. Bu alışmalar görüldüğü üzere, doğru iletişim kurabilme, empatik düşünme, ortak gelecek inşa edebilme gibi becerilerin kazanılmasını da sağlar.

Bu alışmaları mikro hedefler takip eder.

Mikro hedef örnekleri ise şu şekilde sıralanır.

- Diğer tarafın farklılaşmasını arttırmak
- Kişilerarası ilişkileri geliştirmek
- Düşman imajını değiştirmek
- Politik ihtiyaçlar hakkında bilgi değişimi
- Karşılıklı klişeleri azaltma
- Ortak hayaller üretmek

Mikro hedeflere ulaşıldığında artık taraflar çatışmaları çözmeye daha da yaklaşmışlardır. Bu noktada bile değişimin başladığını söylemek mümkündür.

Mikro hedefleri makro hedefler izler. Çalışmanın başından beri ifade dildiğı üzere bu hedefler bir anlık değişimler değil süreç içinde gerçekleşmesi beklenen dönüşümlerdir.

Makro hedef örnekleri şu şekilde sıralanır;

- Düşmanla ilgili toplumsal inançları değiştirmek
- Yeni fikirleri kamuya yaymak
- Karar mercilerini etkilemek
- Olasılık duygusu yaratmak

- Uzlaşma
- Çatışma iklimini değiştirmek
- Taraflar arasında güven duygusunu arttırmak ya da yaratmak
- Taraflar arasındaki ilişkileri dönüştürmek
- Çatışma dinamiklerini değiştirmek¹⁷¹

Bu makro hedeflerle problem çözme toplantılarından beklentiler idealize edilmiş gibi görünse de ulaşılabilecek hedefler olmadığını söylemek mümkündür.¹⁷²

Düşman imajını değiştirme ve karşılıklı klişeleri azaltma fikirleri, tarafların birbirlerinin insan yüzünü görmelerini sağlayabilir. Taraflar bilgi düzeyinde her iki tarafın da çatışmaya maruz kaldığını anlıyor olabilirler ancak çatışmanın verdiği zararlara dair kişisel deneyimleri ilk ağızdan duymak ve deneyimlemek gerçek düşmanın çatışmanın kendisi olduğunu öğrenmektir. Esasında hedeflerin tamamında tarafları birbirleri için ‘öteki’ yerine ‘biz’ olmaya yönlendirilirler ve denilebilir ki ‘‘Onlar’’, ‘‘biz’’e benzemeye başladığında süreç doğru işliyor demektir. İnsanlar bir araya geldiklerinde yeni düşünme biçimlerinin mümkün olduğunu görebilirler.

2.1.2.2 Problem Çözme Toplantılarının Süreci Nasıl İşler

Problem çözme toplantıları önceki paragraflarda da belirtildiği üzere birbirinin kopyası olan toplantılar değildir. Birbirinden farklı çatışmalar için farklı koşullar olduğu gibi, aynı çatışmanın birbirini izleyen toplantılarında da farklı koşullarla karşılaşılabılır. Çatışmaların doğasında kaynaklanan bu özellik göz önünde bulundurulmakla beraber toplantılarda bir dizi konu genellikle ön koşul olarak dikkate alınmalıdır. Bu konuları Peter Jones şöyle sıralar;

- Kurallar
- Katılımcıların seçimi

¹⁷¹ Nadim Rouhana, ‘‘Interactive Conflict Resolution: Issues in Theory, Methodology, and Evaluation’’, *International Conflict Resolution After The Cold War*, ed. D.Druckman, P.C. Stern, Washington: National Academy Press, 2000, s. 306-318.

¹⁷² Örnek aktivite uygulamaları için bkz. Jonamay Lambert, Selma Myers, *50 Activities for Conflict Resolution Group Learning and Self Development Exercises*, Amhers, Massachusetts: Human Resource Development Press, 1999., Gary T. Furlong, *The Conflict Resolution Toolbox, Models & Maps for Analyzing, Diagnosing and Resolving Conflict*, Canada: Wiley Press, 2005.

- Toplantı mekanının seçimi
- Finansman sorunu
- Trans-kültürel ada etkisi

2.1.2.2.1 Kurallar

Problem çözme toplantı sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinin ön şartlarından ilki kurallardır. Kurallar, katılımcıların kişisel ilişkiler kurmalarından önce iletişimi kontrol etmek ve geliştirmek için önemlidir. Aslında kurallar başarının merkezidir bile denilebilir. Kurallar toplantıların tarafların birbirlerini suçladıkları bir kısır döngüye girmesinin önündeki en temel engeldir. Kurallara karşı gelmenin herhangi bir yaptırımı olmasa bile varlıkları iletişim sürecinin yapıcı işlemesi için gereklidir.

Bir uygulayıcı olan Saunders, aşağıdaki kurallara dikkat çeker:

- Katılımcılar uygarlıkla etkileşime girecek, dikkat ve saygıyla birbirleriyle aktif olarak dinleyecek, arayacak ve her birinin görüşlerini tam olarak sunmasına izin verecektir.
- Konuşmacılar dengeli diyaloga izin vermek için zaman sınırlarını gözetecektir.
- Katılımcılar duygularını karşılıklı saygı çerçevesinde ifade edecekler.
- Katılımcılar, birbirlerine karşı mümkün olduğunca dürüst ve doğrudan cevap vereceklerdir.
- Katılımcılar, karşı tarafın kendilerine ve ilişkiye dair hislerini öğrenmeyi deneyeceklerdir.¹⁷³

Tüm bu kurallar kulağa makul, mantıklı ve olmaması düşünülemez gibi gelse de unutulmaması gereken katılımcıların muhtemelen yıllarca süren çatışmaların bir şekilde etkisinde kalmış oldukları, fiziksel yahut duygusal acıları yaşadıklarıdır. Bu durum en başta taraflar arasında güvensizlik ve birbirlerini suçlayıcı dil getirir. Kurallar ve kurallara bağlılık, katılımcıları, sürecin adil olacağına ikna etmenin bir aracıdır.

Sonuç olarak kuralların varlığı noktasında fikir birliği olsa da hangi kuralların

¹⁷³Saunders, a.g.e. s. 259-260.

hangi duruma uygun olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Peter Jones toplumlararası diplomasinin bir “sanat” olduğunu iddia eder ve şöyle sürdürür; “*Problem çözme atölyeleri bu sanatın ön plana çıktığı bir durumdur, katılımcıların güvenini ve saygısını koruyarak, en zorlu anlarda, bir kısır döngüden olumlu durumlar ve duygular üretecek şekilde yönetme yeteneği gerektirir.*”¹⁷⁴

2.1.2.2.2 Katılımcıların seçimi

Katılımcıların seçimi konusunda üçüncü taraf için maalesef bir el kitabı yoktur. Tüm çalışmalar göz önüne alındığında sürecin ana öznesi toplantıların katılımcılarıdır. Bu nedenle birçok başka unsur gibi katılımcıların seçiminde de özenli davranılması beklenir.

Her süreç kendi modelini izlemekle birlikte katılımcıların seçiminde genellikle sürecin türü, istenen sonuç ve beklenen değişim süresi göz önünde bulundurulur. Bununla birlikte projenin amacından bağımsız olarak, temel düzeyde, değişimin gerekliliği fikrine entelektüel ve duygusal olarak açık ancak iyimserliği romantiklikten ziyade gerçekçiliğe yakın insanlar seçilmesi beklenir. Benzer biçimde katılımcılarda uzlaşmaya açık ancak uzlaşmanın ne kadar zor olduğunun bilincinde olma vasfı da aranır.

Sürecin yönetilmesini zorlaştıracığı bilirse dahi katılımcıların farklı görüşlere sahip olan insanlardan seçilmesi kısa vadede değişim fikrinin toplumlar arasında ne kadar kabul edilebilir olduğunun, uzun vadede ise bunun gerçekleşme ihtimalinin göstergesidir.¹⁷⁵ Çok seslilik, çok kültürlülük toplantıya pozitif yönde katkı sağlar.

Katılımcıların seçiminde genellikle tercih edilen yöntem kartopu modelidir. Kartopu modelinde üçüncü taraf çatışan taraflardan bir veya birkaç kişi ile ön görüşme yapar. Bu ön görüşmeler sonucunda toplantılara dahil olacak insanlar seçilir. Seçilen kişiler de kendi deneyimleri ve irtibatlarını kullanarak yeni insanların katılımcı olmalarını sağlar. Sonuçta her bir taraftan yeterli sayıda katılımcıya ulaşıldığında seçim işlemi tamamlanmış olur.

¹⁷⁴Jones, a.g.e., s 122.

¹⁷⁵ Jones, a.g.e., s. 124.

Sürecin tamamında en öngörülemeyen unsur, doğası gereği insan unsurudur. Bu nedenle katılımcı seçimi zincirin en zayıf halkası olarak görülebilir.

Katılımcı sayısı da katılımcı seçimi kadar önemli bir diğer konudur. Yine var olan duruma göre değişkenlik gösterebilecek katılımcı sayısı seçiminde kimi zaman su ya da sınır sorunu gibi meseleler olduğunda teknik bilgiye sahip uzmanların da dahil olduğu daha yüksek sayıda katılımcı seçilebilirken kimi zaman da daha dar çerçevede toplantılar düzenlenebilmektedir. Genel eğilim her iki taraftan yaklaşık 10 kadar kişinin olmasıdır. Katılımcıların sayısının çok olması verimliliği negatif yönde etkileyebileceği gibi tam aksi yönde katılımcı sayısının az olması ise toplantının etkinliğini benzer biçimde etkileyebilir.

2.1.2.2.3 Toplantı mekanı seçimi

Problem çözme toplantılarının planlaması sırasında göz önünde bulundurulması gereken öncelikli unsurlardan birisi de mekanın seçimidir. Toplantıların amacının gayri resmi etkileşimi teşvik etmek için ortam yaratmak olduğu düşünüldüğünde mekan seçiminin önemi daha iyi anlaşılabilir. Nerede olursa olsun yeter ki barış olsun anlayışı maalesef gerçeği yansıtmaz. Bu nedenle mekan seçiminde dikkat edilmesi gereken parametreler vardır. Bu parametreleri şöyle sıralayabiliriz;

- Katılımcıların rahatlığı ve güvenliği göz önünde bulundurulmalıdır.
- Düzenlemeler fiziksel ya da sembolik olarak, bir tarafın daha fazla kontrole sahip olduğu görüntüsünü vermemelidir.
- Mekanın konfor düzeyine dikkat edilmeli, lüks mekanlardan kaçınılmalı ancak vasat altı mekanlardan da uzak durulmalı. Bununla birlikte iyi konaklama, ulaşım imkanları, zamanlarını özgürce veren ve katılmak için risk alan kişiler için bir saygı göstergesi olarak algılandığı unutulmamalıdır.
- Sosyal zamanın (kahve molaları, yemek vb) tasarlanmasına uygunluk da gözden kaçmamalıdır. ¹⁷⁶

Özetle mekan seçimi katılımcılar için geleceğe dair pozitif bir olasılık duygusu

¹⁷⁶ Jones, a.g.e., s. 126-127.

yaratmalı ve toplantıların en üst düzeyde verimle gerçekleştirilebilmesi için taraflara birbirlerini dinleyebilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri şekilde tasarlanmalıdır.

2.1.2.2.4 Finansman sorunu

Uluslararası toplantılarla kıyaslandığında problem çözme toplantılarının maliyeti oldukça düşüktür. Sadece katılımcıların ulaşım giderleri ve yaklaşık bir haftalık konaklama masraflarını içerir. Yine de bu maliyeti kim, neden karşılar? Bu soru toplantıyı düzenleyenler kadar katılımcılar için de önemlidir. Katılımcıların üçüncü tarafa yönelteceği ilk sorulardan birisi olduğu söylenebilir. Katılımcılar süreci fonlayanların motivasyonları ile kendileri arasında bir aykırılık yahut yönlendirme hissedersen sürecin güvenilirliği tehlikeye girer. Bu nedenle süreci kimin finanse ettiği önemlidir.¹⁷⁷ Finansman konusundaki şeffaflık üçüncü tarafın ve sürecin güvenilirliğini artırır. Katılımcılara açıklanmayan her finans kaynağının süreci baltalayabileceği riski öngörülmelidir.

Çalışmalara bakıldığında genellikle resmi fonlar, sivil toplum kuruluşları, barış enstitüleri, üniversiteler gibi finansörler göze çarpar. Kısa vadede masraf gibi görünen bu toplantıların uzun vadede nasıl bir potansiyel kazanca dönüşebileceği farkındalığı toplantıların desteklenmesinin de önünü açabilir.

2.1.2.2.5 Trans-Kültürel ada etkisi

Problem çözme toplantılarında üzerinde durulması gereken bir diğer konu “kültürler arası ada” etkisidir. Bu kavram, katılımcıların çatışmanın gerçekliğinden uzaklaştıklarını ifade eder. Başlangıçta sorunlar açık ve dürüst bir şekilde tartışılmaya başlansa da bir süre sonra önemli olan sadece toplantıların devam etmesi olur. Bu nedenle toplantılar, katılımcılar için “ada” haline gelir, çatışma gerçekliğinden uzaklaşılır, tartışmalar gerçekliğin temsil edilmediği bir düzeye kalır.

Katılımcıların karşı tarafla ilişki kurması, karşı tarafın duygu ve düşüncelerini anlaması elbette problem çözme toplantılarının hedeflerinden birisidir. Ancak sadece

¹⁷⁷ Jones, a.g.e., s. 129.

katılımcıların birbirleriyle ilgili olumlu duygular geliştirmeleri, birbirlerini haklı görmeleri uyuşmazlığı çözmeyecek ve barışa katkı sağlamayacaktır.

Problem çözümü yaklaşımının temel iddialarından birisi de akademik çalışmalar yapanlar ile siyasa yapımcısı arasındaki ilişkiyi güçlendirmektir. Akademisyenler siyasa yapımcılarına bir dizi kavram ve bu kavramlarla örülü yepyeni bir dünya görüşü sunar.¹⁷⁸

2.1.2.3 Örnek Uygulamalar

John Burton ve meslektaşlarının 1960'lı yılların ortalarında Endonezya ile Malezya arasındaki sömürge sonrası çatışmaya yönelik öncü çalışmaları toplumlar arası diplomasinin ilk örneğidir. Bir dizi toplantı Malezya ve Endonezya'nın orta düzey temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. İlk toplantıların sonrasında tarafların birbirlerine dair algılarında değişimler gözlenmiş, çatışmanın taraflara maliyetleri yeniden değerlendirilmiş ve bir anlaşma çerçevesini oluşturan politika seçenekleri geliştirilmiştir. Bu toplantıların 1966'daki barış anlaşmasına katkıda bulunduğu bugün kabul edilmektedir.¹⁷⁹

Malezya ile Endonezya arasındaki çatışmanın kaynağı Sulewesi Denizindeki Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan adalarıdır. Bu adaların zengin doğal kaynaklara sahip olması adaların paylaşılmasına sebep olmuştur. Sorunun tarihçesine bakıldığında post kolonyal dönemde Hollanda İngiltere arasındaki egemenlik yarışına kadar gidilebilir. Malezya ve Endonezya arasında 1891 yılında bir sınır haritası çizilir ancak mevzubahis adalar sınır hattında bulunmaktadır. Endonezya bu adaları kendi sınırları dahilinde görür. Malezya ise Endonezya'nın diğer egemenlik alanlarını tanımasına rağmen bu adalardaki Endonezya egemenliğini kabul etmez. 1963 -1966 yılları arasında bu adalardaki egemenlik sorunu nedeniyle taraflar savaşır. Ancak savaş bile egemenlik sorunun çözmeye yetmez. Yaklaşık 50 yıl süren bu çatışma 1998 yılında Uluslararası Adalet Divanını taşınır. 2002 yılında sorun Malezya lehine sonuçlanmış ve Endonezya

¹⁷⁸ Ayman, a.g.m., s. 180-181.

¹⁷⁹ Ronald J. Fisher, "Assessing The Contingency Model Of Third-Party Intervention In Successful Cases Of Prenegotiation", *Journal of Peace Research*, vol. 44, no. 3, 2007, s. 317.

egemenlik iddialarından vazgeçmiştir. Bununla birlikte sorunun hukuki olarak çözülmesi anlaşmazlıkları bitirmeye yetmemiştir. Özellikle kıta sahanlığı ile ilgili gerginlikler iki ülke arasında zaman zaman kıvılcımlanmaya sebep olmaktadır.¹⁸⁰

Çatışmaların en yoğun olarak yaşandığı 1963 yılı başında bir dizi resmi müdahale başarısızlıkla sonuçlandı. Filipinler, 1963 ve 1964 yıllarında bir dizi arabuluculuk oturumu düzenledi ancak bu girişimler de başarılı olmadı. Sonrasında ABD Başsavcısı Robert Kennedy, 1964'ün başlarında arabuluculuk girişiminde bulundu. Sınır bölgelerinde ateşkes sağlasa da kapsamlı bir anlaşma yapılamadı. Tayland, 1964'te başka bir girişimde bulundu. İngiliz Başbakan Harold Wilson 1965 sonbaharında için tarafları bir araya getiremediğinde ise bu çatışmada geleneksel diplomatik yöntemlerin artık işe yaramadığı fark edildi. Bunun üzerine John Burton, Harold Wilson'un onayıyla, gayri resmi görüşmeler yapmak için, taraflara şu an Malezya federasyonundan kopmuş Singapur dahil olmak üzere davetiyeler gönderdi. Tarafların olumlu yanıtları ardından beşer gün süren üç toplantı gerçekleştirildi. Bu oturumlar sırasıyla, Aralık 1965, İlkbahar 1966, Yaz 1966 dönemlerinde yapıldı. Katılımcılar genellikle akademisyenlerdi. Toplantılar boyunca yanlış algılamalar sorgulandı, motivasyonlar ve korkular araştırıldı, maliyetler ve faydalar değerlendirildi. Toplantılar İngiliz ve Avustralya temsilcilerinin katılımı ile devam etti. Beşinci toplantı, Endonezya'da iktidardaki Sukarno'nun yerini General Suharto'ya devredilmesine denk geldi ve müzakerelerin barış anlaşmasıyla sonuçlanmasına öncülük etti. Mayıs ayında yapılan barış anlaşmasının ardından haziran ayında bir toplantı daha düzenlendi. Bu toplantıda katılımcıların çoğu oturumların barışın sağlanmasına katkıda bulunduğunu onayladı.¹⁸¹

Bir diğer çalışma ise Herbert Kelman ve meslektaşlarının İsrail-Filistin çatışması üzerine yürüttükleri eylemsel araştırmaya yönelik programdır. 1974 sonrasında başlatılan çalışmalarda sosyal psikolojik yaklaşım çerçevesinde bir yol haritası çizilmiştir.¹⁸² Çalışmanın bu bölümünde 1990-1993 yılları arasında gerçekleştirilen toplantılara

¹⁸⁰ Cüneyt Yeniğün, Selman Duran, "Endonezya Çatışmadan Demokrasiye" *Dünya Çatışmaları*, Cilt 2, s. 476-477.

¹⁸¹ Ronald Fisher, a.g.m., s. 320.

¹⁸² Herbert C. Kelman, "The Interactive Problem Solving Approach", *Managing Global Chaos*:

Sources of and Responses to International Conflict, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hempson with Pamela Aall, Washington DC: 1996, s. 502.

değınilecektir. Bu öncü çalışmaların katılımcılarının barışa en yakın nokta olarak görülen Oslo Anlaşması sürecinde aktif ve uzlaşmacı tutumları katkı sağladıkları ifade genel kabuller arasındadır.

İsrail ile Filistin arasındaki çatışma en bilinen çatışmalardan biridir. İki farklı toplumun aynı topraklar üzerinde hak iddia etmesi çatışmanın kaynağı olarak söylenebilir. Tarihsel olarak Avrupa'da yaşanan Yahudi düşmanlığı karşısında Yahudilerin kendi devletlerini kurmaları ideolojisi 1897 Birinci Siyonizm Kongresinde öngörölmüş ve bu tarihten sonra Filistin topraklarına Yahudi göçleri başlamıştır. Bahsedilen dönem itibarıyla yarım milyon civarında Arap nüfusun yaşadığı bölge Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı. Arka arkaya Yahudi göçlerine maruz kalan coğrafya Birinci Dünya Savaşının başladığı dönemde 65 bin Yahudiye ev sahipliği yapıyordu. Birinci dünya savaşı bittiğinde İngiltere bölgeyi işgal etti.1920 de Milletler Cemiyeti kararıyla İngiltere'ye bölgenin manda idaresi verildi. Bu dönemde 1917'deki Balfour Deklarasyonunun etkisi ile bölge yüzbinlerce Yahudinin akınına uğradı. Bu göç akını Arap toplulukta tepkiye yol açtı. Bu tepkisellik ilk olarak 1929'da kanlı çatışmalara dönüştü. 1947'ye gelindiğinde çatışmaları çözüme sorumluluğunu Birleşmiş Milletler üzerine aldı. Yahudiler nüfusun üçte birini oluşturuyorlardı ancak toprakların yüzde altısına sahiplerdi. İkinci Dünya Savaşı ve Nazi katliamları bölgeye bir Birleşmiş Milletlerin paylaşım planı olarak yansımış ancak Filistinlilerin adaletsiz bulunduğu bu paylaşım planı uygulamaya hiç geçirilememiştir. 1948'de İsrail Devleti resmi olarak kuruldu ancak Filistinlilerin Nakba adını verdikleri bu resmi kuruluş çatışmaları daha da alevlendirdi.1967 ve 1973 yıllarında arka arkaya savaşlar yaşandı. Başlangıcından bugüne İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği, Mısır, Suriye gibi devletlerin müdahil olduğu coğrafyada mülteciler, yerinden edilmiş insanlar, sınırlar, toprakların statüsü konuları halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Her çatışmada olduğu gibi bu tarihsel süreçte de barışa yaklaşılan dönemler olduğu gibi katliamların yaşandığı dönemlerde vardır.¹⁸³

Orta Doğu'nun kendi sınırlarını aşan en kronik çatışması diyebileceğimiz bu çatışmada İsrail Filistin arasında uzlaşma sağlamak için zaman zaman resmi zaman

¹⁸³ Çatışmanın tarihsel süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Balcı, "İsrail Sorunu: Orta Doğu'nun Gordion Düğümü", Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları, Cilt:1, Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, s. 99-163

zaman gayri resmi onlarca yola başvurulmuştur. Bu çalışmalardan birisi de Herbert Kelman ve meslektaşlarının problem çözme yaklaşımı ile gerçekleştirdikleri toplantılardır.

Kelman'a göre İsrail ile Filistin arasındaki çatışmanın temelinde ulusal kimlik ve ulusal varoluş vardır. Çatışmanın barışçıl bir çözüme ulaşabilmesi için ise karşılıklı uzlaşmanın olması gereklidir. Bu uzlaşma ancak ortaklaşa bir ilişki kurularak sağlanabilir. Kimlik, güvenlik ve var olamama korkusu gibi karşılanamamış ihtiyaçlar çatışmanın direksiyonuna geçmiştir ve barışçıl çözümün önünde bir bariyer olarak durmaktadır.¹⁸⁴

Kelman ve meslektaşlarına göre toplantılar birbirini tamamlayan iki amaca hizmet ediyordu. İlk aşamada taraflarda düşman imajı başta olmak üzere bireysel değişimler sağlamak ve bu yol ile çatışmanın dinamiklerinde anlaşılma, uzlaşının önündeki engellerin aşılması için yeni fikirler üretebilmeyi sağlamak istemi vardı. Bu bireysel değişim elbette politik düzeyde değişim için ilk basamak olacaktı. İkinci amaç tam da bu noktada kendini gerçekleştirecekti. Toplantılar sırasında geliştirilen yeni içgörülerin, fikirlerin ve tekliflerin siyasi tartışmalara ve her iki taraftaki karar alma sürecine etkisini en üst düzeye çıkarmaktır.¹⁸⁵

Kelman ve meslektaşlarının problem çözme toplantılarının katılımcıları milletvekilleri, siyasi partiler veya hareketlerde önde gelen isimler, eski askeri subaylar, devlet görevlileri, Orta Doğu alanında uzman gazeteci ve analistleri, akademisyenlerden oluşmaktaydı. Oturumlara her iki taraftan 3 ila 6 arası katılımcı ile üçüncü taraf olarak 2 ila 8 kolaylaştırıcı katıldı. Katılımcıların seçiminde dikkat edilen ilk özellik katılımcıların kendi toplulukları içinde güven duyulan insanlar olmalarıydı. Dahası siyasa yapıcılara ulaşabilirlikleri de önemliydi. Katılımcıların katılma motivasyonları ise ilk kez tarafların kendi düşüncelerini doğrudan karşı tarafa sunabilecekleri, karşı tarafın düşünceleri hakkında bilgi edinebilecekleri, siyasi konuları eşit olarak tartışabilecekleri bir ortam bulabilecek olmalarıydı. Toplantıya taraflar uzlaşma ile sonuçlanacak olmasa bile kendilerini anlatmak karşı tarafı anlamak için önem veriyorlardı.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Herbert C. Kelman, a.g.m., s. 503

¹⁸⁵ A.g.m. s. 507.

¹⁸⁶ A.g.m. s. 506.

1990-1993 yılları arasında periyodik olarak gerçekleştirilen toplantıların gözlemlenebilen en somut başarısı Kelman'a göre ilk olarak tarafların müzakere masasına oturabileceklerini görmelerini sağlamak olmuştur. Dahası taraflar bu toplantılarda elde ettikleri iletişim becerilerini resmi siyasi süreçlerde kullanmışlardır. Yıllar süren bu toplantıların katılımcıları müzakereci, danışman vb sıfatlarla barış süreçlerinde aktif rol oynamışlardır. Toplantılar bir nevi okul işlevi görmüştür. Taraflar birbirlerinin insan yönü, ulusal kimliği, geleceğe dair korkuları gibi varoluşsal ihtiyaçları hakkında bilgilenmiştir.¹⁸⁷

Denilebilir ki toplantılar kısa vadede, tarafların barışa dair inançlarını güçlendirmiş, uzun vadede taraflarının birbirlerini düşman olarak görme eğilimlerini değiştirerek aralarındaki ilişkiyi dönüştürme sürecinin başlamasına yardımcı olmuştur.

Katılımcıların ve bölge uzmanlarının ortak kanaati toplantıların müzakere masasına zemin hazırlamaya küçük ama önemli bir şekilde katkıda bulunduğunu kabul etmektedirler.

Çalışmanın başından beri dikkat çekildiği üzere problem çözme toplantıları operasyonel esnekliğe sahip bir yaklaşımdır. Bu bağlamda yine İsrail-Filistin coğrafyasında gerçekleştirilen bir diğer çalışma da Babbit ve D'estre'ye aittir. Bu çalışmada toplantılar için kadın katılımcılar seçilmiştir. Bu toplantılar Aralık 1992'de, İsrail-Filistinli ilişkilerinin tarihi dönüm noktalarından birisi olan Oslo Anlaşmalarından önce gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁸

Babbit ve D'Estree bu toplantıları iki varsayım üzerinden kurgulamışlardır. Birinci varsayım istikrarlı bir barış için taraflar arasındaki ilişkiler dönüşmelidir. Birbirlerinden hoşlanmasalar bile mevcut sorunların yapıcı biçimde ele alınması için tarafların birbirlerine güven duymaları bir zorunluluktur. İkinci varsayım ise resmi görüşmeler devam ederken bile gayri resmi çatışma analizi ve çözümü süreci yararlı olacaktır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ A.g.m. s.509

¹⁸⁸ Eileen F. Babbit, Tamra Pearson D'Estree, "An Israeli-Palestinian Women's Workshop Application of the Interactive Problem Solving Approach" *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hempson with Pamela Aall, Washington DC: 1996, s. 521.

¹⁸⁹ Eilen F. Babbit , a.g.m. s. 522

Toplantıların gerçekleştirilme amacı ise temelde 4 soruya cevap aramaktı. Bu sorular; bir ilişkinin dönüşümünü ne oluşturur? Toplantı ortamından politik arenaya başarılı bir aktarımını karakterize eden şey nedir? Gayri resmi bir problem çözme toplantısı, resmi görüşmeler de yapılırken nasıl katkıda bulunabilir? Gayri resmi süreçte siyasi açıdan etkili kadınları benzersiz kılan bir rol var mı?¹⁹⁰

Toplantılar 4 gün boyunca sürdürüldü. Katılımcıları her iki toplumdan beşer kişi olarak seçildi. Aralarında daha önce benzer toplantı deneyimi olanlar da vardı. Daha önce böyle bir toplantıya katılmamış olanlarda vardı. Grubun en dikkat çekici özelliği özgürce konuşma fırsatının benzersiz olduğu ve boşa harcanmayacağına dair bir fikir birliğinin olmasıydı.

Toplantı öncesi bölümde katılımcıları toplantılara hazırlamak için birtakım sorular yöneltildi. Örneğin başlangıç olarak “Sen kimsin? Gelme sebebiniz nedir? Bu toplantılardan umutlarınız ve beklentileriniz nelerdir? Bu toplantılarda sizi kaygılandıran nedir? Mevcut müzakerelerde gündeme getirilen endişeler nasıl ele alınıyor veya alınmıyor? Müzakerelere toplumunuzun tepkileri nelerdir? Bu tepkilerle kendinizi nasıl ilişkilendiriyorsunuz? Karşı tarafla anlamlandırmakta zorlandığınız bir alan var mı? Grup olarak daha iyi anlaşılması amacı ile diğer tarafa ne söylemek isterdiniz? Kadın olmanız toplantıları hem süreç hem de içerik bakımından nasıl etkiledi?”¹⁹¹

Karşı tarafı anlamak isteyen bu kadınlar toplantı öncesi bu oturum ile kendi aralarındaki farklılıkları da fark ettiler. Kişisel deneyimlerini paylaşarak yeni iletişim kanalları oluşturdular ve taraflar birbirlerinin insan yüzlerini gördüler. Çatışan toplumlarda yaygın bir kanı tarafların kimlik ve güvenlik endişelerinin bir noktada karşı tarafın niyetini okuma girişimi haline gelmesi ve karşı tarafın tek amacının seni yok etmek olduğunun düşünülmesidir. Bu inanç uzlaşmanın ve anlaşma yapılmasının önüne geçer. İlişkileri dönüştürmek bu nedenle önemlidir. Toplantı süresince üçüncü tarafın yönlendirmesi olmadan da taraflar birbirlerine sorular sordular. Bu soruların temel amacı birlikte çalışabilecek güveni sağlayabilmektir.

Toplantıların sonrasında katılımcıların görüşleri alındı. Katılımcılar karşı gruptan

¹⁹⁰ A.g.m. s.523

¹⁹¹ A.g.m. s. 528.

kadınlarla tanışıp iletişim kurabildiklerini dahası bazı bakış açılarını paylaşabildiklerini ifade ettiler. Deneyimli katılımcılarının birçoğu, endişelerin ve korkuların daha fazla tartışılmasını sağlamak için yapının gevşetilmesi gerektiğini ve hem diğer topluluktan hem de kendi gruplarının üyelerinden çok şey öğrendiklerini ifade ettiler.

Katılımcılardan gelen bir diğer geri bildirim ise toplumlar arasındaki ilişkinin dönüşümünün adım adım ilerleyen uzun ve yavaş bir süreç olması hakkında olmuştur. Bu süreçte taraflar kendileri ile ilgili temel varsayımları da sorgulanmış ve değiştirilmesi gerekenleri fark etmişlerdir. Birlikte çalışabilmeyi sağlayan çalışma güveninin oluşturulması böylesi bir iç görü kazanılması sonucu oluşmaktadır.

Babbit ve D'Estree çalışmalarında problem çözme toplantılarına katılan kadınların yukarıda bahsedilen çalışma güveni oluşturulması sürecinin önemli bir parçası olduğunun altını çizerler. Bu güvenin oluşması ve sürdürülebilmesi için uygulanabilir çözümler bulmak ve diğer topluluk üyeleriyle yapıcı bir şekilde çalışmakla ilgileniyorlar. Dahası katılımcı kadınlar karşı tarafla empati kurabiliyor ve kişisel ilişkiler kurmaya daha eğilimli görünüyorlar.¹⁹²

2.1.3 Toplumlar Arası Diplomasinin Değerlendirilmesi/ Güçlü ve Zayıf Yönleri

Toplumlar arası diplomasinin başarı değerlendirmesi ile ilgili çeşitli sınıflandırmalardan bahsetmek mümkündür. Örneğin d'Estree, Fast, Weiss ve Jakobsen tarafından yapılan çalışmada çatışma çözümü çabaları üç amaç için değerlendirilir. Bu değerlendirmeler;

- Biçimlendirici Değerlendirme; bugüne kadar kaydedilen ilerlemeye temel olarak yeni toplantılar için geri bildirim kaynağı olmak ve böylece uygulayıcıların gerçekçi değişim hedeflerine ulaşmalarını sağlamak.
- Özetleyici Değerlendirme; proje veya program çıktıları ile politika yapma süreçleri hakkında özet bilgileri ulaşılabilir kılmak.
- Bilgi Üretme; Teori oluşturma ve müdahale tasarımında kullanılmak üzere

¹⁹² A.g.m. s. 528.

projeler ve programlar arasında bilgi biriktirmek¹⁹³ şeklinde sıralanır.

Toplumlar arası diplomasi çalışmalarının değerlendirilmesi ile ilgili bir başka çalışma ise Çuhadar, Dayton ve Paffenholz tarafından gerçekleştirilmiştir. Çuhadar, Dayton ve Paffenholz konu ile ilgili literatür ve saha çalışmalarını gözden geçirdiklerinde değerlendirme için dört katagori önerirler. Bu katagoriler;

- Alınan Dersler Çalışmaları; bu çalışmalar uygulayıcılara ve araştırmacılara gelecekteki projeleri tasarlama ve yürütme konularında için yardımcı olacak çalışmaları içerir.
- Araştırma Odaklı Örnek Olay İncelemeleri; daha teorik bir değerlendirme yöntemi olan bu çalışmalarla proje deneyimlerinin teorileri doğrulayıp doğrulamadığını test etmek için bireysel ya da çoklu vakaların kullanılır.
- Kilit Sorular/ Yansıtma Çalışmaları; uygulayıcıların ve araştırmacıların geriye dönük projeleri inceleyerek doğru sorular bulmak ve bunlar üzerine yeni projeleri oluşturmak için yaptıkları çalışmalardır.
- Genel Çerçeveler ve Metodoloji Çalışmaları; gelecekteki projelere ışık tutması için yapılan çalışmaların stratejilerini değerlendirme ve bu stratejilerin geliştirilmesi faaliyetlerini içeren çalışmalardır. Bu çalışmalar daha çok genel çerçeve çizmek için yapılır.¹⁹⁴

Bu kriterler yapılan çalışmaların başarılarının ölçülebilmesi için perspektif sunarlar. Bununla birlikte başarının değerlendirilmesi için;

- Katılımcıların problem çözme ve yeni fikirlere açık olma gibi alanlarda düşüncelerindeki değişim,
- Çatışan tarafların (başlangıç olarak toplantıya katılanlarda ve sonrasında toplumsal alanda) ilişkilerindeki değişim,
- Çatışan tarafların uzlaşma yolundaki eylemlerine dair değişimlerin temellerin atılmış olması¹⁹⁵ gözlemlenebilen başarı kriterleri olarak sıralanabilir.

¹⁹³ Jones, a.g.e., s. 158.

¹⁹⁴ Esra Çuhadar, Bruce Dayton, Thania Paffenholz, “Evaluation In Conflict Resolution and Peacebuilding”, *Handbook of Conflict Resolution and Peacebuilding*, Ed. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, New York: Routledge Press, 2009, s. 289-293.

¹⁹⁵ Jones, a.g.e., s.161.

Kazanımlarda neden- sonuç ilişkisi kurmak elbette zordur ancak çatışmanın derecesindeki her düşüş aslında barış yolunda bir başarı sayılır. Gerçekte barış, çalışmanın başından beri ifade edildiği üzere bir son nokta değil adım adım ilerlenen bir yoldur.

Toplumlar arası diplomasi çalışmalarının başarı kriterlerinin büyük bir kısmını karşılayarak dinamizm kazandığını söylemek mümkündür.

Örneğin Rouhana ve Kelman süregiden toplantıların avantajlarına odaklanırlar. Her şeyden önce bu toplantılar somut konulara ilişkin sürdürülebilir bir çabayı ortaya koyar. Bu çabalardan barışa dair olumlu ve geliştirilmesi mümkün olan fikirlerin çıkması çok yüksek olasılıklıdır. Dahası bu toplantılar düzeltme ve geri beslemeye dayanan kümülatif süreçlerdir. Katılımcılar geliştirilen fikirleri kendi kamuoylarına iletir, kamuoyu reaksiyonlarını toplar ve bir sonraki toplantıya daha olası bir çözümle gelebilirler. Son olarak ise bu toplantılar uzlaşya dair fikirlerin yaygınlaştırılması için iyi fırsatlardan birisidir.¹⁹⁶

Bununla birlikte yaklaşıma yöneltilen eleştiriler de yok değildir. Örneğin Gülden Ayman, yaklaşıma yöneltilen eleştirilerden bazılarını şöyle sıralar;

- Yıllar boyunca yapılan çalışmalardan net bir sonuç elde edilememiştir.
- İnsani ihtiyaçların kesin tanımı yoktur ve hangisinin ne zaman ön plana çıkacağı ve ne kadar önemli olacağı belirsizdir.
- Teorik ve pratik çalışmalarda evrensellik ön plandadır ve bu yerel kültürel değerleri incelemeyi için beklenen başarı sağlanamamaktadır.
- Güç asimetrisinin rolü göz ardı edilmektedir.¹⁹⁷

Bu eleştirilerle birlikte yaklaşımın güçlü ve zayıf yönlerini irdelemek yerinde olacaktır. Her yaklaşımın olduğu gibi toplumlararası diplomasi yaklaşımının da güçlü ve zayıf yönleri vardır. Güçlü yönleri yaklaşımı koşulsuz onaylamamıza sebep olmadığı gibi zayıf yönleri de yaklaşımı yok saymamızı gerektirmez. Aksine nasıl çatışmalar dinamik bir süreç ise çözüm yolları da o kadar dinamik olmalıdır. Yani değişime, dönüşüme, güncellenmeye açık olmalı ve her yeni çalışma bir önceki çalışmanın zayıf yönlerini güçlendirecek bir adım atmalıdır.

¹⁹⁶ Rouhana, Kelman, a.g.m., s. 169-170.

¹⁹⁷ Ayman, a.g.m., s. 190-191.

Nimet Beriker'e göre toplumlar arası diplomasinin resmi diplomasi ile ikilem yarattığı başlıklar vardır. Bu unsurlar risk içerir ve riskler ancak doğru yönetilirse kazanımlar sağlanabilir. Öncelikle toplumlar arası diplomasi ile resmi müzakere süreci meşrulaştırır. Bu durum resmi devlet politikasının reddi gibi görünebilir ya da tam tersi resmi devlet politikasında değişime kapı aralayabilir. Tarafların düşmanla konuşma konusundaki duyarlılıklarını törpüler. Bu kutuplaşmayı arttırabileceği gibi uzlaşi zemini sağlayabilir. Değişim yanlısı sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışını kolaylaştırır. Bu durum radikalleşmeyi getirebileceği gibi barış söyleminin yaygınlaşmasını da sağlayabilir.¹⁹⁸

Denilebilir ki Nimet Beriker toplumlar arası diplomasinin güçlü ve zayıf yönlerinden bahsetmek yerine bu eylem sonucu ortaya çıkabilecek durumları yönetmenin önemli olduğunu vurgular.

Sezai Özçelik ise toplumlar arası diplomasinin güçlü ve zayıf yönlerini şöyle sıralar;

Toplumlar arası diplomasinin güçlü yönleri

- Barışı konuşabilecek muhatapların bulunabilmesi
- Barışa inanan insan ağlarının oluşturulabilmesi
- Düşman imajını değiştirme ve/ya ortadan kaldırma şansı vermesi
- Düşmanın insanlaştırılması
- İnsani ihtiyaçların karşılanması
- Toplum içinde barış isteyen insanların sesini duyurmasına yardımcı olması
- Taban hareketlerinin bütünleştirilmesi
- Linç kültürünü azaltmasına katkı sağlaması toplumlar arası diplomasinin güçlü yönleridir. Bu çalışmalar özetle sosyal psikolojik süreçleri tersine çevirme ihtimali barındırır.

Toplumlar arası diplomasinin zayıf yönleri

¹⁹⁸ Beriker, "Gayri Resmi Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri", *Foreign Policy Türkiye Baskısı*, a.g.m., s.125.

- Sürekliliği sağlamanın zorluğu
- Kurumsallaşamama sorunu
- Farklı bakış açılarının farklı toplantılar gerçekleştirilmesi
- Konjonktürel şartların her zaman uygun olmaması toplumlar arası diplomasinin zayıf yönleridir.

Barış çalışmaları ana akımda olmadığı için alanın uzmanları tarafından dahi bu toplantıların/çalışmaların ütopyik görülmesi de bu konudaki başka bir aşılması gereken bariyerdir.¹⁹⁹

Muzaffer Ercan Yılmaz' a göre toplumlar arası diplomasinin güçlü ve zayıf yönleri şöyle sıralanır;

Toplumlar arası diplomasinin güçlü yönleri;

- Çatışma yaşayan toplumlar taraflar birbirlerini düşman olarak görme eğilimi gösterirler. Toplumlar arası diplomasi sürecinde taraflar muhataplarının en az kendileri kadar zarar gören insanlar olduklarını fark ederler. Uygun ifade ile birbirlerinin “insan yüzünü” keşfederler. Birbirlerine karşı var olan psikolojik bariyerleri görece azalır.
- İletişim artmasıyla birlikte taraflar arasında ortak değerler ve ortak amaçlar fark edilir. Bu atmosferde diyaloglara başlangıçtan farklı olarak rasyonalite hakim olmaya başlar
- Resmi ortamlarda kurulan her cümle bir yaptırım riski taşır. Barışmak, uzlaşmak çoğu zaman taviz vermekle eş anlamlıdır. Bu yüzden resmi olmayan ortamlarda çözüm önerisi üretmek daha kolaydır.
- Pozitif yöndeki bireysel değişimler dalga dalga topluma yayılabilir. Bu bir anlamda kelebek etkisidir.²⁰⁰

Toplumlar arası diplomasinin zayıf yönleri;

- Katılım sorunu olarak ifade edilebilecek olan bu durum bireyler isteseler bile

¹⁹⁹ Sezai Özçelik, kişisel röportaj, 18.07.2019

²⁰⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, ‘Üyüşmazlık Çözümünde Toplumlararası Diplomasi Yöntemi’, *Journal of Management and Economics Research* , cilt 5 sayı 8, s. 45.

ait oldukları grubun toplumsal baskısı ile karşılaşma riskini göze alabilmeleriyle ilgilidir. “hain”, “iş birlikçi” vb etiketlemelere maruz kalmak istemeyen bireyler toplantılara katılmaktan imtina edebilirler.

- Başlangıç aşaması geçilse bile süreç sonunda da katılımcılar benzer bir riskle karşı karşıyadır. Sosyal baskıya veya toplumsal yaptırıma maruz kalan katılımcılar, toplantı öncesi düşünce ve davranışlarına geri dönebilirler.
- Toplantılar sırasında tüm çabalara, eğitimlere ve iyi niyete karşın diyalog ortamı kurulamayabilir. Bu durum katılımcıların barışa dair ümidini kırmakla beraber anlaşmazlık konularının derinleşmesine de sebep olabilir.
- “Bireyselleştirme” bir diğer bozucu etkidir. Katılımcılar toplantıya katılan karşı grup üyeleri ile ilgili yargılarını değiştirseler bile grup kimliğine dair algıları değişmez. Değişmeyen bu algı toplumsal değişime de kapı aralayamamış olur
- Toplantıların yürütücüleri çoğu zaman sivil toplum kuruluşları veya uzman akademisyenler olarak karşımıza çıkar. İyi niyetli ve değişime katkı sağlamak hedefleri ile birlikte uzun vadeli ve geniş çaplı planlar yapmak konusunda yeterli olamayabilirler. Kısa süreli girişimler farkındalığa kapı aralasa da beklenen köklü değişimleri gerçekleştirmek mümkün olamaz.²⁰¹

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda toplumlar arası diplomasi farklı, güçlü ve esnek bakış açısıyla ciddiye alınması kalıcı, sürdürülebilir, kapsamlı çözüm için mekanizma sunan bir yöntemdir.

²⁰¹ a.g.m., s. 46.

SONUÇ

Bugün küresel güvenlik olgusuna bakıldığında güvenlik, savaş, barış gibi kavramların ne kadar büyük bir dönüşüm geçirdiğini görmek mümkündür. Değişmeyen tek şey yüzyıllardır söylenegeldiği gibi değişimin kendisidir. Çağımızda küreselleşme ile birlikte bu değişim hızının akıl almayacak boyutlara ulaştığı bir gerçektir. Küreselleşme eş zamanlı bir şekilde çatışmayı olduğu kadar işbirliğini, parçalanmayı olduğu kadar bütünleşmeyi, dışlamayı ve içermeyi, uyumu ve uyumsuzluğu, düzeni ve düzensizliği içerir.²⁰² Toplumsal karşılaşmaların artması, risk unsurunun kendinin ve çeşitliliğinin artışı, güvensizlik ve belirsizlik duygusu, farklılıkların çarpışarak ve birbiri içinde eriyerek bir arada bulunması güvensizliğe dayanan uluslararası güvenlikten diyaloga dayalı kolektif güvenliğe geçişi bir anlamda zorunlu kılmaktadır.²⁰³

Atatürk hayatı savaş meydanlarında geçen bir lider olmasına karşın dünya barışının bir bütün olduğunu “*Dünyada milletler bir apartman sakinleri gibi kabul edilir. Eğer bir apartman, sakinlerinden bazıları tarafından ateşe verilirse, diğerlerinin yangının etkisinden kurtulmasına imkan yoktur.*” diyerek ifade eder.²⁰⁴ Dünyanın herhangi bir köşesindeki herhangi bir yangına kayıtsız kalmak olanaksızdır. Barışın korunması ve sürdürülebilmesi ancak apartman örneğinde olduğu gibi “ortak yaşam alanı” bilinci oluşması ile gerçekleşebilir ve aslında yerküre insanlığın ortak yaşam alanıdır.²⁰⁵

Uluslararası ilişkiler teorilerinde, savaşın kaza eseri veya rastlantısal meydana gelen bir olgudan ziyade önceden kestirilebilir bir olgu olduğu iddiası vardır.²⁰⁶ Bu iddia uluslararası ilişkiler alanında çalışan herkesi barışçıl bir dünyayı amaçlayan ve onu gerçekleştirmek için çalışan, sonuç odaklı, vizyon sahibi insan olma yükümlülüğü getirir.

²⁰² Nihal Ergül, “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 178.

²⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Basım, der. Mustafa Aydın vd., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

²⁰⁴ Çıkla, a.g.m., s. 33.

²⁰⁵ Canbolat, a.g.e., s. 327.

²⁰⁶ Gürcan, a.g.m., s. 78.

²⁰⁷ Özerdem, a.g.e., s. 21.

²⁰⁸ Özerdem, a.g.e., s. 7.

Bu çalışma böylesi bir yükümlülüğün sonucudur. Barışın nasıl tanımlandığı barışa ulaşmak için kullanılan araçların seçiminin belirleyicisidir.²⁰⁷ Barışı, toplumsal sözleşme ile sürdürülebilecek bir düzen olarak tanımlayabilirsek sözleşmeye bağlı, bilinçli ve üzerinde karşılıklı fikir birliğine varılmış²⁰⁸ olması gerektiğinin altını çizmiş oluruz. Bu uzlaşma içeren tanım ise bizi diyaloga, empatiye ulaştırır.

Konfüçyüs öğretisinde gerçek barışın ancak sosyal uyum ve denge ile gerçekleştirilebileceğine inanılır. Toplumsal mutabakat diyebileceğimiz sosyal uyumun sağlanması için çatışan tarafların için bir araya gelmesi ve birlikte ortak geleceği hayal edebilmeleri gerekir. Toplumlar arası diplomasi tüm çalışma boyunca ifade edilmeye çalışıldığı gibi gayri resmi iş birliği ile barış için alternatif bir yol önerisidir. Bu bir anlamlandırma çabasıdır. Çünkü ancak doğru ve yeterli düzeyde anlamlandırabilirsek barış için sağlıklı çözüm önerileri geliştirebiliriz.

Çalışma boyunca toplumlar arası diplomasi bir barış inşa tekniği olarak nasıl kullanıldığı tartışılmıştır. Bu tartışmaların üzerine toplumlar arası diplomasi etkinliğini ve uygulanabilirliğini arttırmak için birtakım önerilerde bulunulabilir. Bu öneriler tartışmasız biçimde kullanılması gereken bu metodun etkinliğini, verimliliğini, görünürlüğünü arttırmak düşüncesi ile sıralanmıştır.

Problem çözüm toplantılarının kurumsal bir çatı altında gerçekleştirilmesi, bölgesel olarak yaygınlaştırılması, farklı sınıflardan insanlarla (örneğin farklı yaş grupları, meslek grupları, eğitim seviyesi grupları) yaygınlık kazanması ve en önemlisi toplantılara süreklilik kazandırılması etkinlik artırıcı unsurlar olarak sıralayabiliriz. Bu unsurlardan kurumsallaşma başlangıçta bireysel ve toplumsal düzeyde güven duygusuna hizmet ederken ilerleyen süreçlerde barışa dair inanç ve ümitlerin korunmasında etkili olacaktır. Bölgesel olarak yaygınlaşma ise çatışma yaşanmış/ yaşanan yerlerde yaraları sarma işlevine sahipken çatışma yaşanması ihtimali olan yerlerde önleyici hizmet görevi görecektir. Katılımcı sayısının artışı ise kuşkusuz toplumsal mutabakatı güçlendirecektir. Özellikle farklı sınıflardan insanların katılımı mutabakatı artırıcı bir unsur olacaktır. Çatışmaları metaforik bir benzetmeyle her an yeniden nüksedebilecek sinsi bir hastalık olarak gördüğümüzde toplantıların sürekliliği tam olarak dozu duruma göre değiştirilse

de düzenli olarak alınması gereken ilaç gibidir.

Toplumlar arası diplomasinin uygulanabilirliğini arttırmak için ise üniversitelerde çatışma çözüm merkezlerinin kurularak alana dair uzmanlaşmanın sağlanması ve bu uzmanlaşma ile teorik ve pratiğin birleştirildiği projelerin gerçekleştirilmesi, sivil toplum kuruluşlarından bu alanda olanlarının sayı ve niteliklerinin artırılması önerilebilir. Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi metodu uygulayacak kişilerin yetkinlikleri metodun başarısıyla neredeyse %100 örtüşmektedir. Bu kadar önemli ve hassas bir konuda uzman yetiştirmek öncelikli çalışmalardan olmalıdır. Lisans düzeyinde çatışma analizi, çatışma çözümü gibi derslerle öğrencilerin dikkati bu alana çekilmeli ve farkındalık yaratılmalı, yüksek lisans ve doktora programları ile de bu farkındalık uzmanlığa dönüştürülmelidir. Barış içinde yaşamak barış kültürüne sahip olmayı gerektirir. Uzmanlar/uzmanlık barış kültürünün fitilinin ateşleyicisi olsa da sürdürülebilirlik kültürün taşıyıcısı olan topluma bağlıdır. Barış kültürün yaşaması topluma dokunan projelerin çoğaltılmasıyla mümkündür. Bu projelerin ise sivil toplum kuruluşları yoluyla gerçekleştirilmesi toplumsal katılımı artırır ve çeşitlendirir. Aktarım ve bu aktarımın sürekliliği toplumlar arası diplomasinin en kilit kavramlarından. Sivil toplum kuruluşlarıyla gerçekleştirilecek sürekli aktarım değişim hızını arttıracaktır.

Daima hatırdta tutulması gereken barışın düşmanla yapıldığıdır. Düşman imajının değiştirilmesinden birlikte barış içinde yaşamaya uzanan yol elbette eşyanın tabiatı gereği uzun olacaktır. Toplumlar arası diplomasi bu uzun yolu olasılık duygusu yaratarak kültürel bir değişim ile hedefler. Bu sebeple her çalışma bir önceki çalışmanın üzerine bina edilir, bir sonrakine ise temel oluşturur. Yani yapılacak her çalışma yapılmış tüm çalışmalar gibi daha güvenli bir geleceğe köprü görevi üstlenecektir.

Barışa dair söylem ve eylem üretmek barışa sağlanabilecek en büyük katkıdır. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de bu noktada katkı sağlamaktır. Bugün bireysel ve toplumsal düzeyde şiddet içeren olayların kurbanlarına ancak bizden iseler yas tutuyoruz, eğer bizimle bir benzerlikleri yoksa bizden değilse sadece duyuyoruz ve geçiyoruz.²⁰⁹ Oysa bu dünyada bize benzemeyenler bizden ve bize benzeyenlerden çok daha fazla. Bu durumun değişmesi ancak kendimizi ve bizden olmayı tanımlamakla mümkün olabilir.

²⁰⁹ Rosenberg, a.g.e., s. 14.

Söylem ve eylem üretmek tanışıklığı arttırmaktır.

Bir diğer dikkat çekici husus ise değişim ve kavramsallaşma ile ilgilidir. Taraflar arasındaki ilişkiler değiştikçe çatışmaların seyri değişecek, çatışmalar dönüştükçe uluslararası ilişkiler yeniden kavramsallaşacaktır. Toplumsal çatışmaların şiddet içermeyen süreçlerine odaklanan toplumlar arası diplomasi mikro planda bireylerdeki değişimi desteklerken makro planda, kelebek etkisiyle, yapısal değişimlere sebep olabilecek kapasiteye sahiptir. Yeni siyaset üretebilmek tam da böylesi bir durumdur. Diğer türlü, eylemsiz, barışı beklemek Godot'yu beklemekten farksız olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgül Nazife, Selcen Pınar, ‘‘Barış alışmaları Başlangıçtan Günümüze Değişimi’’, *Barış Araştırmaları ve çatışma zm Dergisi*, Cilt 3 Sayı 1.

Akyeşilmen Nezir, ‘‘atışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz’’, *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte atışma Yönetimi*, 2. Basım, ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2014.

Akyeşilmen Nezir, ‘‘atışma Analizi: Hak-Temelli Stratejik Barış Modeli’’, Türkiye’nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi çatışmaların Analizleri, der. Ertan Efegil, Esra Pakin Albayrakoğlu, Gündoğan Yayınları: 2015.

Aral Berdal, Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İşlam Dünyası, İstanbul: Küre Yayınları, 2016

Aral Berdal, *nc Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları, 2010.

Arı Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri atışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.

Aydın Mustafa, *Barış alışmaları ve çatışmaların zm*, Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara alışmaları Dizisi No:10, 2001.

Ayman Gülden, ‘‘Uluslararası İlişkilerde Problem zm Yaklaşımı’’, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, ed. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1998.

Bağcı Hüseyin, ‘‘atışma Analizi’’, *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte atışma Yönetimi*, 2. Basım, ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2014.

Bayer Reşat, ‘‘Barış ve İhtilaf zm’’, *atışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, ed. Nimet Beriker, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Bayer Reşat, Aylin Yardımcı, “John W. Burton”, *Barış Araştırmaları*, ed. Erhan Büyükakıncı, İstanbul: Adres Yayınları, 2018.

Bayraktar Bora, “Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail- Filistin Sorunu”, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.

Beriker Nimet, “Gayri Resmi Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri”, *Foreign Policy Türkiye Baskısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2003.

Bilgin Kıvılcım Romya, “Johan Galtung”, *Barış Çalışmaları*, ed. Erhan Büyükakıncı, İstanbul: Adres Yayınları, 2018

Burchill Scott, “Liberalizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. Baskı, çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Burgess Heidi, Guy Burgess, *Conducting Track II Peacemaking*, Washington DC: United State Institute of Peace Press, 2010.

Boutros Ghali Boutros, *An Agenda For Peace: Preventive Diplomacy Peacemaking And Peacekeeping*, UN Document, 1992.

Canbolat İbrahim S., *Uluslararası İlişkilerde Türkiye Savaş ve Barış Arasında Dünya*, 4. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınevi, 2012.

Ceylan Şule Şahin, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009.

Çelik Ayşe Betül, “Barış Süreçlerini Anlamak ve Canlandırmak”, *Dünyada ve Türkiye’de Barış Süreçleri Anlamak ve Canlandırmak*, der. Ayşe Betül Çelik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Çelik Ayşe Betül, “Kürt Meselesi’ni Dönüştürmede Toplumsal Mutabakat İhtiyacı: Neden, Nasıl, Kimle?”, *Çatışma Çözümleri ve Barış*, ed. Murat Aktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Çıkla İlkey, “Uluslararası İlişkilerde ve Devletlerarası Politikada Barış Kavramı”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2.

Çuhadar Esra, Bruce Dayton, “The Social Psychology of Identity and Inter-group Conflict: From Theory to Practice”, *International Studies Perspective* 12(3), 2011.

Çuhadar Esra, Bruce Dayton, Thania Paffenholz, “Evaluation In Conflict Resolution and Peacebuilding”, *Handbook of Conflict Resolution and Peacebuilding*, Ed. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, New York: Routledge, 2009.

Davidheiser Mark, ” Race, Worldviews, and Conflict Mediation: Black and White Styles of Conflict Revisited”, *Peace and Change* 33(1), 2008.

Demir İmran, “ Çatışma Ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.

Donnelly Jack, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, 3. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Ergül Nihal, “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.

Fisher Ronald J., “Assessing The Contingency Model Of Third-Party Intervention İn Successful Cases Of Prenegotiation”, *Journal of Peace Research*, vol. 44, no. 3, 2007.

Fisher Ronald J, *Interactive Conflict Resolution*, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1997.

Folger Joseph, Marshall S. Poole, Randall K. Stutman, *Çatışma Yönetimi İnsan İlişkilerinde, Gruplarda ve Örgütlerde Çatışmayı Yönetme Stratejileri*, çev.ed. Füsün Akkoyun, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Furlong Gary T., *The Conflict Resolution Toolbox, Models & Maps for Analyzing, Diagnosing and Resolving Conflict*, Canada: Wiley Press, 2005.

Galtung Johan, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek*, çev. Havva Kök, 2. Baskı, Ankara: Usak Yayınları, 2012.

Galtung Johan, ‘‘ Peace by Peaceful Conflict Transformation – The TRANSCEND Approach’’, *Handbook of Peace and Conflict Studies*, ed. Charles Webel and Johan Galtung, New York: Routledge Press, 2017.

Gülalp Haldun, ‘‘Ulus Devlet Aşılıyor mu?’’, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması*, ed. Haldun Gülalp, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Gürcan Metin, ‘‘Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar’’, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Yayla, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.

Kelman Herbert C., *A Pioneer in the Social Psychology of Conflict Analysis and Resolution*, Springer Press: 2016.

İnat Kemalettin, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1.-2. Cilt*, 4. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

İskit Temel, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, 6. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Jean Marc Lavieille, ‘Barış Hakkı’, *İnsan Hakları ve Güvenlik*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2001, s. 285

Jones Peter, *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*, California: Stanford University Press, 2015.

Kelman Herbert C., ‘‘Interactive Problem Solving as a Tool for Second Track Diplomacy’’, *Second Track/Citizens’ Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation*, Ed. Davies and Kaufman, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002.

Kelsen Hans, *Peace Through Law*, New York: The University of North Carolina Press, 1944.

Lambert Jonamay, Selma Myers, *50 Activities for Conflict Resolution Group Learning and Self Development Exercises*, Amhers, Massachusetts: Human Resource Development Press, 1999.

Lederach John Paul, Reina Neufeldt, Hal Culbertson, *Reflective Peacebuilding: A Planing, Monitoring and Learning Toolkit*, Mindanao, Philippines: Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies and catholic Relief Service, 2007.

McDonald John W. with Noa Zanolli, *The Shifting Grounds of Conflict and Peacebuilding, Stories and Lessons*, UK: Lexington Books Press, 2008.

Mengiler Özgür, *Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü*, Ankara: Platin Yayıncılık, 2005.

Rouhana Nadim, “Interactive Conflict Resolution: Issues in Theory, Methodology, and Evaluation”, *International Conflict Resolution After The Cold War*, ed. D.Druckman, P.C. Stern, Washington: National Academy Press, 2000, s. 306-318.

Nye Joseph S. Jr., David A.Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 5. Basım, çev. Rana Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017

Özerdem Alpaslan, *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Rosenberg Marshall B., *Çatışma Ortamında Barış Dili*, çev. Vivet Alevi, Can Baldan, 3. Baskı, İstanbul: Maya Kitap Yayınları, 2018.

Rouhana Nadim N., Herbert C. Kelman, “Uluslararası Çatışmalarda Ortak Düşünmeyi Teşvik Etmek: Devam Eden İsrail- Filistin Atölye Çalışması”, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, der. Erol Göka, Işık Kuşçu, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002.

Routledge Studies in Peace and Conflict Resolution, *Conflict Resolution and human Needs Linking Theory and Practice*, ed. Kevin Avruch, Christopher Mitchell, New York: Routledge Press, 2013.

Rubin Jeffrey Z., “International Mediation in Context”, *Mediation in International Relations*, Ed. J. Bercovitch, J. Z. Rubin, New York: St. Martin Press, 1992

Sandıklı Atilla, ‘‘ Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim Ve Dönüşüm’’, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.

Sandıklı Atilla, Erdem Kaya, ‘‘Uluslararası İlişkiler Teorileri Ve Barış’’, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.

Saunders Harold, *A Public Peaces Process: Sustained Dialogue to Transform Racial and Ethnic Conflicts*, New York: St. Martin Press, 1999

Saunders Harold, ‘‘Interactive Conflict Resolution: A View for Policy Makers on Making and Building Peace’’, *International Conflict Resolution After the Cold War*, Ed. Druckman and Stern, Washington DC: National Academy Press, 2000.

Smit Christian Reus, ‘‘Konstrüktivizm’’, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Sunar Lütfi, Değişim Sosyolojisi Kavramlar, Kuramlar ve Yaklaşımlar, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Şahin Yakup, ‘‘Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş’’, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* Cilt: 1 Sayı:

Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, 2. Basım, der. Mustafa Aydın vd., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015

Walker Niki, *İnsanlar Neden Savaşıyor? Çatışma, Savaş ve Barış*, çev. Şahika Tokel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Weitzman Eben A., Patricia Flynn Weitzman, ‘‘The PSDM Model: İntegration Problem Solving and Desicion Making in Conflict Resolution’’, *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, 2. Baskı, ed. Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus, San Francisco: Jossey Bass A Willey Imprint, 2006.

Yılmaz Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, Ankara: Nobel Yayınları, 2006.

Yılmaz Muzaffer Ercan, *Savaş ve Uluslararası Sistem*, 2. Basım, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

Yılmaz Muzaffer Ercan, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Bursa: Dora Basım Yayım, 2015.

Yılmaz Muzaffer Ercan, “Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlararası Diplomasi Yöntemi”, *Journal of Management and Economics Research* , cilt 5 sayı 8.

Yılmaz Reha, Sezai Özçelik, “Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çatışmalarının Çözümlemesi”, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.